

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

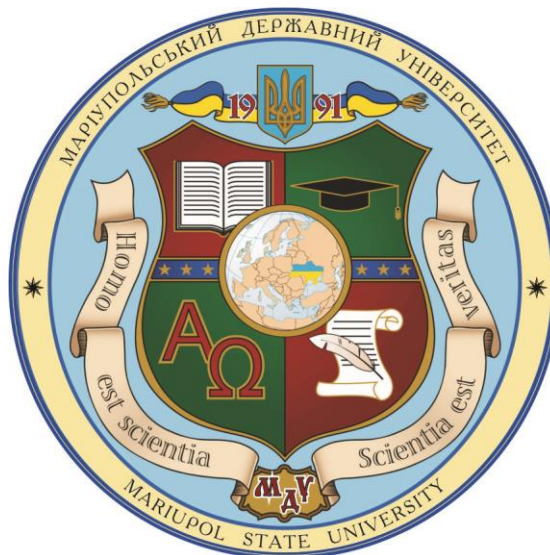
СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 15

МАРІУПОЛЬ
2018

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету
Серія: Філософія, культурологія, соціологія
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.
Видання включено до міжнародних наукометричних баз
«**Index Copernicus International**» (Польща),
РІНЦ (Росія) та електронної бібліотеки **Cyberleninka** (Росія)

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 11 від 17.05.2018 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д. політ. н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – д. е. н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д. ю. н. проф. М. Л. Шелухін,
д. філ. н., проф. С. В. Безчотнікова, д. і. н., проф. В. М. Романцов,
д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш, д. е. н., проф. Ю. І. Чентуков.

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д. культурології, проф. Ю. С. Сабадаш

Заступник відповідального редактора – к. мист., доц. Г. І. Батичко

Відповідальний секретар – к. і. н., доц. С. Є. Орехова

Члени редакційної колегії: д. філос. н., проф. В. А. Бітаєв, д. філос. н., проф. М. Т. Братерська–Дронь, д. філос. н., ст. наук. співроб. С. В. Курбатов, д. філос. н., проф. Л. Т. Левчук, д. філос. н., проф. В. А. Личковах, д. філос. н., проф. В. І. Лубський, д. філос. н., проф. Р. Сапенько (Республіка Польща), проф. Я. Курчевський (Республіка Польща), д. філос. н., проф. О. П. Поліщук, д. філос. н., проф. О. С. Поліщук, д. філос. н., доц. О. В. Попович, д. філос. н. пров. спец. А. О. Ручка, д. філос. н., проф. П. Ю. Саух, к. пед. н., проф. В. Г. Виткалов, д. культурології, проф. П. Е. Герчанівська, д. культурології, проф. О. М. Гончарова, д. культурології, доц. Н. А. Жукова, д. культурології, проф. О. В. Кравченко, д. культурології, проф. І. В. Петрова, к. філ. н., доц. С. М. Сороко (Республіка Білорусь), д. і. н., проф. В. Ф. Лисак, д. і. н., проф. О. В. Стяжкіна, д. соц. н., ст. співроб. Л. Д. Бевзенко, д. соц. н., проф. Б. В. Слющинський, д. соц. н., проф. В. І. Судаков, д. соц. н., проф. М. В. Туленков, д. соц. н., проф. Н. М. Цимбалюк, д. соц. н., ст. співроб. Г. І. Чепурко, д. соц. н., проф. В. М. Щербина.

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників 129 а
тел.: (0629) 58-75-66, e-mail: visnyk-culturology@mdu.in.ua
Web-site: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2

Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №4930 від 07.07.2015 © МДУ, 2018

ЗМІСТ	
ФІЛОСОФІЯ	
Саух П. Ю. ПОЛКУЛЬТУРНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ «РІВНОЇ ГІДНОСТІ»	7
КУЛЬТУРОЛОГІЯ	
Бабушка Л. Д. ФЕСТИВАЦІЯ ЯК ЕСКАПІЧНА РЕФЛЕКСІЯ: РОБІНЗОНАДНІ ЛАКУНИ КУЛЬТУРОТВОРЧОСТІ	18
Білик А. А. ПРОТЕСТ ПРОТИ АКАДЕМІЗМУ У ХУДОЖНІЙ ПРАКТИЦІ ПЕРЕДВИЖНИКІВ І КУБОФУТУРИСТІВ	24
Кислюк К. В. СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ	28
Кривоцюк Л. І., Ільницька А. С. ЛЮДИНА ТА ЇЇ ОБРАЗ СВІТУ В КУЛЬТУРІ ЯПОНІЇ	38
Манякіна О. С. ВПЛИВ ПРАВОСЛАВ'Я НА ОБРЯДОВІ ТРАДИЦІЇ ГРЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я (2)	44
Нікольченко Ю. М., Сабадаш Ю. С. СКАРБИ Х–ХІІІ ст. З РІВНЕНЩИНИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЮВЕЛІРНОГО МИСТЕЦТВА КИЇВСЬКОЇ РУСИ	51
Сивак О. А., Мирошник В. І. РАСТРОВА ГРАФІКА В ОБРОБЦІ ФОТОГРАФІЇ	61
Ткаченко Р. В., Кулешова К. О. ЛОКАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ НОВИХ ФОРМ МУЗЕЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ НА МАТЕРІАЛІ ОДЕСИ	68
Федоренко В. П. КЛЮЧОВІ ПОСТАТІ ВЕДУЧИХ В АВТОРСЬКИХ ТЕЛЕВІЗІЙНИХ ПРОГРАМАХ	76
Чікарькова М. Ю. КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ	87
Шевченко В. В., Добронравова С. А., Ноздріна О. Ю. ВИКОНАВСЬКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРОВОГО ДИРИГЕНТА	95
СОЦІОЛОГІЯ	
Balazs A. CONFLICT AND REVIV: URBAN TRASFORMATION IN MARIUPOL AFTER 2014	102
Петрушина Т. О., Слющинский Б. В. ЦЕННОСТНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ И РЕАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРУДОВОЙ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ	106

Слющинський Б. В. РОЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТА ЕТНОКОНФЕСІЙНИХ ЧИННИКІВ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИАЗОВ'Я	119
НАУКОВЕ ЖИТТЯ	
Барма О. А., Голубович А. Ю. ПОЗИЦИОНІРОВАНИЕ И ПРОДВИЖЕНИЕ ПРОДУКТОВ И УСЛУГ РЕГИОНАЛЬНЫХ МУЗЕЕВ ПОСРЕДСТВОМ WEB-САЙТОВ	128
Барма О. А., Маскевич М. И. СТИМУЛИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫПУСКНИКОВ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СФЕРЫ КУЛЬТУРЫ	140
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	150
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	153
КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ	
	158

CONTENTS	
PHILOSOPHY	
Saukh P. MULTI-CULTURAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF «EQUAL DIGNITY» POLICY	7
CULTURE STUDIES	
Babushka L. FESTIVATION AS AN ESCAPIC REFLEXIA: ROBBIN LABELS OF CULTURAL CREATIVITY	18
Bilyk A. PROTEST AGAINST ACADEMIC MANNER IN ART PRACTICE OF PEREDVIZHNIKI AND KUBOFUTURISTS	24
Kysliuk K. SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF THE CURRENT STAGE OF UKRAINIAN MODERNIZATION	28
Krivotsyuk L., Initska A. MAN AND HIS IMAGE OF THE WORLD IN JAPAN'S CULTURE	38
Manyakina E. THE INFLUENCE OF ORTHODOXY ON THE RITUAL TRADITIONS OF THE GREEK COMMUNITY OF THE NORTH AZOV REGION (2)	44
Nikolchenko Ju., Sabadash Ju. TREASURES OF THE X-XIII CENTURIES FROM RIVNE REGION IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF JEWELRY ART OF KIEVAN RUS'	51
Syvak O., Miroshnik V. THE USAGE OF RASTER GRAPHICS IN PHOTO PRO	61
Tkachenko R., Kulieshova K. LOCAL TRENDS OF NEW FORMS OF MUSEUM ACTIVITY IN MODERN UKRAINE, BASED ON ODESSA MATERIALS	68
Fedorenko V. KEY HOST FIGURES IN AUTHOR'S TELEVISION PROGRAMS	76
Chikarkova M. COMPUTER GAMES IN THE SOCIO-CULTURAL DISCOURSE	87
Shevchenko V., Dobronravova S., Nozdrina O. PERFORMANCE ASPECTS OF A CHORAL CONDUCTOR	95
SOCIOLOGY	
Balazs A. CONFLICT AND REVIV: URBAN TRASFORMATION IN MARIUPOL AFTER 2014	102
Petrushyna T., Slyushchynskiy B. VALUED PRIORITIES AND REAL CHARACTERISTICS OF LABOUR LIFE OF THE POPULATION OF UKRAINE	106

Sliushchinskiy B. THE ROLE OF ETHNO – CULTURAL AND ETHNO – CONFESSIONAL FACTORS IN THE FORMATION OF THE VALUED ORIENTATIONS OF THE POPULATION OF UKRAINIAN AZOV REGION	119
SCIENTIFIC LIFE	
Barma O., Halubovich A. POSITIONING AND PROMOTION OF REGIONAL MUSEUMS PRODUCTS AND SERVICES THROUGH WEB-SITES	128
Barma O., Maskevich M. STIMULATION OF PROFESSIONAL ACTIVITIES OF UNIVERSITY GRADUATES IN THE SPHERE OF CULTURE	140
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	150
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	153
BOOK SHELF	
	158

ФІЛОСОФІЯ

УДК 130.2:37.014.53

П. Ю. Саух

ПОЛІКУЛЬТУРНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ «РІВНОЇ ГІДНОСТІ»

У статті здійснена спроба філософської інтерпретації нового плюралістичного типу цивілізації та особливостей сучасного полікультурного суспільства в контексті освітнього простору. На цій основі усунена підміна понять полікультурної освіти «поліетнічною», яка хоча й спрямована на гармонізацію відносин між етнічними чи національними спільнотами, але не вирішує питань гуманізації між людьми, що належать до одного етносу, а в його межах – до різних груп, котрі мають різні соціокультурні ідентичності (політичні, регіональні, статеві, релігійні, вікові, професійні тощо). Запропонована і обґрунтована нова модель полікультурної освіти, центром якої є життєдайна парадигма особистості. У зв'язку з цим обґрунтовуються п'ять найважливіших методологічних принципів полікультурної освіти, які виступають її матрицею й живильним джерелом.

Окреслені особливості реалізації полікультурної освіти в Україні у контексті політики «рівного визнання», яка виступає перпоною як для «культурного націоналізму», що абсолютизує відмінності, так і для «культурного імперіалізму», що їх не помічає.

Ключові слова: *полікультурна освіта, мультикультуралізм, культурна ідентичність, глобальна локальність, культурно-історична пам'ять, культурно-етнічний нарцисизм, політика рівної гідності.*

Сьогодні, в умовах глобалізації й «стирання» міждержавних кордонів по усьому світу відбувається загострення комунікаційних процесів, пов'язаних з міжетнічними та релігійними взаємодіями, які нерідко закінчуються відвертими протистояннями й сутичками. Багато хто із політиків та науковців з тривогою констатує зростання етноцентризму, мігрантофобії й ворожості домінуючих етнічних груп до нових субкультур мігрантів, радикальних націоналістичних настроїв тощо. Особливо ця ситуація загострилася в останні роки у зв'язку із міграційною кризою, яка обумовила серію терактів та насильства в містах Європи та Близького Сходу. Джерелом усіх цих негараздів вважають не лише трагічні події в східних країнах, а й прорахунки державної полікультурної політики, освітньої асиміляції та обмеженості аксіологічного ресурсу політики мультикультуралізму.

Не випадково проблема «свій – чужий» у співвідношенні з темою культурного діалогу набуває в даний час особливої соціально-культурної та екзистенційної значущості. У зв'язку з цим в багатьох країнах світу необхідність полікультурної освіти й виховання, поряд із виваженою державною політикою, стає стратегією особливої ваги. Ця позиція простежується й в численних документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, ювілейній доповіді Римського клубу 2017 р., в яких акцентується, що однією із найважливіших функцій сучасної освіти постає завдання навчити людей жити разом, допомогти їм *перетворити зростаючу взаємозалежність держав і етносів в усвідомлену солідарність*. З цієї метою освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку,

людина усвідомила своє коріння і тим самим могла визначити власне місце, яке вона посідає в світі, а з іншого, – прищепити їй шанобливе ставлення до інших культур. В 70-х роках минулого століття в західній інтелектуальній культурі для позначення цього процесу виникає нове поняття «Multicultural education», визначення якого у освітологічному вимірі подається у Міжнародній енциклопедії освіти як «...педагогічний процес, у якому репрезентуються дві або більше культур, що вирізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознаками» [5, р. 3963]. Усе це вимагає не лише нової моделі освіти, а й чіткої демаркації понять в контексті сучасного полікультурного суспільства, яке розглядається в різношерстих політичних й теоретичних дискурсах (мультикультурному, постколоніальному, комунітарному, постмодерному тощо). *Навчити жити в сучасному суспільстві* означає навчити не просто віртуозно орієнтуватися в новітніх базах даних, володіти масштабною інформацією, бути обізнаним і компетентним. Головне – усе це трансформувати в *мудрість вибудовувати життя та мистецтво жити й рахуватися з «іншими»*, що вимагає (мовою Г.-Г. Гадамера) знання філософії як дієвої методології «розуміння» [3, с. 83].

Поняття «полікультурне суспільство» і «мультикультурне суспільство», як найбільш вживані для характеристики сучасного суспільства, швидше всього не варто абсолютно протиставляти одне одному. Але полікультурне суспільство може існувати і без політики мультикультуралізму (як наприклад, сучасне російське суспільство). Рівно як й політика мультикультуралізму може бути використана всупереч інтересам і реальним потребам полікультурного суспільства. Тим паче, що сучасне полікультурне суспільство пов'язане не лише з проблемами міжкультурної взаємодії націй, рас і релігій.

Новий плюралістичний тип цивілізації всіляко намагається уникати будь-якого примусу людини щодо прийняття тих або інших цінностей, світоглядних орієнтацій і життєвих стратегій. Людина тут вибудовує моделі ідентичності, виходячи з власного розуму і волі до досягнення й відтворення культурних смислів [12, с. 134]. Будучи залученою до транснаціональних мереж, вона вже не може залишатися у межах власної національної культури. Відтак виникають нові локальні спільноти, розділені між собою кордонами, які не завжди збігаються з національними. Вони об'єднують людей не за національною належністю, а за спільністю їхніх культурних уподобань, які виходять за межі якоїсь однієї нації. «Глобалізація, – як справедливо зауважує В. Межуєв, – створює не національну, а глобальну локальність, і розрізняє їх залежно від зробленого культурного вибору» [9, с. 98]. Тобто центром тяжіння сьогодні виступає не та чи інша етнічна або конфесійна, культурна група, а людина як ліберальна цінність, що має право вільного вибору. Йдеться, так би мовити, про «універсальну ідентичність», яка, як справедливо вважає Стівен Рокфелер, є «нашою первинною ідентичністю й вона є фундаментальнішою за будь-яку окрему ідентичність, таку скажімо, як громадянство, тендер, раса чи етнічне походження» [10, с. 83].

До того ж, на практиці виникає ситуація, коли держава втрачає здатність контролювати на своїй території «чистоту» матриці єдиного культурного зразка. Потужні міжнародні міграційні процеси ламають культурний ландшафт сучасних країн (центри східної медицини, студії «танцю живота», різноманітні ресторани східної, африканської та латиноамериканської кухні, арабські кав'ярні, східні єдиноборства тощо). Під впливом імміграції трансформується й духовна культура. Письменники, композитори, режисери, продюсери з емігрантського середовища виходять за межі сталої картини світу, деформують її та збагачують новими відтінками. Й здійснюється це не без масштабного запиту на унікальність, та кохання з боку представників

«титульних» культур. Навіть держави із традиційно жорсткими антиімміграційними законами не можуть цьому протистояти.

В сучасних полікультурних країнах на сцену суспільного життя виходять «етнічні актори», які не мали раніше шансів бути поміченими. Тут належність до національних меншин стає своєрідною цінністю (Тибетська культура в Китаї, шотландська у Великобританії, індіанська в Північній Америці, баскська в Іспанії, татарська або угорська в Україні тощо). Спільним для них є збереження етнічної самобутності всупереч асиміляційному тиску з боку держави. Не менш потужним є також етнічне протистояння національно-державним культурним проектам й окремих регіонів. Формується так звана регіональна ідентичність (техасець, каталонець, сілезець, сибіряк, галичанин тощо), яка виступає одним із важливих елементів конструювання сучасного соціокультурного простору. Регіон постає своєрідним брендом у глобальних символічних обмінах, генерує власні підходи до питань взаємодії з сусідніми країнами, зі світовим співтовариством, часто обминаючи опосередкування національного. «Новий регіоналізм», іншими словами, ставить під знак запитання наявні класичні символічні кордони, демонструючи звернення локального до глобального без участі національного.

Але чи не найцікавішим в цій ситуації є й те, що в культурній сфері починають активно діяти абсолютно нові агенти, не прив'язані до національних кордонів. Йдеться про транснаціональні корпорації, діяльність яких обумовлює те, що «посередництво держави між індивідом як споживачем культурних продуктів, з одного боку, і виробниками цих продуктів – з іншого, перестає бути необхідним» [8, с. 125]. Відбувається, так би мовити, *ускладнення механізмів ідентифікації*. Тепер громадянська і культурна «ідентифікація здійснюється через споживання» [2, с. 16], тобто вона обумовлюється не ідеологічною мобілізацією і політичною участю, а «доступом до задоволень» [14, р. 6]. Нація як системотвірна спільнота, з якою традиційно ідентифікували себе індивіди, ніби розмивається, перестає бути єдиною культурною матрицею. Національна ідентичність тепер співіснує поряд з професійною, тендерною, релігійною, регіональною. Відбувається примноження спільнот ідентичності, які формуються як на ідеологічних, світоглядних, так і на життєво-стилістичних засадах (фемінізм, пацифізм, анархізм, правозахисний рух тощо).

Усі ці вищезазначені, фактично неконтрольовані процеси, формують сьогодні не стільки національну, скільки *глобальну локальність*, алгоритм якої залежить від індивідуального культурного вибору людини. Для позначення цього нового типу культурної спільноти відомий англійський соціолог Роланд Робертсон увів особливий термін «глокалізація», який фіксує два взаємопов'язані процеси в сучасному світі: гомогенізацію та гетерогенізацію. За своїм смислом глокалізація спрямована проти тих концепцій глобалізації, які ґрунтуються на теорії становлення уніфікованої світової системи транснаціональних зв'язків і виключають будь-які несхожості та відмінності. Відтак доречно Р. Робертсон обґрунтовує ідею так званої *культурної глобалізації*, яка заперечує можливість повного подолання у світі культурної різноманітності. Глокалізація не придушує, не нівелює культурне різноманіття, а зберігає й навіть актуалізує культурну локалізацію, але *здійснює це не за національними, а за іншими різноманітними ознаками*. На відміну від класичної економічної та соціологічної теорій глобалізації, глокалізація намагається осмислити сучасні процеси у поняттях теорії культури. У глобальному світі попит на культуру не може бути обмежений жодними національними бар'єрами й цілком продиктований потребами і запитамі окремої людини. Право кожного на такий вибір є базовою умовою існування культури в глобальному масштабі. Тільки воно здатне забезпечити рівність людей... «Жодна із

національних культур не є зразком для інших національних культур, рівно як не може вважатися сучасною, будучи наглухо відгородженою від них» [9, с. 98]. Саме тому, мультикультуралізм, як форма співіснування різних культур та їх носіїв в одному суспільстві, в єдиному правовому соціокультурному просторі, як форма розв'язання національної проблеми в культурі, метою якої є збереження за допомогою важелів держави культурних особливостей і традицій, є не лише малопродуктивною, й такою, що іноді провокує нові конфлікти. Тим паче, коли йдеться про «єдино правильні орієнтири». «Категорична вимога робити сприятливі судження стосовно цінності інших культур, – вважає Ч. Тейлор, – є парадоксальною – хтось, можливо, скаже трагічно-гомогенізуючою. Бо коли висуюють цю вимогу, мають на увазі, що ми ніби вже маємо стандарти, за якими можемо робити такі судження. Однак наші стандарти – це стандарти Північно-атлантичної цивілізації, і тому наші судження неявно й несвідомо втискують інших у наші категорії» [15, с. 69]. Тут має продукуватись не «синдром учнівства», а «презумпція рівного достоїнства (egnal worth), яка вимагає від нас не безапеляційних і зверхніх оцінок щодо рівноцінності культур, а бажання бути відкритими» [15, с. 70–71]. Нехтування цим золотим правилом, вже привело до жорстких протистоянь з ісламським світом, який відкрито й активно намагається протиставити моделі глобалізму за західним сценарієм свій не менш гегемоністичний варіант глобалізації. Про наміри перетворити усе світове співтовариство в дар ул-іслам-мусульманську умму, заявляють не лише відверті релігійні фанатики, які вдаються до терору задля досягнення своєї мети. На цьому прямо (чи опосередковано) наголошують представники офіційної влади багатьох мусульманських країн, а також відомі арабські інтелектуали й філософи [6, р. 83].

Культурна ідентичність у сучасному полікультурному суспільстві має будуватися не на обов'язкових приписах, що регламентують життя людини в тій чи іншій спільноті, а на її *вільному культурному виборі, який не порушує при цьому свободи вибору інших*. Звісно, це не виключає права кожного окремого народу або етнічної групи на вільне культурне визначення. Головне, щоб реалізація цього права диктувалася не міркуваннями хибно зрозумілої етнічної солідарності, ідеологічним пресуванням з боку держави або певної групи, а особистим вибором самого індивіда. У протилежному випадку, коли ідеї штучного збереження за допомогою держави культурних особливостей протиставляються ідеям рівної участі у публічному житті усіх членів суспільства (незалежно від їхньої етнічної належності), руйнуються основи ліберально-демократичної традиції.

Очевидно, саме цей алгоритм демократично-егалітарної політики, яка означає не лише збереження культурного різноманіття, а й розширення демократичної участі людей у процесі міжкультурної взаємодії, що обумовлює становлення нових культурних груп та їх інкорпування у громадянське суспільство, має стати стратегією сучасної держави стосовно власної культури. Принциповою новизною цього алгоритму є *антропологічний ключ* до розуміння стратегій ідентичності та гармонії балансу складових формули «єдність світу та розмаїття культур», який передбачає формування особливого, фундаментально-діалогічного способу мислення.

Незважаючи на важливість проблеми та розробленість її окремих аспектів, у світовій педагогічній теорії і практиці не існує якоїсь цілісної концепції полікультурної освіти. Хорватський культуролог Саніна Драгоевич, підсумувавши напрацювання з проблем міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, зазначає, що сьогодні в світі існує принаймні чотири основних концепції полікультурної освіти: (1) *мультикультуральна освіта*, яка зосереджує увагу не на міжкультурному обміні та взаємовпливі, а на збереженні культури існуючих етнічних меншин; (2)

інтеркультуральна освіта, спрямована на забезпечення активного, позитивного діалогу культур, їх взаєморозуміння та взаємозбагачення; (3) *транскультуральна освіта*, що орієнтується на систему цінностей, яка формується на наднаціональному (транснаціональному) рівні та (4) *культурпльоралістична освіта*, стрижневою ідеєю якої є повага і підтримка всіх існуючих у суспільстві культурних потреб та способів життя (не лише культур етнічних, мовних, релігійних, а й сексменшин, селянських субкультур тощо) [13, с. 41].

Кожна із цих концепцій, незважаючи на їх різновекторність в досягненні єдиних стратегічних цілей («єдність світу та розмаїття культур»), неминуче співвідносить культурну ідентичність із національною. Тут нація потрапляє в тенета транснаціональності або ультраціональності, а культура – в ситуацію полікультурності, що обумовлює обмеженість цих концепцій та викликає в сучасній людині занепокоєння й тривогу. Поза увагою цих концепцій залишається те, що ідентичність сьогодні характеризується значною динамічністю, множинністю й контекстуальністю. Не береться до уваги, що ідентичність це не властивість (тобто щось притаманне індивіду від народження), а процесуальність і свобода індивідуального вибору. А це означає, що успішною може бути така концепція полікультурної освіти, яка ґрунтується на впровадженні ідей поваги до кожного індивіда як самоцінності. Глобальна культура і культура трайбалізму, на концептуальних засадах яких побудовані існуючі концепції, неспроможні подолати нелюбов до інакшості, бо не сповідують цінності окремого індивіда як найвищої земної цінності. «Глобалізм і трайбалізм, – слушно зауважує Бенджамін Барбер – розривають сучасний світ» [1, р. 432].

У цій ситуації архітектоніка полікультурної освіти має бути побудованою на *антрополого-культурологічній матриці*, яка спрямовує освітній процес на діалог з культурою людини як її творцем і суб'єктом, здатним до культурного саморозвитку. Сучасна людина знаходиться на «межі» культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей. І йдеться тут не про етнічні групи, нації, релігії, а про конкретних їх представників. Адже не важко зрозуміти, що дружать не народи, а люди, які їх репрезентують. Тобто, архітектоніка полікультурної освіти має бути спрямованою на людину і орієнтована на культуру, бути культурологічною. Її мета – людина, яка пізнає й творить власний культурний світ шляхом діалогічного спілкування із внутрішнім і зовнішнім культурним середовищем. Міжкультурна комунікація, побудована на цій життєдайній основі, зумовлює особливе комунікаційне поле смислового перетину. У процесі спілкування з «Іншим» і його культурою проявляється взаємодія індивіда із соціально певними ролями, цінностями, нормами і звичаями, установками та очікуваннями, які особистість повинна вибирати і репродукувати, щоб досягти ідентичності в складному процесі взаємного визнання. Соціальний запас знань, отриманий людиною в процесі міжкультурної комунікації, виступає умовою прийняття і розуміння «Іншого», спілкування з ним та надає в її розпорядження схеми типізації, необхідні для більшості щоденних справ повсякденного життя, і як наслідок, обумовлює формування її особистісного «Я» на основі балансу між індивідуальною й громадянською ідентичністю. Звісно, це в жодному випадку не деформує національної ідентичності.

А це означає, що архітектоніка полікультурної освіти має ґрунтуватися, *по-перше*, на принципах діалогічності, відкритості і толерантності. Сьогодні ми маємо навчити людину цінувати багатоманіття культур й здійснювати це радше шляхом *діалогу*, аніж *синтезу*, в якому прихована небезпека втрати можливостей для їх подальшого розвитку. А головне, через діалог ми отримаємо можливість здійснювати реальну

взаємність, і разом з тим маємо можливість уникнути «панування – підкорення» (Ж. Дерріда), негативні наслідки якого є такими очевидними сьогодні. *По-друге*, вона має спиратись на людиноцентричний принцип, який орієнтує не на штучну консервацію способу життя того чи іншого народу, а дає кожному індивідові (а не тільки народові загалом) право на вільне культурне самовизначення. Культура чим далі, тим більше розвиватиметься у напрямку вже не стільки національних, скільки індивідуальних відмінностей та особливостей, що живляться культурними надбаннями усіх народів світу. Хоч би як комусь не хотілось сьогодні расової, культурної чи релігійної «чистоти», ми приречені у майбутньому жити в «єдиному домі», заклавши фундамент життєдайного міжкультурного співіснування.

Для того щоб архітектоніка моделі полікультурної освіти була життєдайною, вона має будуватись, на моє переконання, на таких, принаймні п'ятьох важливих методологічних принципах. *Перший: оперття на націоконсолідуєчі цінності*. Розуміння цінностей різними етнічними групами може відрізнятись і часто досить суттєво. Але в тканині духовності, як відомо, завжди існують значущі для усіх цінності, які не тільки не викликають суперечностей між представниками різних національностей, а й знаходять серед них розуміння і підтримку. Такими націоконсолідуєчими цінностями, мають бути саме ті, в яких стверджуються визначальні для більшості загальнокультурні цінності як, наприклад, відраза до несвободи, захист гідності і прав кожної людини, прагнення до самореалізації тощо (які, до речі, не піддаються часовій ерозії). Лише на цій основі можуть вибудовуватись механізми смислової доповнювальності, взаємного обміну цінностями й порозуміння. Від ефективності реалізації яких залежить здатність людства стати дійсною людською спільнотою, об'єднаною не лише спільністю глобальних небезпек, але й спільністю солідарних дій і спільним смисловим полем, яке можна було б назвати *глобальним світоглядом*.

Другим методологічним принципом полікультурної освіти має стати *критично-аналітичне відношення до культурно-історичної пам'яті* як репрезентативної форми дійсності. Культура як світ нашого існування пронизана пам'яттю, що органічно вплітається в тканину сучасності. Будь-яка соціокультурна трансформація (а саме таку ми переживаємо сьогодні) пов'язана зі зверненням до минулого. Кожне таке звернення збагачує сучасність, по-своєму розуміє її, формуючи необхідне підґрунтя для руху вперед. Звернення кожного народу до свого національного минулого, якщо воно не було зумовлене прагненням відмежуватись від інших народів та їх культурного досвіду, було плідним, оскільки збагачувало, урізноманітнювало, розширювало його власні культурні обрії. Але не слід забувати, що некритичний й занадто прискіпливий погляд в глибини історії часто-густо негативно впливає на процес міжкультурної взаємодії, «створює умови для деформацій історичної пам'яті та спокуси для відповідних національно-культурних манівців» [12, с. 140]. Надмірне захоплення минулим, його ідеалізація, спроба будувати життя в стилі «Future in the Past» (майбутнє в минулому) є небезпечною політико-культурною стратегією.

Третім цінним методологічним принципом полікультурної освіти має бути *викорінення культурно-етнічного нарцисизму*, який обумовлює культурно-освітню ізоляцію. На жаль, більшості концепцій полікультурної освіти є характерною, так би мовити, західна політкоректність, якій властива консервація «колоніального погляду білої більшості» [7, с. 12]. Мені здається, що ця політкоректність несе дуже репресивну домінанту нав'язування певних стандартів. Ключова метафора цих стандартів – це метафора не Іншого, а метафора меншин. Меншинами ніби милуються. А це милування і є консервуванням, воно тісно пов'язане із нарцисизмом. Нарцис не бачить іншого, існують лише його проєкції, проєкції його власної культури. В ефективній освітній

взаємодії важливо розуміти, бачити і чути не меншого, а «Іншого». Якщо ми не бачимо іншого, тоді культивуються умови для продукування центру і периферії. На цій основі не може бути ефективною полікультурної освіти. Сьогодні *Інші*, до цього часу не домінуючі або ж маргіналізовані культури, домагаються рівноправного місця за круглим столом світу. Вони амбітні і динамічні, мають сильно розвинуте почуття власної гідності і власної цінності. Незважаючи на те, що різні культури мають далеко не однакові можливості за впливом, кожна із них не бажає, щоб її просто терпіли. Будь-яка культура розглядає свої базові цінності як універсальні (якщо вона перестане це робити, то просто зникне як самостійна культура!). Вона хоче, щоб з нею рахувалися. Толерантність – це, звичайно, цінність, але цінність проміжна. Ніхто не бажав би, щоб його суто «толерували», лише терпіли [11, с. 21]. Тому ці *Інші* культури не сприймають й не можуть сприймати так званої «позитивної дискримінації» (тобто намагання створювати для периферійних культур певні пільги і преференції). Такі мультикультурні практики, ніби переслідуючи мету відновлення соціальної справедливості, виступають не лише гальмом міжкультурного взаєморозуміння, але й деформують глобальний контекст розробки освітніх стратегій.

Четвертим методологічним принципом полікультурної освіти з її акцентуацією на культурних відмінностях, посиленою культурочутливістю має стати індивідуалізація навчання. За цієї умови освіта постає як стан відкритих можливостей для самореалізації особистості. В сучасній освіті усі учасники освітнього процесу повинні стати «трансгресорами»: і викладачі, і школяри, і студенти. Акт трансгресії означає подолання межі між можливим і неможливим, вихід за межі свого культурно-смыслового поля, і таким чином наближення до розуміння *Іншого*. У результаті трансгресії створюються спільні когнітивні поля на основі політики рівної гідності, де відбувається взаємне порозуміння, перевизначення знаків, демістифікуються стереотипи і утворюються зони толерантності.

Й, нарешті, *п'ятим важливим фундаментальним методологічним принципом полікультурної освіти є поєднання теорії і практики.* Зв'язок між проектами полікультурної освіти і політикою держави є дуже важливим для забезпечення рівності й справедливості для різних груп населення. Замість того, щоб робити вигляд, що освіта є ізольованою від політики, полікультурна освіта має поєднувати навчальні матеріали і процеси із імперативами демократичного суспільства. Вона може бути лише тоді успішною, коли розширює права і можливості людей та трансформує суспільство. Участь учасників процесу полікультурної освіти в діяльності соціальних рухів, волонтерських об'єднань, недержавних організацій допомагає зрозуміти себе та *Інших* краще, подивитися на речі очима інших людей. Поєднання теорії з практикою, знання з діями дає можливість на власному досвіді відчувати шляхи впливу суспільства на людей та відчувати взаємозв'язки таких культурних ідентифікаторів, як раса, національність, релігія, тендер, сексуальна орієнтація, соціальний клас, мова, (не) дієздатність, вік і багато інших, в режимі реального життя.

Основними стратегічними орієнтирами такої полікультурної освіти мають стати: (а) виховання національної свідомості на основі культурного плюралізму, який вимагає «мислити глобально, діяти локально»; (б) виховання культури міжнаціонального спілкування через включення людини, як суб'єкта міжкультурного спілкування, у різні види культуротворчої діяльності; (в) виховання інтеркультурної комунікабельності особистості. Метою ж концепції полікультурної освіти, побудованої на життєдайному імперативі: до минулого – вдячність, до сьогочасного – дія, до майбутнього – відповідальність, – має бути формування глобального світогляду через усвідомлення себе частиною етносу, держави і людства загалом шляхом свободи, толерантності,

визнання цінності багатоманітного, солідарності та ненасилля.

Звісно, ця концепція може стати реальною політикою в сфері освіти і виховання за умов (1) відповідної культурної політики держави, яка проголошує підтримку самобутності кожного народу, що дає можливість всебічного розвитку людини, ствердження її гідності в контексті життєдайних сил культури власного народу; (2) удосконалення навчальних програм початкової, середньої і вищої освіти та поповнення навчальних планів такими дисциплінарними курсами як «міжкультурна комунікація», «етнопсихологія» «критична педагогіка», «громадянська освіта», «народознавство» тощо; (3) створення нових підручників та вдосконалення існуючих, виключивши будь-які прояви пропаганди національної або культурної вищості та розпалювання ксенофобії; впровадження нових методів навчання, що базуються на практико-орієнтувальній діяльності (інформаційно-пошуковій, регулятивно-спонукальній, культурно-ролевій, партнерсько-міжкультурній тощо).

Проблеми мультикультуралізму та питання реалізації мультикультурних політичних проєктів, що формують глобальний контекст для розробки сучасних освітніх стратегій особливо актуальні для України. Пояснюється це просто. Україна – поліетнічна, поліконфесійна, багатомовна й полікультурна країна, яка тісно пов'язана із інтенсивним розвитком світових інтеграційних процесів. Тут мешкають представники понад 130 націй і народностей, які мають свої культурні традиції, національну самобутність та релігійну віру. До того ж, в Україні, як і всьому світі, відбувається масштабний процес ускладнення механізмів ідентифікації. Національна ідентичність тепер співіснує тут з професійною, тендерною, релігійною, регіональною часто погано сумісних з першою. А саме головне, на українську соціокультурну арену виходять етнічні групи, які раніше не мали шансів бути поміченими й почутими. Їх самобутність стає цінністю, а отже, культурним ресурсом соціуму, з яким мусить рахуватися держава.

Але не зважаючи на це, й на трагічність нинішньої ситуації в Україні, проблема полікультурної політики у суспільних й наукових дискусіях практично не обговорюється. Основна увага політичної та культурної еліти зосереджується на проблемах державного і національного будівництва, в контексті яких вельми часто питання мультикультуральності розглядається як другорядний й навіть прикрий фактор, що ускладнює розуміння сучасної української національної державності. За сучасних умов український соціум демонструє неготовність до реалізації в його межах полікультурної моделі націєбудівництва.

Ті ж теоретичні напрацювання в сфері полікультурної освіти, які в окремих випадках практикуються, в основному тяжіють до так званої інтеркультурної концепції, де культурне розуміють як етнічне, а модель етнічного базується на есенціалістському уявленні (на уявленні концентрованого розчину). Як наслідок, культурні межі між групами не викликають сумніву, а відмінності жорстко фіксуються та абсолютизуються, що стає підґрунтям для ксенофобії. Кожній окремій етнокультурній групі приписується неіснуюча гомогенність, автономна суб'єктність, у межах якої нівелюється суб'єктивність індивіда, що спричиняє деіндивідуалізацію, а на практиці призводить до порушення прав людини. Звідси, догма-вимога: «Думай по-українськи», яка фактично забороняє думати по-різному, трансцендувати над рідною, затишною, доброю домашньою культурою, піддавати її рефлексії. На такій основі неможливо сформувати транскультурний простір, в якому людина, звільняючись із «полону» рідної культури готова до зустрічі з *Іншим* як потенційно можливим «Я». За цієї умови інша культура не може сприйматись як деяка можливість власної культури. Адже коли ми включаємо у простір комунікації власні можливості бути іншими, тоді це

транскультура, тоді це конструктивно-комунікативний простір творення майбутнього, а не консервація особливостей мультикультуралізму чи просто толерантне ставлення до відмінностей.

Відсутність в Україні чітко окресленої концепції полікультурної освіти, тяжіння до політики інтеркультуралізму, метою якої (за допомогою держави) є проста асиміляція культурних особливостей і традицій малих етнічних груп, фактично регламентує їх життя, обмежує право особистості на більше культурне самовизначення. Цим самим Україна, мовою Ч. Тейлора, опинилася поза зоною «політики визнання», яка є наслідком переходу від ієрархічного суспільства до суспільства, де панує принцип вільного громадянства як регулятивного ідеалу. Принцип самозбереження будь-якої національної культури, та й людства загалом, лежить у площині самозміни людини. І йдеться тут навіть не про загальнолюдські цінності, а про людськість як таку, яка передбачає повагу, довіру, любов. Цінності усіх ідеологій, політичних доктрин й навіть релігій в кінцевому рахунку відносні. Не відносною є лише цінність самого життя. Лише по відношенню до цієї фундаментальної цінності вони набувають валідності для кожної конкретної особистості, лише через її опосередкування вони можуть сприйматися і переживатися людиною.

Полікультурна освіта, як соціальна інновація, повинна бути пов'язаною не стільки з питанням «хто ми є?», або «звідки ми прийшли?», а з відповіддю на питання «ким і якими ми маємо стати?». Практична реалізація такого проекту можлива на основі політики «рівного визнання», яка відстоює не тільки збереження різноманіття культур за допомогою виваженого втручання держави, а й максимально розширює участь людей у процесах міжкультурного діалогу і спілкування. Ця політика – справедливо вважає директор Центру досліджень людських цінностей Принстонського університету Емі Гутман – має передбачати принаймні три найважливіші умови: (1) основні права усіх громадян, включаючи свободу слова, думки, релігії та зібрань, мають бути захищені законом; (2) ніхто шляхом маніпулювання (і, тим паче, примусу) не може бути приведений до прийняття тих культурних цінностей, які представлені державними інститутами, і (3) державні офіційні особи та установи, що продукують культурний вибір, є демократично підзвітними не лише теоретично, а й практично [4, с. 16]. Ці умови виступають запорукою вільних демократій. Лише на основі такого підходу можливе інкорпорування усіх соціально-культурних груп в істинно громадське суспільство. Й передусім тому, що він є серйозною перепоною як для *культурного націоналізму*, який абсолютизує відмінності, так й для *культурного імперіалізму*, що їх не помічає. До того ж, слід пам'ятати, що цінності усіх проектів, ідеологій й навіть релігій, за великим рахунком відносні. Не відносним є лише *цінність самого життя*. Лише по відношенню до цієї фундаментальної цінності вони знаходять свою валідність для кожної конкретної особистості, лише за її допомогою вони наповнюються смислом. Розмаїття культур, релігій, менталітету, способів життя – це природний стан людства, який свідчить про його *здоров'я*. Світ утримується багатобарвністю. Розмаїття, а не уніфікація робить його цілісним. І як цілісне утворення він функціонує за алгоритмом *доповнювальності*. Відтак, проблема рівного діалогу і взаємоповаги, а звідси, рівного визнання і гідності, ненасильства і взаєморозуміння лише наближає до реалізації архіважливої мети будь-якої культури, релігії, ідеології – *блага*, яке має бути людським, життєдайним, сумісним з життям і необхідним для нього.

Список використаної літератури

1. Barber V. Jihad vs. Mcworld : how globalism and tribalism are reshaping the world / V. Barber. – New York : Ballantine, 1996. – 432 p.
2. Бодрияр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрияр. –

Москва : Культурная революция, Республика, 2006. – 269 с. ; Bodriyar Zh. Obshchestvo potrebleniya. Yego mify i struktury / Zh. Bodriyar. – Moskva : Kulturnaya revolyutsiya, Respublika, 2006. – 269 s

3. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики : пер. с нем. / Х.-Г. Гадамер; общ. ред. и вступ, ст. Б. Н. Бессонова. – Москва : Прогресс, 1998. – 704 с. ; Gadamer Kh.-G. Istina i metod: Osnovy filosofskoy hermenevtiki : per. s nem. / Kh.-G. Gadamer; obshch. red. i vstup, st. B. N. Bessonova. – Moskva : Progress, 1998. – 704 s.

4. Гутман Е. Вступ / Е. Гутман // Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / Ч. Тейлор. – Київ : Альтерпрес, 2004. – С. 16 ; Hutman E. Vstup / E. Hutman // Teilor Ch. Multykulturalizm i «Polityka vyznannia» / Ch. Teilor. – Kyiv : Alterpres, 2004. – S. 16.

5. International Dictionary of Education. – Oxford, 1994. – Vol. 7. - P. 3963.

6. Hanafi H. Islam in the Modern World / H. Hanafi. – Cairo : Anglo-Egyptian Bookshop, 1995. - Vol. 2 : Tradition, revolution and culture. – 511 p.

7. Макбрайд В. Викладання соціальної та політичної філософії з точки зору західної і незахідної перспектив / В. Макбрайд // Філософія освіти. – 2011. – № 1–2. – С. 9-16 ; Makbraid V. Vykladannia sotsialnoi ta politychnoi filosofii z tochky zoru zakhidnoi i nezakhidnoi perspektiv / V. Makbraid // Filosofiia osvity. – 2011. – № 1–2. – S. 9-16.

8. Малахов В. Національна держава, національна культура і культурний суверенітет / В. Малахов // Філософська думка. – 2011. – № 4. - С. 119-127 ; Malakhov V. Natsionalna derzhava, natsionalna kultura i kulturnyi suverenitet / V. Malakhov // Filosofska dumka. – 2011. – № 4. - S. 119-127

9. Межуєв В. Діалог як спосіб міжкультурного спілкування в сучасному світі / В. Межуєв // Філософська думка. – 2011. – № 4.. – С. 90-101 ; Mezhuiev V. Dialoh yak sposib mizhkulturnoho spilkuvannia v suchasnomu sviti / V. Mezhuiev // Filosofska dumka. – 2011. – № 4.. – S. 90-101.

10. Рокфелер С. Коментар / С. Рокфелер // Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / С. Рокфелер. – Київ : Альтерпрес, 2004. – С. 83 ; Rokfeler S. Komentar / S. Rokfeler // Teilor Ch. Multykulturalizm i «Polityka vyznannia» / S. Rokfeler. – Kyiv : Alterpres, 2004. – S. 83

11. Саух П. Сучасні виклики глобалізованої епохи: суспільство і церква в пошуках відповідей / П. Саух // Україна і Ватикан: до і після Другого Ватиканського Собору : наук. зб. – Київ : УАР, 2013. – С. 19-27 ; Saukh P. Suchasni vyklyky hlobalizovanoi epokhy: suspilstvo i tserkva v poshukakh vidpovidei // «Ukraina i Vatykan: do i pislia Druhoho Vatykanskooho Soboru». Naukovyi zbirnyk. – K. : UAR, 2013.

12. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: моногр. / П. Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 382 с. ; Saukh P. Yu. Suchasna osvita: portret bez prykras: monohr. / P. Yu. Saukh. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2012. – 382 s.

13. Саух П. Ю. Мультикультуралізм: блеск теории и практическая несостоятельность проекта в дискурсе реальных процессов межкультурного взаимодействия / П. Ю. Саух, Ю. П. Саух // Евразийство и мир. – 2014. – № 3. – С. 34-50 ; Saukh P. Yu. Multykulturalizm: blesk teorii i prakticheskaya nesostoyatel'nost' proekta v diskurse realnykh protsessov mezhkulturnogo vzaimodeystviya / P. Yu. Saukh, Yu. P. Saukh // Yevraziystvo i mir. – 2014. – № 3. – S. 34-50.

14. Stevenson N. Globalization, national cultures and cultural citizenship / N. Stevenson // The Sociological Quarterly. - 1997.- Vol. 38, № 1. – P. 41-66.

15. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / Ч. Тейлор. – Київ : Альтерпрес, 2004. – 172 с. ; Teilor Ch. Multykulturalizm i «Polityka vyznannia»

/ Ch. Teilor. – Kyiv : Alterpres, 2004. – 172 s.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2018

P. Saukh

MULTI-CULTURAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF «EQUAL DIGNITY» POLICY

The article makes an attempt to interpret philosophically a new pluralistic type of civilization and the features of the modern multicultural society in terms of educational space. On this ground, the substitution of the concept of multicultural education by «Tnuiti-Bibnic education» is eliminated. The latter, though being aimed at harmonising relations between ethnic and national communities, still does not find a solution of the question of humanisation of relations between people who belong to the same ethnic group and, within its limits — to various groups with different cultural identities (political, regional, sexual, religious, age-related, professional, etc.). A new model of multicultural education is presented and grounded with a life-giving personality paradigm in its centre. Therefore five major methodological principles of multicultural education, which serve as its guidelines and source, are justified.

The article outlines the details regarding implementation of the multicultural education in Ukraine within the context of «equal recognition» politics. The above-mentioned politics is an obstacle for «cultural nationalism», which sees differences as a cure-all, as well as for «cultural imperialism», which ignores them.

It is noted that the values of all projects, ideologies and even religions are largely relative. Only the value of life itself is not relative. Only in relation to this fundamental value, they find their validity for each individual person, only with its help they are filled with meaning. The diversity of cultures, religions, mentality, ways of life is the natural state of mankind, which testifies to its health. The world is kept in colour. Diversity, not unification, makes it integral. And as an integral entity, it functions by complementary algorithm. Thus, the problem of equal dialogue and mutual respect, and hence, of equal recognition and dignity, non-violence and mutual understanding, only approximate the realization of the archivious purpose of any culture, religion, ideology - the good that must be human, life-giving, compatible with life and necessary for it.

Key words: *cultural and ethnical narcissism, cultural and historical memory, cultural identity, «equal dignity» politics, global localization, multiculturalism, multicultural education.*

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

УДК 130.2:316.728

Л. Д. Бабушка

ФЕСТИВАЦІЯ ЯК ЕСКАПІЧНА РЕФЛЕКСІЯ: РОБІНЗОНАДНІ ЛАКУНИ КУЛЬТУРОТВОРЧОСТІ

Культурологічний та філософський аналізи феноменів фестивалі та ескапізму, представлений у дослідженні у двох аспектах: з одного боку, існування даних феноменів збігається з народженням мислячої людини, а з іншого, культуротворчого, котрий є лакмусом щодо відображення прихованих чи то відвертих процесів у культурі сучасності. Соціокультурний та екзистенціальний контексти ескапізму актуалізуються крізь призму збільшення тенденцій репресивного характеру, тоталізації майже усіх царин діяльності суспільства, де людина вимушена збільшувати ступінь соціального захисту. Фестивалі, будучи явищем соціально ангажованим, щосили усуває із горизонту досліджень естетичні, образні, ідеоцентричні реалії й спрямовує до функційності, котру, вочевидь, не буде помилковим назвати поняттям артизації. Відтак, фестивалі виступає ареною втечі до світу розваг, механізмом артизації культури повсякдення.

Ключові слова: фестивалі, ескапізм, культуротворчість, втеча, повсякденність.

Простір сучасної повсякденності постає дедалі травматичним і радикальним, таким, що провокує людину до ескапістичної рефлексії, втечі до «альтернативних» реальностей, робінзонадних лакун як своєрідної екологічної ніші людського спасіння. Глобалізм, онтологічним підґрунтям якого постає цивілізація з її технократичним та прагматико-функційним спрямуванням, витісняє на периферію (ціннісних) смислів, як культуру, так і природу. Щодо останньої, то хоч й дотично, але актуалізується гуманітарно-екологічний дискурс серед наукової спільноти, формується екологічна картина світу, а стосовно «екології культури, мова йде в найбільш невизначеному чи то вузько емпіричному сенсі як от дбайливого ставлення до пам'ятників та артефактів», – зауважує сучасний філософ В. О. Кутирьов [5, с. 79]. Відтак, глобалізм, постає для мислителя нічим іншим, як «кінцем культурної історії людства, в ході якої сформувалася традиційна Гомо сапієнс як розумна, але тілесна, чуттєва, ціннісно-духовна, а не віртуально-інформаційна істота» [5, с. 82]. Саме остання продукує специфічну особливість життєдіяльності сучасної людини як прагнення до ескапізму, втечі до невідомих світів, альтернативних реальностей, усамітнення, завдяки яким людина мігрує до ареалу почуттів, переживань, уявлень як домінуючих модусів існування. Таким чином, реалії глобалізаційних процесів викликають до життя віртуалізацію як актуальну модель існування людини ХХІ століття, порушуючи онтологічні закони сучасної людини й соціального топосу, що реалізуються груповими спільнотами (соціальний ескапізм), індивідуальними ментальностями (екзистенційний ескапізм) тощо.

Незважаючи на те, що феномен ескапізму є беззаперечною складовою сучасної культури, як, зрештою, й попередніх, повсякденне життя, включає не лише структуровані реєстри та впорядковану реальність, а й таку, що сповнена

розчаруваннями та відсутністю визначень, переконань, рішень; багатомірністю непереконливих проєктів та дій, що виступають предтечею ескапістичних настроїв. Щодо соціокультурного контексту ескапізму, це вочевидь, збільшення тенденцій репресивного характеру, тоталіризації майже усіх царин діяльності суспільства, де людина вимушена збільшувати ступінь соціального захисту. Таким чином, цілком природно, що до життя викликається означений специфічний спосіб існування, значною мірою обумовлений «протестною активністю особистості», за словами А. Ш. Гусейнова. Сучасний психолог вважає, що ескапізм є «однією із форм протестного реагування на інтенсивні соціокультурні зміни, яскравим симптомом системного неблагополуччя у взаємозв'язку особистості з суспільством та особистості з державою» [2, с. 20]. Загалом погоджуючись із позицією А. Ш. Гусейнова, звернемося до історичних реалій минулого, життєтворчості давньогрецьких античних філософів, зокрема, Діогена Сінопського, модель життя якого справедливо співвідносна з ескапістичною, обравши екзотичний спосіб життя, не будучи відлюдником, він завжди жив серед людей і полемізував з ними, провокуючи «шоковою терапією» пробудження «думаючої людини». Яскравим прикладом виступає постать Сократа, демонструючи вірність власним переконанням, протестуючи безглуздості звинувачень, відмовився змінити смертний вирок на вигнання. Приклади можна поглиблювати не лише у вибіркових площинах епохальних представників, а й безпосередньо кожного з мислителів, оскільки ескапізм виступає онтологічною даністю культуротворчого начала. Даний аспект особистісного переживання має вагому значимість не тільки як особливий стан людини, а й як механізм, що дозволяє пов'язати різні аспекти сприйняття в єдине ціле. А саме, поєднати інтенціональний та когнітивний аспекти. Іншими словами, особистісні переживання мислителів, які виступають простором ідентичності, й пов'язують особистісні та соціальні параметри буття людини в цілісність.

Екзистенційний ескапізм постає не стільки втечею із соціального світу (нормативного й рутинного) до альтернативної реальності (ігри, субкультури, літературне фентезі, вимислу, релігійної віри), скільки усвідомленою відмовою від зустрічі з Іншим, Іншого як такого. У цьому сенсі екзистенціальний ескапізм, варто відрізнити від ескапізму як засобу адаптації індивіда до сучасного соціуму, коли він виконує функцію втечі, де суб'єкт може тлумачитися в контексті рефлексу гіпертехнологізованого суспільства. Іншими словами, таким, яким він в цих умовах стає – функцією, модусом, сингулярністю, сегментом. Так, Георг Бюхнер вдало зумів побачити трагічне в повсякденному бутті, зокрема, відтворити його в драмі «Войцек», про безвихідне життя людини, яку все підштовхує до злочину. Драма глибоко екзистенційна, схвилювала всю Західну Європу, це була епоха З. Фрейда, Ф. Кафки. Автор розмірковує щодо процесу нівелювання особистості, розгортання трагедійної долі, де дійсно любляча, моральна людина, уособленням якого є солдат Войцек, витіснена з ацени життя ворожим йому середовищем та його представниками: Тамбумажора, лікаря, капітана. Результат – вбивство – розпад особистості, яка системно піддається насильству, доведена до безумства, не скільки зрадою коханої Марі, скільки укладом життя. Не випадково тому, що саме ця п'єса стала предтечею одного з новаторських музичних творів ХХ століття – експресіоністської опери «Воцек» австрійського композитора Альбана Берга.

Беззаперечним залишається й той факт, що на формування ескапістичного відчуття впливають й особистісні якості, які відводять індивіда від реальної дійсності: мрійливість, неуважність, спрямованість до розваг, прагнення підміни власної справжньої особистості уявною тощо. Прикладом може слугувати відома п'єса

Г. Ібсена «Пер Гюнт», де автор описує поневіряння героя в часі та просторі. Протиставлення людини і суспільства, ідея боротьби між особистістю й соціумом, а також з самим собою – наскрізна сюжетна лінія п'єси Ібсена, яка супроводжувала літературу до початку ХХ століття. Складність і багатогранність людського суспільства, де ницість й велич, жертвність і зрада, сповнюють життя, знаходяться в близькій дистанції один від одного. Мати Осе та син Пер, сповнені власними переживаннями, мрійливістю та уявою, далі глибше дистанціюються від реального світу. Буденні завдання повсякденності постають для них мало важливими, не вартими належної уваги. Омріяні перспективи, вільні ресурси свідомості забезпечують здатність і прагнення до життя ще й іншого, «альтернативного», уявного, віртуального. Таким чином, найважливішою особливістю ескапістського відчуття є те, що людина не просто втікає в нікуди, але до сконструйованого власною свідомістю (все)світу. Так, Пер з дитинства захоплюється мрією стати наймогутнішою людиною у світі: «Хочу бути Гюнтом Першим і Останнім» [4, с. 118].

На думку американського географа китайського походження І-Фу Туана, людина, так чи інакше, завжди прагне втекти, іноді нерозумно, доволі часто творчо й винахідливо. Розглядаючи ескапізм як втечу людини від світу природи до світу культури, де ще в доісторичному періоді предки споруджували собі прихисти, висаджували рослинні культури для уникнення суворих реалій з природою, філософ концепції топофільії І-Фу Туан, задається питанням: «який з культурних продуктів не є втечею?». Дійсно, наразі наша втеча від урбанізованих міських, столичних гіперцентрів здійснюється у проекції безпечного, перекопструйованого світу приміських паркових зон, «зелених зон», екопарків, де «міста, скляні вежі, передмістя, торгові центри, Діснейленд – є одними з останніх пам'ятників наших зусиль, для уникнення обмежень і невизначеностей в житті...» [12]. Відтак, продовжує автор «ескапізм є не стільки аргументом, скільки екскурсією, а іноді й екскурсією як культурною втечею з екзотичними зупинками й несподіваними поворотами», зауважує І-Фу Туан [12].

Однак важливо усвідомлювати відмінність між простою втечею і справжнім звільненням. Для І-Фу Туана саме сила уяви слугує механізмом втечі, переслідуючи її, автор відзначає як руйнівні, так і творчі її імпульси. Аналіз природи й культури в продуктивному тандемі з «реальним і уявним», «реальністю і фантазією» є тими ідеями, які традиційно лежать в основі гуманістичного мислення. Автор задається питанням, а що якщо культура в фундаментальному сенсі є механізмом втечі? Щоб визначати культуру як втечу або ескапізм, варто прояснити зміст самого поняття «справжності». Звичайно, зусилля, спрямовані на те, щоб втекти, чи то в уяві, або як результат реальних кроків, можуть не увінчатися успіхом, закінчитися катастрофою для себе, інших, природи. Відтак, людина певною мірою постає перед дилемою уяви, яка продукує й освячує втечу до кращого життя, з одного боку, та з іншого, уможливленням обману, соліпсистської фантазії, безумства й деструктивності. (А що якщо не так?) Відтак, завершуючи полеміку з думками І-Фу Туана, зауважимо, що автор справжнім вважає і «добре розказану історію, ясний образ, чітко окреслений архітектурний простір, священний ритуал, все те, що дає піднесене відчуття власної життєвості. <...> Участь у ритуалі є причетністю до серйозного й справжнього; звільнення від банальності та непрозорості життя в події, яка прояснює життя й водночас зберігає таємні почуття [12].

Отже, світ справжнього, реального – це світ вітальності, життєвості, до якого справедливо можна віднести й свято, однак детермінувавши його традиційним виміром, оскільки сучасний фестивальний світ є дещо відмінним, про що мова йтиме згодом.

Свято як особливе культурне встановлення є також певною мірою виявом ескапізму, виходом чи то втечею з повсякденності насамперед за допомогою протиставлення його щоденній праці, де звичайна рутина переривається, поступаючись місцем відпочинку, залученню до священного й розваг. Так, на думку О. Золотухіна-Аболіної, «свято виходить з буденності й повертається до неї, висвітлює її, надає форму й ритму, організовує темпоральний простір повсякденності. На період свята, як правило, укладаються різного роду перемир'я, вщухає боротьба, протиборчі сторони відмовляються на час від переслідування своїх інтересів, щоб долучитися до вічності – знову вкотре прожити священну подію, що відбулася, можливо, тисячі років тому. Можна сказати, що циклічність повсякденності змінюється в святі циклічністю священного: кожного Великодня знову воскресає Христос, а на Різдво він знову народжується [3, с. 65]. Звідси, досвід свята, надає людині величезного позитивного впливу: це досвід життєствердження, вітальності, радості й визнання законності, осмисленості рутинної повсякденності, що передує святу і неминуче змінює його. Заслуговує уваги й позиція сучасника культуролога В. Савчука, «подія, що має назву свята, стверджує себе в контрпозиції повсякденності. І дедалі більший контраст з буднями, тим величнішим і урочистішим постає свято. Даючи учасникам можливість доторкнутися до таємниці витоків, воно примиряє протилежності, демонструючи стан світу, в якому вони ще не набрали чинності маніхейських опозицій, ще не проросли. Роль свята як засобу зняття напруги, гармонізації емоційно-психологічного стану людини й суспільства, повернення справжньої ідентичності з природою й соціальним середовищем, умови примирення з буднями, їх одноманітністю й монотонністю, відновлення миру з обмеженим простором і часом «стрибку в справжнє першоджерело ідентичностей» незаперечна [8, с. 46].

М. Гайдеггер, пізніше А. Шюц, фактично перенесли до неологічних імплікацій рефлексію над полем повсякдення. В підході А. Шюца, фігурантами щодо створення повсякденності виступають наступні моменти: нормальність (звичайність), прагматичність, повторюваність і зрозумілість. Послідовники А. Шюца, які дотримуються духу школи «Анналів» (Ф. Бродель, А. Гуревич) досліджували конкретну повсякденність певної доби, зосереджуючи свою увагу на описі різних пластів життя, цінностях, звички. Зрештою, їх дослідження пішли лінією методології науки й прагматично-орієнтованої соціології.

«Втеча» від повсякденності народжується тоді, коли її саму редукують до певних аспектів, звідки й виникає поділ на трансцендентне та емпіричне. Однак сама повсякденність включає в собі всі протилежності й досвіди, якими б далекими вони їй не здавалися. Так, спираючись на універсальність повсякденності, О. Золотухіна-Аболіна звертається до дослідника В. Сирова, який зауважує наступне: «Базисні компоненти буденного світу концентруються навколо питання «як», а не «що». Це добре узгоджується з гнучкістю цього світу, тобто його здатністю вбирати в себе дедалі новіші об'єкти, зберігаючи при цьому свою ідентичність. Прикладом може слугувати та трансформація, якій він піддає найрізноманітнішу продукцію індустріальної цивілізації. Якщо це враховувати, то в пошуках структурних складових повсякденності не уникнути відомої формалізації. Витоки її лежать у здатності перемелювати будь-які об'єкти в одному й тому напрямку, надавати їм одного й того самого вигляду» [3, с. 26–27].

Ж. Бодріяр, який діагностував сучасну епоху ерою гіперреальності й симуляції, показує людину відчужену від реальності, де остання постає підміненою знаками. У гіперреальності вже неможливо розрізнити реальне і уявне, в ній розмиті межі раніше протилежних полюсів у всіх сферах життя [1, с. 95]. У разі втрати почуття реальності

ескапізм як вихід до гіперреальності стає повсякденним способом існування.

Позиція сучасного французького мислителя Ф. Мюре йде в унісон з концепцією Ж. Бодриєра. Він визначає сучасну цивілізацію гіперфестивною, де «проведення будь-яких свят, охоплюючи гігантські масштаби, постає трудовою діяльністю нашої епохи та її головним відкриттям». Подібний процес тотальної присутності в повсякденні святкування, він іменує фестивацією, яка «втрачає схожість зі святами минулих часів або з «цивілізацією дозвілля» з нашого недавнього минулого. «Класичне» народне свято, прив'язане до певної дати (ярмарки, карнавал тощо), а також свято вдома, яке забезпечувало нам телебачення, відтепер розчинилися в глобальному святі, що безперервно й нескінченно змінює поведінку людей та навколишнє середовище. <...> Пропагандистам гіперфестивної ери близький і дорогий світ сновидінь, що приносить їм велику вигоду, а все інше їх не хвилює. Їх не дивує зникнення реального світу і конкретної людини. Навпаки, їх це радує. Неначе з них зняли якоесь древнє закляття ... [7, с. 226; 7, с. 239]. На його думку, «у гіперфестивному світі свято більше не протиставляється повсякденному житті, не суперечить йому: тепер воно є самою повсякденністю, повсякденність і ніщо, окрім повсякденності. Свято й будні вже невиразні (і вся трудова діяльність людей відтепер буде спрямована на те, щоб невпинно створювати ілюзію відмінності)» [7, с. 239].

Таким чином, підсумовуючи вищезначене, зазначимо наступне, по-перше, ескапізм, будучи універсальною людською культурою, уможливує характеризувати сучасну культуротворчість як певну втечу до свята, розваг, але вже під знаком артизації, яка моделює світ у вузькому замкненому коридорі, який осмислюється як простір поза межами. По-друге, фестивація – це своєрідний мікс артизації та владократизму, який виливається в феномен «артистократа»: митця, художника, музиканта, який повністю вирівняний зі структурою політичної влади дня. Власне, це людина, яка симулює радикальність, творчі потуги, однак фактично об'єднана зі структурою влади. По-третє, охарактеризовані моделі ескапізму культуротворчості постають своєрідними презентативними екологічними нішами модерну та постмодерну, де феномен фестивації осмислюється як певна метакультурна реальність. Зрештою, характеризуючи дієві механізми, архетипи й реалії фестивації як своєрідного естетичного механізму артизації культури повсякдення, виявлено зв'язок із святковими імплікаціями щодо віртуального ритуалу глем та треш культури. Це засвідчує про те, що дана проблема має достатньо широке поле адекватій і потребує синтетичного культурологічного самовизначення.

Список використаної літератури

1. Бодриєр Ж. Система вещей / Ж. Бодриєр. – Москва : Рудомино, 1999. – 168 с. ; Bodriyar Zh. Sistema veshchey / Zh. Bodriyyar. – Moskva : Rudomino, 1999. – 168 s.
2. Гусейнов А. Ш. Специфика эскапизма в контексте протестной активности личности / А. Ш. Гусейнов // Человек. Сообщество. Управление. – 2013. – № 3. – С. 20-33 ; Guseynov A. Sh. Spetsifika eskapizma v kontekste protestnoy aktivnosti lichnosti / A. Sh. Guseynov // Chelovek. Soobshchestvo. Upravlenie. – 2013. – № 3. – S. 20-33.
3. Золотухина-Аболина Е. В. Повседневность: философские загадки / Е. В. Золотухина-Аболина. – Киев: Ника-Центр, 2006. – 256 с. ; Zolotukhina-Abolina Ye. V. Povsednevnost: filosofskie zagadki / Ye. V. Zolotukhina-Abolina. – Kiev: Nika-Tsentr, 2006. – 256 s.
4. Ибсен Г. Пер Гюнт : драматическая поэма в 5 действиях / Г. Ибсен; пер. А. Ганзен, П. Ганзен. – Москва : Азбука, Азбука-Аттикус, 2011. – 256 с. ; Ibsen G. Per Gyunt : dramaticheskaya poema v 5 deystviyakh / G. Ibsen; per. A. Ganzen, P. Ganzen. – Moskva : Azbuka, Azbuka-Attikus, 2011. – 256 s.

5. Кутырев В. А. Культурологический смысл глобализма / А. В. Кутырев // Вестник Российского философского общества. – 2001. – № 4. – С. 78–83 ; Kutyrev V. A. Kulturologicheskiy smysl globalizma / A. V. Kutyrev // Vestnik Rossiyskogo filosofskogo obshchestva. – 2001. – № 4. – S. 78–83.

6. Литинская Д. Типы современного эскапизма и феномен экзистенциального эскапизма / Д. Литинская // Ярославский педагогический вестник. - 2012. – Т. I, № 1. - С. 308–311 ; Litinskaya D. Tipy sovremennogo eskapizma i fenomen ekzistentsialnogo eskapizma / D. Litinskaya // Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik. - 2012. – Т. I, № 1. - S. 308–311.

7. Мюрэ Ф. После Истории. Фрагменты книги / Ф. Мюрэ; пер. с фр. Н. Кулиш // Иностранная литература. - 2001. - № 4. - С. 224-241 ; Myure F. Posle Istorii. Fragmenty knigi / F. Myure; per. s fr. N. Kulish // Inostrannaya literatura. - 2001. - № 4. - S. 224-241.

8. Савчук В. Кровь и культура / В. Савчук. – Санкт-Петербург : Издательство С.-Петербургского университета, 1995. – 180 с. ; Savchuk V. Krov i kultura / V. Savchuk. – Sankt-Peterburg : Izdatelstvo S.-Peterburgsko universiteta, 1995. – 180 s.

9. Савчук В. Топологическая рефлексия / В. Савчук. – Санкт-Петербург : Канон +, РООИ «Реабилитация», 2012. – 416 с. ; Savchuk V. Topologicheskaya refleksiya / V. Savchuk. – Sankt-Peterburg : Kanon +, ROOI «Reabilitatsiya», 2012. – 416 s.

10. Труфанова Е. О. Эскапизм и эскапистское сознание: к определению понятий / Е.О. Труфанова // Философия и культура. - 2012. – № 3. – С. 96–107 ; Trufanova Ye. O. Eskapizm i eskapistское soznanie: k opredeleniyu ponyatiy / Ye.O. Trufanova // Filosofiya i kultura. - 2012. – № 3. – S. 96–107

11. Muray P. Festivus festivus: Conversations avec Élisabeth Lévy / P. Muray; É. Lévy. - Paris : Fayard, 2005. - 485 p.

12. Yi-Fu T. Escapism / T. Yi-Fu. – Baltimore, London : The Johns Hopkins Univ. Press, 1998. - 245 p.

Стаття надійшла до редакції: 16.04.2018

L. Babushka

FESTIVATION AS AN ESCAPIC REFLEXIA: ROBBIN LABELS OF CULTURAL CREATIVITY

Cultural and philosophical analysis of the phenomena of the festivation and escapism are presented in the study in two aspects: on the one hand, the existence of these phenomena coincides with the birth of the thinking person, and on the other hand, - cultural, which is litmus on the reflection of hidden or open processes in the culture of our time. Socio-cultural and existential contexts of escapism are actualized through the prism of increasing tendencies of repressive character, totalization of almost all areas of society, where people are forced to increase the degree of social protection. The festivation, being a socially engaging phenomenon, removes from the horizon of research increasingly aesthetic, figurative, ideocentric realities and forces everything towards the aspect of functionality, which obviously will not be mistaken to call the notion of artistic. Thus, the festivation turns out as the scene of the escape to the world of entertainment, the mechanism of the culture of everyday life.

It is said that the festival, as a special cultural establishment, is also to some extent a manifestation of escapism, the emergence or escape of everyday life, primarily by contrasting its daily work, where the usual routine is interrupted, giving way to rest, involvement in sacred and entertainment. "Escape" of everyday life is born when it is itself reduced to certain aspects, from where the division is divided into transcendental and empirical. However, the

routine itself includes all the opposites and experiences, no matter how distant they were to give it away.

Thus, summing up the aforementioned, we note that escapism, being the universal of human culture, makes it possible to characterize modern culturology as a certain escape to the holiday, entertainment, but already under the sign of an artistic model that simulates the world in a narrow, closed corridor, which is interpreted as space outside. Secondly, the festivation is a kind of mix of artistic and authority that pervades the phenomenon of the "artistic figure": an artist, a musician, who are completely aligned with the political power structure of the day. Actually, it is a person who simulates radicalism, creative efforts, but in fact he is united with the structure of power. Thirdly, the characterized models of escapism of cultural development appear as a kind of presentational ecological niches of modern and postmodern, where the phenomenon of the festivation is interpreted as a certain metacultural reality.

Key words: *cultural development, everyday life, escape, escapism, festivation.*

УДК 7.038(477.54)

А. А. Білик

ПРОТЕСТ ПРОТИ АКАДЕМІЗМУ У ХУДОЖНІЙ ПРАКТИЦІ ПЕРЕДВИЖНИКІВ І КУБОФУТУРИСТІВ

Автор публікації розкриває процес протистояння академічній художній системі з боку передвижників і кубофутуристів у контексті соціокультурних, науково-технічних змін другої половини ХІХ – початку ХХ століття. У статті на основі першоджерел показано етапи руйнування академічної системи в Російській імперії. Перший етап – ініційований художниками-передвижниками, другий, радикальний етап – кубофутуристами.

Ключові слова: *академічна система, передвижники, кубофутуристи, протест, нове мистецтво, художня практика.*

Протест у художній практиці – форма боротьби передусім за свободу творчості. В історію мистецтва увійшов протест проти панування академічної художньої системи, яка остаточно сформувалася ще у ХVІІІ столітті, а вже з другої половини ХІХ століття був очевидний процес її розпаду. Втім і сьогодні публіка у музеях перед творіннями академістів стоїть затамувавши подих. Чому академізм саме з другої половини ХІХ століття піддався критиці? Митці, вбачаючи в академічній системі занепад, пропонували нові шляхи розвитку художньої практики. Класичному мистецтву закидали передусім у консервативності. Це був час революцій, впровадження реформ, соціальних змін. Відбулися суттєві зрушення у суспільно-економічній, політичній, технічній галузях, що вплинули на подальший розвиток мистецтва. В. Мириманов слушно зазначав: «Мистецтво може звільнитися від традиції, канону, але не від статусу суспільства, в якому функціонує» [1, с. 37]. Тому «загальний протестуючий настрій» у 60-х р. ХІХ ст. у Петербурзькій академії мистецтв є відбиттям суспільного невдоволення бюрократичною імперією. Олександр Бенуа писав, що сутність всієї академічної системи завжди полягала у підпорядкуванні художньої творчості чужій волі, чужому завданню, адже в усі часи головна мета Академії – підготовка офіційних художників, працюючих на замовлення [2, с. 225]. Отже, в академічному мистецтві

розпочався об'єктивний процес спочатку надлому, а згодом і занепаду. «Смерть класичного мистецтва не випадково збігається з епохою нового капіталізму, який розгортається по всьому світі, з його гучною індустрією і небувалою соціальною лихоманкою», – писав Олексій Гастев у «Збірнику нового мистецтва» (1919 р.) [3, с. 15].

Академічна система і передвижники. Процес надлому академізму. Виступи проти системи мали переважно колективний характер і пройшли по всій Європі – передвижники в Російській імперії, імпресіоністи у Франції, прерафаеліти в Англії. Втім були й індивідуальні протести, до яких передусім треба віднести живопис Едуарда Мане. Його творчість була настільки важливою, що рік створення роботи «Сніданок на траві» (1863) – започаткував новий період в історії мистецтва – modern art (сучасне мистецтво). Між іншим, «Бунт чотирнадцяти» в Петербурзькій академії мистецтв теж відбувся у 1863 р. Слід зазначити, що з 60-х р. XIX ст. до початку XX ст. виступи художників за утвердження нового мистецтва не мали начебто загрозового характеру для самої системи. Художники пропонували альтернативний варіант розвитку живопису. Вони, відстоюючи власну творчу манеру, не вдавались до критики на адресу академізму. Проте альтернативний шлях розвитку мистецтва – це і є початок руйнування системи.

Сюжети картин передвижників, на думку художника, педагога Миколи Радлова, нагадували ілюстрації, і замість відображення і розповіді давали оцінку явищу; у такий спосіб порушуючи усталений процес комунікації між картиною і глядачем [4, с. 15–16]. Передвижники посунули категорію «краси» і віддали пріоритет соціальній функції мистецтва, що й було неприйнятним для академіста Миколи Радлова. Невипадково він вбачав загрозу системі саме з боку передвижників. Чітко окресливши свою позицію на сторінках журналу «Аполлон» у 1915 році, він писав, що саме передвижники і футуристи, до речі, ставлячи їх в один рядок, «нехтуючи всіма питаннями пов'язаними з картиною, «користуються матеріальними засобами мистецтва для вираження ідей, які <...> навіть за умовами „виправдання“ їх формою не змогли би відповідати змісту картини» [4, с. 20]. Микола Радлов про творчість передвижників і футуристів писав, що для живописної форми є однаково неприпустимим критика зображення ставлення селянина до поміщика, і вчення про рух часового механізму [4, с. 21]. Без сумніву, передвижники заклали підвалини для активних виступів вітчизняних футуристів і кубофутуристів.

Академізм і футуристи. Процес занепаду академізму. Вже на початку XX століття протест, спрямований проти академізму, набуває гостроти. Тоді відбулися суттєві зміни в суспільстві, на яке мистецтво мало відреагувати. З'явилися нові звуки, нові запахи, за зміну колишньої повільності і розміреності прийшов модерний ритм життя. Олексій Гастев про міську вулицю писав так: «...у всіх своїх проявах сповнена авантюра, несподіванок, сміливих мазків, вона – імпресіоністична і водночас, наповнена відлунням праці, ручного і машинного...» [3, с. 16]. Він вважав: «Сучасний футуризм – дитя цієї вулиці, вулиці, що споживає, а не виробляє» [3, с. 16].

Швидкий розвиток науки і техніки позначився на мистецтві, яке, на думку Миколи Радлова, почало відображати темп життя, замість відображення сучасності [4, с. 14]. Втім його сучасник Роман Якобсон дотримувався іншої позиції: «Статичне, однобічне, відокремлене сприйняття – живописний пережиток – щось на зразок класичних муз, богів і ліри <...> Нове мистецтво покінчило зі статичними формами, покінчило з останнім фетишем статичності – красою <...> Вигнання статичності, вигнання абсолюту – головний пафос нового часу» [5, с. 318]. Дійсно, для представників нових напрямів авангарду, передусім футуризму і кубофутуризму, об'єктом зображення

виступав рух, швидкість, певний процес тощо. Зазначена тема відбивається в картинах О. Богомазова «Трамвай» (1914), «О. Екстер «Кольорова динаміка» (1914), «Місто вночі» (1919) та ін. Про «симптом вторгнення технічної епохи» в мистецтво авангарду писав А. Вебер [6, с. 335].

Мистецтво, як соціальне явище, стає здебільшого документом певної епохи, який часто вибирає і пояснює питання психології творчості, віддзеркалює соціокультурні процеси. Показовими є роботи Д. Бурлюка «Любов і мир» (1914), «Революція» (1917), О. Богомазова «Похорон» (1912) та ін. Микола Радлов застерігав про недопустимість процесу трансформації твору мистецтва в документ. Проте, вчений П. Біцільні зазначав, що художні твори є не просто «джерелами з історії культури», а й самі культурні факти. «Інтерпретація таких фактів повинна бути їх тлумаченням саме як художніх явищ, чим вони далеко не завжди є для сучасників» [7, с. 239–240]. А це означає, що інтерпретація живопису, як виразника духу часу, не означає зрозуміти його так, як розуміли сучасники. Підтвердження цієї думки, ми наочно бачимо на початку ХХ ст., коли йшло повне неприйняття поборниками класичного живопису «опозиціонерів» академічної системи. Крім того, зміна пріоритетів зображення несла за собою суттєві пертурбації в жанровій ієрархії. Жанр портрету, як провідний для академічного мистецтва, став неактуальним. Художників цікавила не сама людина, а людина в процесі (К. Малевич «Збирання жита» (1912), О. Богомазов «Лісоруб» (1913), «Монтер» (1915) та ін.).

Радикальні заяви про розрив з минулим знайшли відбиття не лише в роботах художників, а й в маніфестах, де доволі аргументовано звучали ноти протесту. «Протест проти звичних форм живописного відтворення реального світу, – ось сутність футуризму живописного. Кожна футуристична картина певною мірою маніфестна, програмна» [8, с. 9].

Отже, протест проти академічної системи другої половини ХІХ – початку ХХ ст. був об'єктивним і закономірним явищем культури, що охопив всі художні центри Європи. Руйнування академічної моделі спричинено багатьма як спільними факторами (формуванням масової культури й нового художнього ринку, розвитком фотографії, поліграфії та ін.), так і відмінними, що передусім пояснюється різним рівнем розвитку країн Європи. У Російській імперії боротьба з академічною системою мала певні особливості.

Проблеми суспільно-політичного життя імперії відбилися у живописі того часу. Відрізнялися від західноєвропейського мистецтва і основні фігуранти художнього процесу, що протистояли системі – спочатку передвижники, а згодом кубофутуристи.

Список використаної літератури

1. Мириманов В. Б. Изображение и стиль :Специфика постмодерна. Стилистика 1950 – 1990-х / В. Мириманов. – Москва : Российск. гос. гуманит. ун-т, 1998. – 80 с. ; Mirimanov V. B. Izobrazhenie i stil :Spetsifika postmoderna. Stilistika 1950 – 1990-kh / V. Mirimanov. – Moskva : Rossiysk. gos. humanit. un-t, 1998. – 80 s.

2. Бенуа А. История русской живописи в ХІХ веке / А. Бенуа; сост., вступ. ст. В. Володарского. – Москва : Республика, 1995. – 448 с. ; Benua A. Istoriya russkoy zhivopisi v ХІХ veke / A. Benua; sost., vstup. st. V. Volodarskogo. – Moskva : Respublika, 1995. – 448 s.

3. Гастиев А. О новом искусстве / А. Гастиев // Сборник нового искусства. – Киев : Изд. Всеукр. Отдела искусств нар. ком. просв., 1919. – С. 15–16 ; Gastiev A. O novom iskusstve / A. Gastiev // Sbornik novogo iskusstva. – Kiev : Izd. Vseukr. Otdela iskusstv nar. kom. prosv., 1919. – S. 15–16.

4. Радлов Н. Будущая школа живописи / Н. Радлов // Аполлон. – 1915. – № 1. – С. 14-23 ; Radlov N. Budushchaya shkola zhivopisi / N. Radlov // Apollon. – 1915. – № 1. – S. 14-23.

5. Мистецтвознавство ХХ століття : хрестоматія-довідник : навч. посіб. / кол. авт. : А. Баканурський та ін.; упоряд. : А. Білик, С. Думасенко. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. – 424 с. ; Mystetstvoznavstvo KhKh stolittia : khrestomatiia-dovidnyk : navch. posib. / kol. avt. : A. Bakanurskyi ta in.; uporiad. : A. Bilyk, S. Dumaskenko. – Kherson : OLDI-PLIUS, 2017. – 424 s.

6. Вебер А. Избранное: Кризис европейской культуры / А. Вебер. – Санкт—Петербург : Университетская книга, 1999. – 565 с. ; Veber A. Izbrannoe: Krizis evropeyskoy kultury / A. Veber. – Sankt—Peterburg : Universitetskaya kniga, 1999. – 565 s.

7. Бицилли П. М. Очерки теории исторической науки / П. Бицилли. – Прага : Пламя, 1925. – 339 с. ; Bitsilli P. M. Ocherki teorii istoricheskoy nauki / P. Bitsilli. – Praga : Plamy, 1925. – 339 s.

8. Союз «Семи» // Сборник нового искусства. – Киев : Изд. Всеукр. Отдела искусств нар. ком. просв., 1919. – С. 8–12 ; Soyuz «Semi» // Sbornik novogo iskusstva. – Kiev : Izd. Vseukr. Otdela iskusstv nar. kom. prosv., 1919. – S. 8–12.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2018

A. Bilyk

PROTEST AGAINST ACADEMIC MANNER IN ART PRACTICE OF PEREDVIZHNIKI AND KUBOFUTURISTS

The author of the publication reveals the process of confrontation with the academic artistic system. Creativity of artists is considered within the context of the era. The article researches the formation of modernism of art in the Russian Empire.

The protest against the academic system covered all the artistic centres of Europe. It was an objective and a natural phenomenon of culture. The destruction of the academic model is due to many common factors (the formation of mass culture and a new artistic market, the development of photography, printing, etc.). There were also other factors. These are the problems of social and political life. They are reflected in painting.

The article, on the basis of primary sources, shows the stages of the destruction of academicism in the Russian Empire. The first stage – initiated by the Peredvizhniki artists, the second radical stage – by the Cubofuturists. The protest in the artistic practice is a form of struggle for the freedom of creativity primarily. Classical art was accused, primarily, of conservatism. It was time of revolution, the implementation of reforms and social change. There have been significant changes in the socio-economic, political, and technical fields. They have significantly influenced the further development of art. The protest took place in 1863 at the St. Petersburg's Academy of Arts. It showed a public protest against the bureaucratic empire. The protests against the system were predominantly collective in nature and went on throughout Europe. The artists in the 19th century offered an alternative to the development of painting. They defended their own creative style. They did not criticize the academic art. Peredvizhniki were the first ones to oppose the system. They were predecessors of the Futurists. At the beginning of the 20th century, the protest against the academic art intensified. Art becomes the document of the era (D. Burliuk «Love and Peace» (1914), «Revolution» (1917), O. Bogomazov «Funeral» (1912)).

The portrait genre became irrelevant. The Futurists depicted movement, speed (O. Bogomazov «Tram» (1914), O. Exterior «Colour Dynamics» (1914), «City at Night» (1919) and others). The artists depicted a person in the process (K. Malevich «Gathering Rye»

(1912), O. Bogomazov «The Harvester» (1913), «Monter» (1915), etc.). The creativity in futurist is learned through their practices.

The features of technological development came to the fore aiming at an upgrade that affected the artistic priorities. Radical statements about the break with the past have been reflected not only in the works of the artists, but also in the manifestos, where the notes of protest sound reasonably.

Key words: academic system, artistic practice, the Cubofuturists, new art, the Peredvizhniki (The Wanderers), protest.

УДК 316.733(477)

К. В. Кислюк

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті розглянуто соціокультурні особливості сучасного етапу модернізаційних перетворень в Україні у хронологічних межах 2013/2014–2017/2018 рр. Визначено, що їх парадоксальність полягає не в їх найбільшому прогресі за всі роки незалежності, а в різкому збільшенні різноспрямованості суспільних перетворень: а) «пост»(модернізаційних), які є сучасним напрямом модернізації, переходом від індустріального до постіндустріального суспільства; б) «де»(модернізаційних), спрямованих на повернення до архаїчних, домодерних, структур; в) «ре»(модернізаційних), спрямованих на відновлення структур модерніті. Розглядуваний період відзначився переважанням (пост)модернізаційних процесів у політичній площині, які трансформували політичну систему II Української республіки до режиму «м'якої патрімональності». Натомість, у соціально-економічній сфері постмодернізаційний тренд 1990–2000-х рр. змінили (де)модернізаційні тенденції — випереджального заміщення модерних секторів (передусім, промисловості) не стільки інноваційними укладами (ІТ-індустрія, альтернативна енергетика), скільки доіндустріальними (сільське господарство). У сфері культури провідними виявилися (ре)модернізаційні процеси цілеспрямованого формування україноцентричного мовно-культурного простору в системі патроніваних державою культурних політик. Насправді, їх слід визначати як прогресивні, оскільки вони замінюють ситуацію культурного палімпсесту 2010-х рр. і осучаснюють ідеологічний підмурівок II Української республіки, хоча креативного прориву в оновленні вітчизняного культурного коду ці процеси за своєю суттю забезпечити не можуть.

У своїй сукупності зміни в політиці, економіці та культурі 2013/2014–2017/2018 рр. радше звужують, ніж розширюють напрацьований попередніми модернізаційними змінами модерний базис українського суспільства XVII–XX ст., хоча останній продовжує домінувати у його ціннісному універсумі. За великим рахунком, це є свідченням залучення України до сучасної стадії модернізації як переходу від індустріального до постіндустріального суспільства. Проте, в поточній часовій перспективі суспільна система опиняється у відкритому, невірноваженому стані, який поки що лише тимчасово стабілізується у ситуативних конфігураціях, і який легко може зміститися у своєму русі в радикально протилежні сторони.

Ключові слова: демодернізація, модернізація, м'який неопатріоналізм, постмодернізація, ремодернізація, Україна, українська культура.

Належачи до простору Центрально-Східної Європи географічно, Україна торувала й донині продовжує торувати свій модернізаційний шлях за достатньо своєрідною траєкторією. Чим ближче до наших днів, тим відчутнішим у черговому «завороті» цієї траєкторії стають не так класичні політико-економічні, як «некласичні» соціокультурні фактори. Загалом це відображає зростання масштабів і ролі культурної сфери у світовій цивілізації XXI ст., особливо в її «розвинутій» частині.

Якщо пристати на висунуту ще на початку 2000-х рр. точку зору, основні етапи модернізаційних процесів в Україні припадають на XVII–XX ст. В аналізі їх перебігу як переходу від аграрного до індустріального суспільства вітчизняна специфіка вбачалася в тісному зв'язку з упровадженням українського національного проекту [1, с. 417–425] – від національно-визвольного руху XIX – початку XX ст. і УНР (I Української республіки) через радянську квазидержавність у формі УРСР до сучасної незалежної держави як відновленої II Української республіки.

Наступний етап модернізаційних перетворень – у 1990–2010-і рр. – проаналізовано в численних працях вітчизняних дослідників (В. Горбатенко, М. Михальченко, Г. Зеленько, Г. Касьянов, М. Паламарчук, Т. Пояркова), колективних монографіях співробітників ІПієЕНД (2017). Не обійдено питання модернізаційної специфіки України в наукових розробках зарубіжних авторитетів – А. Аслунда [15], С. Гантінгтона, Е. Вільсона, Т. Кузьо, О. Мотиля, а також та ін. У своїх оцінках ці автори виходять з теорій «неомодернізації». Наголошується, що модернізація, для якої ключове значення має соціально-економічний поступ, спрямована на людський розвиток, на формування суспільства нового типу, яке сприяє емансипації особистості та розширенню можливостей для вибору відразу по багатьох напрямках, оскільки в ньому цінності виживання замінюються цінностями самовираження [4, с. 11, 16]. Власне, йдеться про ствердження постмодерного, постіндустріального суспільства, логіці якого має підкоряється цивілізаційний транзит України.

Парадоксальність модернізаційної ситуації 2013/2014–2017/2018 рр. в Україні, на нашу думку, полягає в тому, що дипломатичне твердження британського міністра Джонсона Бориса «Україна зробила унікальний, просто дивовижний прогрес за останні три роки, більший, ніж за останні 23 роки перед цим» насправді означає одночасне збільшення різноспрямованості суспільних перетворень за цей період.

Метою статті є визначення ролі і місця соціокультурної складової в модернізаційних трансформаціях, які значно активізувалися в країні після Революції Гідності. На рівні загальнонаукової методології йдеться про проведення системно-структурного аналізу поточних модернізаційних трендів і зв'язків між ними. На рівні спеціалізованої методології йдеться про застосування методів соціокультурної детермінації та методу соціокультурної каузальності, які дозволяють визначити причини та наслідки модернізаційних змін у царині культури.

У рамках питомої вітчизняної багатоукладності за соціокультурною спрямованістю виокремлюємо тенденції, принаймні, трьох типів: а) «пост»(модернізаційні), які, власне, і є сучасним напрямом модернізації, переходом від індустріального до постіндустріального суспільства; б) «де»(модернізаційні), спрямовані на повернення архаїчних, домодерних, структур; в) «ре»(модернізаційні), спрямовані на відновлення структур модерніті. Якщо тенденції перших двох типів уявляються майже природними для феномену модернізації, то тенденції третього типу якраз найбільшою мірою віддзеркалюють специфіку того соціокультурного середовища, в якому відбуваються.

Період 2013/2014–2017/2018 рр. відзначився переважанням (пост)модернізаційних процесів у політичній площині – у таких напрямках: 1) залучення

громадськості та волонтерів до державного управління або контролю за ним, внаслідок чого еліта стає залежнішою від соціальної підтримки, а не від належності до певного клану [10, с. 345]; 2) часткова зміна еліт за меритократичним принципом. Наприклад, за твердженням начальника Генштабу В. Муженка, у ЗСУ із 2014 року було присвоєно 50 генеральських звань. Практично всі отримали ті офіцери, які вже мали бойовий досвід [6]. За загальної кількості у 120 генеральських посад це означає, що формально понад 40% з них обіймають бойові командири; 3) демонополізація ресурсів і повноважень Центру на користь місцевого самоврядування. Маємо на увазі політику децентралізації, яка в останні 3–4 роки постійно користується підтримкою не менше двох третин громадян в усіх областях України [7]; 4) підвищення відкритості та прагматичності відносин між «владою» і «народом». 62 місце України зі 193 в оонівському e-gov Development Index та 32 – у ранкінгу e-participation Index згідно з обстеженням 2016 року – це не тільки різке поліпшення позицій порівняно з 2014 роком (87 та 77 місця відповідно) [18]. Останній показник, наприклад, виявляється чи не вдвічі вищим за дуже популярний серед високопосадовців індиктор Doing Business; 5) розширення можливостей для економічної та культурної мобільності українців. Свідченням її успішності стає зміцнення рейтингу українського паспорта відповідно до можливостей безвізових відвідин інших країн – на початку четвертого десятку [17].

У своїй сукупності це наразі просунуло (трансформувало, але не модернізувало у вузькому сенсі слова «підвищення на якісно новий рівень») політичну систему II Української республіки до режиму «*м'якої патрімональності*», але не пододало її системної кризи та загрозливого рівня делегітимації. Тому, зберігаючи чи не найбільшу прихильність до демократії в Європі, українці в соціологічних дослідженнях останніх років одночасно продемонстрували переважання «розчарованої» та «критичної» типів політичної культури – у 61% українських громадян [9].

У таких умовах замість випереджаючого і невпинного процесу політичної модернізації, на провідному значенні якого наполягають і класична теорія, і сучасні фахівці з посткомуністичного транзиту [15, с. 11–12], продовжує зберігатися оказіональна динаміка відповідних процесів, коли короткотермінові періоди «реформаторства» в ранній фазі перебування при владі Л. Кучми, В. Ющенка, В. Януковича, П. Порошенка дотепер змінюються в пізній фазі стагнацією [2, с. 7].

Безпосереднім наслідком цього є дедалі помітніший, але поки що не домінуючий (де)модернізаційний тренд української політики, який полягає у розвороті до вирішення складних питань за допомогою екстремістських учинків невеликих груп активістів. Формально, постіндустріальному суспільству XXI ст. дійсно властиві дедалі спонтанніші та безпосередніші форми громадянської дії на фоні розчарування в ефективності як традиційно-державних, так і сучасних наддержавних забюрократизованих урядових інституцій. Проте емансипація від влади не може призводити до руйнуванням *влади* як такої. Політичний акціонізм стає виправданим тільки тоді, коли він спрямований на вирішення дійсно суспільно значущих питань, на знак чого може закумуляувати на свою підтримку і потужний медійний дискурс, і зібрати тривалі та велелюдні вуличні демонстрації.

Так само суперечливими є соціокультурні результати даних явищ. У культурному плані міграція/туризм сприяє поширенню в Україні європейських цінностей, хоча допоки обмежено. Адже навіть опитування серед молоді показує: 76% представників молодого покоління, як з економічних, так і психологічних причин, ніколи не виїжджають за кордон, а часто і дуже часто робили це тільки 3%. Бажання переїхати до іншої країни висловив лише кожен п'ятий молодий українець [12, с. 93–94]. До речі, відсутність помітних міжпоколінневих відмінностей у ціннісних орієнтаціях (у цьому

разі – іммобільність) – явище, яке соціологи постійно спостерігають у неомодернізованих країнах [2, с. 19]. Натомість, в українських реаліях, де навіть 2016 року, за даними Центру Разумкова, меншість громадян (більше 40%) асоціювала себе передусім з країною, а не з місцем проживання, децентралізація легко може консервувати особливий містечковий тип мислення, таку собі *локалізацію глобального*, замість *глобалізації локального*. Є принципова різниця, чи асоціювати своє обійстя зі «садком вишневим коло хати», чи з «Пікассо в трусах», скульптуру якого розташовано поряд із нічним клубом у Львові.

Натомість у соціально-економічній сфері постмодернізаційний тренд 1990–2000-х рр. (саме у цей період питома вага сектора послуг збільшилася з 30% до понад 60%, показника перехідних *emerging market economies*) змінили (де)модернізаційні тенденції. Їх суть – у випереджальному скороченні модерних секторів (передусім, промисловості) [8, с. 118–119]. Вони заміщуються не стільки інноваційними укладами (ІТ-індустрія, альтернативна енергетика), скільки доіндустріальними. Йдеться про сільське господарство на основі застарілих технологій рослинництва, питома вага якого у ВВП країни за останнє десятиліття збільшилася майже вдвічі, до 13–14%. Негативний вплив економічної демодернізації лише почасти компенсувався продовженням (пост)модернізації споживчої сфери, передусім, через бурхливий розвиток електронної комерції, безготівкових розрахунків, он-лайн торгівлі.

Не можна не відзначити соціокультурні особливості «рустифікації» по-українськи. По-перше, більша близькість економічних відносин українського села не до «латифундіальної» або «юнкерської», а до (дрібно)фермерської моделі, з більшим демократичним потенціалом. По-друге, українське село виявилось успішнішим зберігачем етнокультурної традиції, ніж ті регіональні сусіди, які перебували під владою Османської імперії. В умовах відносної економічної неможливості воно стає чи не основним джерелом свідомих контрактників ВСУ та НГУ. Утім, переважання негативних компонентів таки зумовлює в країнах Східної Європи «примусову модернізацію» сільського простору (Mingui-Pipidi, 2010) з метою його осучаснення до постіндустріального рівня. В Україні, в кращому разі, спостерігаємо своєрідну *домодернізацію* села ще попереднього, індустріального рівня.

Наша візія векторів модернізаційних змін у соціокультурній царині України ускладнюється тим, що маємо справу не з усталеними інституціями та системою суспільних цінностей, а із сумою індивідуальних ціннісних ієрархій, у рамках яких питома українська багатокладність виглядає значно органічнішою, ніж будь-де (наприклад, цінності саморозвитку та самовираження можуть усвідомлюватися як на рівні домодерних, так і постмодерних). Зрозуміло, що 20-річний модернізаційний транзит не міг не позначитися на цій сфері, наклавши на неї суперечливий відбиток. З одного боку, у свідомості українців продовжують домінувати цінності особистого благополуччя (здоров'я, успіх, достаток, щаслива сім'я, відсутність стресів) та цінності патерналістського спрямування (якісні та безоплатні освіта і медицина, достойні пенсії, соціальні виплати, забезпеченість робочими місцями, співмірні до отримуваних доходів ціни, стабільність). З іншого боку, відбувається поступове вивіщення «європейських», постмодерних цінностей (верховенство права, демократія, свобода слова, чесність/прозорість, рівні можливості для всіх) [13, с. 13] та їх змістовна рефлексія (хоча б на рівні відмежування від абстрактнішого для сприйняття всього «західного» або «вестернізованого»).

Помітне переважання «цінностей виживання», в якому зарубіжні дослідники убачають вплив численних «травм» (особливо соціально-економічних) перехідного періоду 1990-х рр. [2, с. 167], насправді, є роз'ятренням глибинніших постколоніальних

синдромів, первні яких ми виводимо зі вступного рефрену до «Літопису» Самійла Величка початку XVIII ст. – «впаде, впаде красна козацька Україна тогобічна, як отой стародавній Вавилон, місто велике». Їх очевидним сучасним симптомом є хвороблива «меморіальна меланхолія» за Радянським Союзом у не менше третини (за даними різних соціологічних служб) опитуваних українців. Ба більше, недо модернізованість і суспільно-політичної, і соціально-економічної сфери вкрай гальмують зміни подібних орієнтацій у покоління молодих українців. Ілюстрацією нашого твердження є опитування щодо рівня корупції у ВНЗ України. Показово не те, що рівень корупції 2017 року (37,1% давали хабара у ВНЗ) зріс на декілька відсоткових пунктів, порівняно з дослідженнями 2011 та 2015 року, а те, що він стрімко зростав (у 1,5 рази) на третьому курсі, а найбільшим виявився на випускових курсах (50–60%). Припустимо, що це – показник усвідомлення молодими українцями обмеженості майбутніх соціальних можливостей, який демотивує їх щодо необхідності докладати власні зусилля задля кращої кар'єри чи більшого заробітку [11].

Натомість, цілком імовірно, що вервечка Майданів 2004–2014 рр. означає формування постінституціонального, постелітарного механізму закріплення демократичних цінностей і в суспільному житті, і в суспільній свідомості, переривчате функціонування якого виявляється суголосним до okazіональної динаміки модернізаційних перетворень у країні. Щоправда, цей механізм не уявляється нам цілковито постулітарним. Насправді, українська демократія була і залишається найдоступнішим і наймасовішим механізмом не тільки символічного, але й матеріального самозабезпечення українців, альтернативного офіційній кланово-олігархічній системі – і через доступ до електоральної ренти, і через можливості вільно долучатися до каналів надмірного соціально-економічного протекціонізму. Загалом, маємо ціннісну ієрархію, яка вможливує проведення модернізаційних перетворень в країні, але не гарантує їх послідовності та стабільності.

Водночас, стало очевидним, що поквола (пост)модернізація політики й економіки автоматично не призводить до творення із конгломерату етнічних мас українців і неукраїнців сучасної політичної нації, а є лише одним із чинників націєтворчих процесів. Для аргументації цього твердження звернемося до розрахунків Є. В. Котова і В. І. Ляшенко індексів первинної та вторинної модернізації. За більшістю показників вторинної модернізації (вклад в інновації, частка осіб з вищою освітою, ступінь поширення Інтернет та ін.) помітно випереджали всі інші Центральнополіський економічний район із центром у Києві та Північно-Східний (Харківська, Сумська, Полтавська області), причому за рівнем первинної модернізації останній район поступався і Донецькому, і Придніпровському [5, с. 67–68].

При цьому, нагадаємо, Київ став центром Революції Гідності як суто постмодерністського протесту проти посягань на людську свободу, тоді як Харків перетворився на один із епіцентрів «русской весны» з її неопатерналістською ідеологією рівня модерніті. Серед інших причин цього феномену ми звернули увагу на суттєву різницю у світогляді киян і харків'ян. Київ уже багато років, нехай і за рахунок логістичної експлуатації інших регіонів країни, знаходиться у списку *global cities*. Харків'яни, хоча й мають кругозір «другої столиці», значно масштабніший за локальність місцевої ідентичності сусіднього Донбасу, насправді ще не бачать Харків відкритим глобальним містом. У цьому нас переконують відомості, надані в магістерській роботі А. Скриннікової, виконаній під нашим керівництвом. Зокрема, визначено особливості візуалізації «місць пам'яті» Харкова і Мюнхена у понад 100 їх фотографій за тегами #kharkiv і #munchen в Instagram. Найчастіше в зображеннях Харкова трапляються знімки Успенського та Благовіщенського соборів, Центрального

парку культури, площі Свободи, пам'ятки радянської монументальної архітектури, зображення яких є типовими для радянської візуальної репрезентації Харкова як індустріального мегаполіса.

Мюнхен – схожий на Харків за чисельністю населення індустріальний мегаполіс і адміністративний центр, але зі значно старовиннішою історією. Мобілографи Мюнхена поважають як історичний вигляд міста, так і його модернову складову, тому фотографії історичних будівель і сучасних об'єктів (передусім, Альянц арени, де часто грає «Баварія») займають приблизно однакові частки. Такі споруди є в Харкові, але їх зображення легше знайти за допомогою пошуковика Google, ніж у візуальних репрезентаціях рідного міста навіть покоління «міленіалів» (саме вони найчастіше постили досліджувані фотографії в Інстаграмі). У свою чергу, визначена різниця відображає занижений рівень мобільності українців в умовах незавершеності постмодернізації в політичній (проблема із візами) та економічній (нестача грошей) сферах, який у Харкові примножується економіко-культурною близькістю до Росії та недорозвинутістю транспортної інфраструктури (рекордний за всю історію пасажиропотік Харківського аеропорту 2017 року виявився у 15 разів нижчим за пасажиропотік 2-х київських аеропортів).

Вирішення нагальних завдань національно-державного будівництва актуалізувало необхідність «*ре-модернізації*» цієї сфери в напрямі «лагідної українізації». Можемо виокремити три ознаки цього типу векторності. По-перше, їх доцентровість, спрямованість на відбудову більш-менш гомогенного культурного простору. Останній формально відображає дещо неочікувані результати «неоголошеної дерусифікації», унаслідок якої наприкінці 2017 року вже 92,6% опитаних уважали себе українцями, лише – 5,5% росіянами, позаяк за переписом 2001 року таких було 77,8% та 17,3% відповідно [13, с. 7], що є одним з нечисленних прикладів суцільної моноетнічності в сучасному світі (Японія, Ісландія). Крім того, в умовах агресії ядерної держави декларована від 1991 року модель політичної нації продемонструвала свою аномію, зробивши доцільнішим відновлення модерного етнічного підходу.

По-друге, антиіндивідуалістичність. Особисті думки, потреби визнаються нижчими за знеособлені «національні інтереси», обмежується свобода самовираження (наприклад, гастролі артистів до РФ). Фактично – це реанімація «інтегрального націоналізму» початку ХХ ст.: «Українство мусить усвідомити собі, що його ідея, коли хоче перемогти, повинна бути ... всеобіймаючою» (Д. Донцов).

По-третє, форми втілення відповідних політик відзначаються раціоналізованістю, зорганізованістю, масовістю, стандартизованістю і провідною роллю держави (але за активної участі громадськості та ЗМІ, що стає найважливішою запорукою їхньої ефективності).

Реалізація мовно-медійних практик «роблення українського» (знову-таки з наголосом на суто модерному критерії мови) в останні три-чотири роки підтверджує визначену закономірність. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення на своєму сайті ([/www.nrada.gov.ua](http://www.nrada.gov.ua)) постійно рапортує про збільшення частки української мови відповідно до законодавчо закріплених квот у межах сфер свого моніторингу. У законодавчо нерегульованих сферах (сфера послуг і транспорту, Інтернет, друковані ЗМІ), на думку громадськості, російська мова та продукція зберігають своє домінування та русифікаційний вплив [14]. Цікавішою є ситуація у сферах, де на просування української культури впливають як позаекономічні, так і економічні чинники. Передусім, ідеться про книговидавництво та кінематограф, де восени 2017 року вперше за історію української незалежності мали повноцінний прем'єрний сезон українського кіно в прокаті. Абсолютним рекордсменом стали «Кіборги», які

побачили понад 300 тис. глядачів, а сума зборів (понад 22 млн.) окупила витрати на виробництво [3]. Цей успіх є результатом як правильного вибору творчої стратегії модерного стилю на створення масового, комерційного привабливого та конкурентоспроможного продукту, так і державно-приватного партнерства. У «дореволюційну добу» національна еліта байдуже ставилася до сфери культури. У «постреволюційну добу» еліта усвідомила доцільність (передусім, політичну) в розвитку національної культури, проте наявних у її розпорядженні фінансових можливостей настільки поменшало, що вона воліє значну частину витрат перекласти на державу.

Підкреслимо, префікс «ре» в даному разі не виглядає як суцільне назадняцтво. У формальному плані йдеться про заміну ситуації культурного палімпсесту, найтипівішу для 2010-х рр., а у змістовному – про осучаснення ідеології II Української республіки. Разом із тим, найсильніші сторони національно-культурної ремодернізації одночасно є її найбільшими недоліками. Виразні організаційно-заборонні акценти в ній поки що призвели здебільшого до відновлення нормального функціонування науково-освітніх і гуманітарних інституцій, розбудованих ще у 1990–2000-х рр. (Український інститут національної пам'яті), а також створення нових (Інститут української книги). Стимулювати по-справжньому креативне оновлення українських культурних кодів за своєю суттю ця тенденція просто нездатна. Так само, у Китаї розбудова наймасштабнішої у світі системи інтернет-цензури Great China Firewall супроводжувалася лише створенням аналогів найзапитованіших інтернет-продуктів: торговельних майданчиків Taobao, Alibaba, пошуковика Baidu із власною Байдупедією, відеопорталу Youku Tudou тощо. В Україні заборона «Вконтакте» сприяла активнішому запозиченню соціальної мережі Facebook, яка, радше за все, вже минула пік світової популярності.

Проведений нами аналіз показав у підсумку, що важливою особливістю сучасного етапу української модернізації стають не «різні швидкості» чи різна секторальність, а саме різновекторність, різноспрямованість перетворень. Часто в одній і тій самій суспільній сфері можуть відбуватися як прогресивні, так і регресивні процеси, вони рівною мірою можуть спричинювати як взаємостимулюючий, так і взаємоінерційний ефекти. Період 2013/2014–2017/2018 рр. відзначився переважанням (*пост*)модернізаційних процесів у політичній площині, які трансформували (але не модернізували у вузькому сенсі слова «підвищення на якісно новий рівень») політичну систему України до *режиму «м'якої патрімональності»*, хоча не подолали її системної кризи та загрозливого рівня делегітимації. Натомість у соціально-економічній сфері постмодернізаційний тренд 1990–2000-х рр. змінили (*де*)модернізаційні тенденції. Її суть – у випереджальному заміщенні модерних секторів (передусім, промисловості) не стільки інноваційними укладами (ІТ-індустрія, альтернативна енергетика), скільки доіндустріальними (сільське господарство).

У сфері культури провідними виявилися (*ре*)модернізаційні процеси цілеспрямованого формування україноцентричного мовно-культурного простору в системі патронованих державою культурних політик. Насправді, їх слід визначати як прогресивні, оскільки вони замінюють ситуацію культурного палімпсесту 2010-х рр. і осучаснюють ідеологічний підмурівок II Української республіки, хоча креативного прориву в оновленні вітчизняного культурного коду ці процеси за своєю суттю забезпечити не можуть. Ремодернізація культури має прискорити формування української ідентичності за переважно етнічною моделлю, яка є теоретично застарілою, але практично адекватною викликам сьогодення. Раніше прокламована політична модель української нації виявилася аномічною, вона автоматично не спрацьовувала під

впливом процесів економічної модернізації. Тому центри регіонів з найвищими індексами постмодерністичності – Київ і Харків – 2014 року стали одночасно епіцентрами Революції Гідності та «русской весны».

У своїй сукупності зміни в політиці, економіці та культурі радше звужують, ніж розширюють напрацьований попередніми модернізаційними змінами модерний базис українського суспільства XVII–XX ст., який продовжує доминувати й у його ціннісному універсумі. За великим рахунком, це є свідченням залучення України до сучасної стадії модернізації як переходу від індустріального до постіндустріального суспільства. Проте, в поточній часовій перспективі суспільна система опиняється у відкритому, неврівноваженому стані, який поки що лише тимчасово стабілізується у ситуативних конфігураціях, і який легко може зміститися у своєму русі в радикально протилежні сторони – демонтажу/реставрації неопатерналізму, ширше – оновлення/руйнування української державності.

Список використаної літератури

1. Головка В. «Модернізація» як метанарратив української історії / В. Головка // Проблеми історії України: факти, судження. - 2003. – Вип. 9. – С. 410–427 ; Holovko V. «Modernizatsiia» yak metanarratyv ukrainskoi istorii / V. Holovko // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia. - 2003. – Vyp. 9. – S. 410–427

2. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні : моногр. / ред. кол. : О. Рафальський (гол.), В. Войналович, Л. Нагорна. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. – 512 с. ; Etnopolitychnyi kontekst sotsiokulturnykh transformatsii u suchasni Ukraini : monohr. / red. kol. : O. Rafalskyi (hol.), V. Voinalovych, L. Nahorna. – Kyiv : IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2017. – 512 s.

3. Ілленко П. «Кіборги» стали рекордсменом українського кінопрокату [Електронний ресурс] / П. Ілленко // Укрінформ. – 2018. - 14 лютого. - Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2403001-kiborgi-stali-rekordsmenom-ukrainskogo-kinoprokatu.html> ; Illienko P. «Kiborhy» staly rekordsmenom ukrainskoho kinoprokatu [Elektronnyi resurs] / P. Illienko // Ukrinform. – 2018. - 14 liutoho. - Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2403001-kiborgi-stali-rekordsmenom-ukrainskogo-kinoprokatu.html>

4. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель ; пер. с англ. М. Коробочкин. – Москва : Новое изд-во, 2011. – 464 с. ; Ingkhardt R. Modernizatsiya, kulturnye izmeneniya i demokratiya: posledovatelnost chelovecheskogo razvitiya / R. Ingkhardt, K. Veltsel ; per. s angl. M. Korobochkin. – Moskva : Novoe izd-vo, 2011. – 464 s

5. Котов Е. В. Оценка процессов модернизации Украины и ее экономических районов / Е. В. Котов, В. И. Ляшенко // Вісник економічної науки України. – 2013. – №1. – С. 55–69 ; Kotov Ye. V. Otsenka protsessov modernizatsii Ukrainy i ee ekonomicheskikh rayonov / Ye. V. Kotov, V. I. Lyashenko // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. – 2013. – №1. – S. 55–69.

6. Муженко В. Ми повинні бути готовими до широкомасштабної агресії Росії [Електронний ресурс] / В. Муженко; бес. вела І. Штогрін // Радіо Свобода. – 2018. – 29 лютого. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/29058892.html> ; Muzhenko V. My povynni buty hotovymu do shyrokomasshtabnoi ahresii Rosii [Elektronnyi resurs] / V. Muzhenko; bes. vela I. Shtohrin // Radio Svoboda. – 2018. – 29 liutoho. - Rezhym dostupu : <https://www.radiosvoboda.org/a/29058892.html>

7. Настрої та очікування українців: регіональні особливості [Електронний ресурс] // Соціологічна група «Рейтинг». – 2018. – 22 лютого. - Режим доступу : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraincev_regionalnye_osob

ennosti.html ; Nastroi ta ochikuvannia ukrainsiv: rehionalni osoblyvosti [Elektronnyi resurs] // Sotsiologichna hrupa «Reitynh». – 2018. – 22 liutoho. - Rezhym dostupu : http://ratinggroup.ua/research/ukraine/nastroeniya_i_ozhidaniya_ukraincev_regionalnye_osobennosti.html

8. Національна модель неоіндустріального розвитку України : моногр. / за заг. ред. В. П. Вишневецького. – Київ : Ін-т економіки пром-сті НАН України, 2016. – 519 с. ; Natsionalna model neoindustrialnoho rozvytku Ukrainy : monohr. / za zah. red. V. P. Vyshnevskoho. – Kyiv : In-t ekonomiky prom-sti NAN Ukrainy, 2016. – 519 s.

9. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми [Електронний ресурс] : Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 14 грудня 2017 р. // Центр Разумкова. – 2017. - Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf ; Politychna kultura ta parlamentaryzm v Ukraini: suchasnyi stan ta osnovni problemy [Elektronnyi resurs] : Informatsiino-analitychni materialy do Fakhovoi dyskusii 14 hrudnia 2017 r. // Tsentr Razumkova. – 2017. - Rezhym dostupu : http://www.razumkov.org.ua/uploads/socio/2017_Politychna_kultura.pdf

10. Пояркова Т. К. Системні кризові явища в умовах політичної модернізації: історико-політологічний аналіз : дис. ...доет. політ. наук : спец. 23.00.01 / Тетяна Костянтинівна Пояркова ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2015. - 402 с. ; Poiarkova T. K. Systemni kryzovi yavyscha v umovakh politychnoi modernizatsii: istoryko-politologichniy analiz : dys. ...doet. polit. nauk : spets. 23.00.01 / Tetiana Kostiantynivna Poiarkova ; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. – Kyiv, 2015. - 402 s.

11. Скільки студентів і на яких курсах давали хабаря? [Електронний ресурс] : ІНФОГРАФІКА // Тексти.org.ua. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/82907/Skilky_studentiv_i_na_jakyh_kursah_davaly ; Skilky studentiv i na yakykh kursakh davaly khabaria? [Elektronnyi resurs] : INFOHRAFIKA // Teksty.org.ua. – Rezhym dostupu : http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/82907/Skilky_studentiv_i_na_jakyh_kursah_davaly

12. Українське покоління Z: цінності та орієнтири [Електронний ресурс] : результати загальнонаціонального опитування / ред. К. Зарембо. – Київ, 2017. – Режим доступу : http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/02-News-2017/GfK-Ukr_Generation_ukr_inet-1.pdf ; Ukrainiske pokolinnia Z: tsinnosti ta oriientyry [Elektronnyi resurs] : rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia / red. K. Zarembo. – Kyiv, 2017. – Rezhym dostupu : http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/02-News-2017/GfK-Ukr_Generation_ukr_inet-1.pdf

13. Українське суспільство та європейські цінності [Електронний ресурс] : звіт за результатами соціологічного дослідження // Gorshenin Institute. – 2017. - Режим доступу : <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/090/42/5964d944f2d4e.pdf> ; Ukrainiske suspilstvo ta yevropeiski tsinnosti [Elektronnyi resurs] : zvit za rezultatamy sotsiologichnoho doslidzhennia // Gorshenin Institute. – 2017. - Rezhym dostupu : <http://institute.gorshenin.ua/media/uploads/090/42/5964d944f2d4e.pdf>

14. Українці підтримують зміцнення позицій української мови, але в багатьох сферах і далі домінує російська [Електронний ресурс] // Рух добровольців «Простір свободи». - Режим доступу : <http://www.dobrovol.org/article/353/> ; Ukraintsi pidtrymuiut zmitsnennia pozytsii ukrainskoi movy, ale v bahatokh sferakh i dali dominuie rosiiska [Elektronnyi resurs] // Rukh dobrovoltsiv «Prostir svobody». - Rezhym dostupu : <http://www.dobrovol.org/article/353/>

15. Åslund A. Ukraine what went wrong and how to fix it / A. Åslund. – Washington :

Peterson Institute for International Economics, 2015. – 261 p.

16. Mingui-Pipidi A. A tale of two willage. Coerced modernization in the east european countryside / A. Mingui-Pipidi. – Budapest–New-York : Central European University Press, 2010. – 384 p.

17. Passport Index. (2018). [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.passportindex.org/?country=ua>

18. UN e-Government Knowledge Databas. Department of Economic and Social Affairs. (2017). Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access : <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>

Стаття надійшла до редакції 26.04.2018

К. Kysliuk

SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF THE CURRENT STAGE OF UKRAINIAN MODERNIZATION

In the article the author has analyzed the socio-cultural features of the current stage of modernization changes in Ukraine in the chronological boundaries of 2013/2014–2017/2018 years. The paradox of the modernization transformations lies not in their greatest progress during all years of independence, but in the sharp increase of the diversification of transformations: a) “post”(modernization), which is a present-day direction of modernization, the transition from industrial to post-industrial society; b) “de”(modernization), aimed at the return to the archaic, pre-modern, structures; c) “re”(modernization), aimed at the restoring of modernization structures.

This period has been marked by the domination of the (post)modernization processes in the political spheres, which transformed the political system of the Second Ukrainian Republic to the “soft patrimonial regime”. Instead, in the socio-economic field, the (post)modernization trend of 1990–2000s has been changed by the trend of the (de)modernization. Its essence is in the restriction of the modern sectors (first of all, - the industry), which are replaced not only by innovative arrangements (the IT industry, the alternative energetic industry), but also by preindustrial (the agriculture based on the outdated technology). In the sphere of culture, the leading processes are the (re)modernization ones. The remodernization is directed to the formation of the Ukrainian-centric language and cultural space in the system of cultural policies patronized by the State. In fact, these processes should be defined as progressive as they replace the situation of the cultural palimpsest of the 2010s and modernize the ideological basis of the Second Ukrainian Republic. But these processes, by their essence, are incapable to the creative modification of the national cultural code.

In its totality, the changes in politics, economy and culture in 2013/2014–2017/2018 are rather narrowing than expanding the modernist basis of the Ukrainian society, created by previous modernization changes of the XVII–XX centuries. It continues to dominate in its value universe as well. In fact, there is evidence of Ukraine’s involvement in the present-day stage of modernization as a transition from the industrial to the post-industrial society. However, in the current time perspective, the Ukrainian social system is in an open, unbalanced state, which only temporarily stabilizes in situational configurations so far. It can easily be shifted in its movement in radically opposite sides.

Key words: *de-modernization, modernization, post-modernization, re-modernization, soft neopatrimonialism, Ukraine, Ukrainian culture.*

УДК 316.722(529)

Л. І. Кривоцюк, А. С. Ільницька

ЛЮДИНА ТА ЇЇ ОБРАЗ СВІТУ В КУЛЬТУРІ ЯПОНІЇ

У статті розкрито особливості японської культури, які проявляються через складові образу світу людини традиційної культури Японії. Розглянуто запозичення із культури Китаю, які вплинули на становлення світогляду японців. Підкреслено, що образ світу японців формувався під впливом релігій сінтоїзму та буддизму. Зазначено, що людина в японській традиції – це мікросвіт, через який пізнається все інше, це істота, яка намагається злитися зі світом і яка переживає світ. Висвітлено та охарактеризовано: світобачення японців – художньо-естетичне, що базується на уособленні та успадкуванні принципу природності; вершиною мистецтва в Японії вважається сама природа, а художник – її учень.

Ключові слова: людина, образ світу, культура Японії, релігія, принцип природності, тип мислення, глобалізація, простір, час.

Актуальність теми дослідження пов'язана з процесами, викликаними глобалізацією, з необхідністю проведення Україною активної міжнародної політики в усіх сферах життя, співробітництва з країнами, які досягли значних успіхів у своєму розвитку. До таких країн відноситься передусім Японія. Саме з цією країною Україна на сьогодні інтенсивно розвиває зв'язки в економічній, політичній і культурній сферах. Знання особливостей культури, образу світу японців буде сприяти кращому взаєморозумінню між нашими народами, надасть можливість зрозуміти механізм їх дії у різних сферах людської діяльності, через усвідомлення минулого краще зрозуміти сьогодення і передбачити майбутнє.

Практична значимість теми дослідження пов'язана з необхідністю пошуку шляхів збереження національних особливостей української культури в умовах активних процесів глобалізації світу, які супроводжуються стандартизацією, уніфікацією, масовізацією, гібридизацією культури. Тому досвід Японії, якій вдалося за цих умов гармонійно поєднати у своїй культурі сучасні західні стандарти з неповторною своєрідністю традиційної японської культури, дуже корисний.

Предмет даного дослідження знайшов своє відображення в науковій літературі філософського, соціологічного, культурологічного, філологічного, етнографічного, мистецтвознавчого та історичного спрямування. Особливе значення для розуміння цієї теми має ґрунтовна робота японського фахівця Іенага Сабуро [1], яка дає всебічне уявлення про вплив японської культури на світову культуру. Значний внесок у дослідження проблем історії, філології та художньої культури Японії зробив М. І. Конрад [2], проаналізувавши неповторний світ людини середньовічної Японії. Дослідження художньої традиції Японії провела Т. П. Григор'єва [3]. Особливості формування естетичних уявлень японської культури розглядає В. І. Самохвалова [4]. Роль традицій та обрядів як трансляційних механізмів японської культури, що відображають модель світу японців, досліджує С. А. Арутюнов [5]. У контексті теми дослідження на особливу увагу заслуговує робота видатного японського філософа, гуманіста і громадського діяча Дайсаку Ікеди та кібернетика з України Михайла Згуровського [6].

Різні аспекти трансформації системи цінностей людини в сучасному японському суспільстві знайшли своє відображення в роботах Аоки Тамацу, А. А. Галєєвої,

Н. Н. Ізотової, Е. В. Молодякової, П. А. Мошняги, та інших фахівців.

Метою статті є аналіз особливостей японської культури через складові образи світу людини традиційної японської культури.

Складність дослідження зазначеної проблеми пов'язана з тим, що на сьогодні у наукових колах відсутнє однозначне визначення концепту «образ світу», який був введений у науковий обіг С. Рубінштейном, а Г. Гачев, С. Кримський, Ю. Лотман, М. Попович, В. Табачковський та В. Шинкарук внесли значний вклад у його вивчення. В їх роботах образ світу постає як цілісна, багаторівнева світоглядна система, за допомогою якої дійсність відображається у свідомості людини. Ми вважаємо, що осередком створення образу світу є культура, яка утворює систему орієнтирів, що дозволяють людині визначити своє місце у світі.

Історія філософії містить багато концепцій, які розкривають сутність феномену людини та її образу світу. З них найбільш парадоксальною є японська система поглядів на людину та її світобачення. Вона відрізняється від західних уявлень про людину та її світобачення, відображає двоїстість, суперечливість японської натури, що дивує іноземців. «Японці, – зазначає Еліза Скідмор, – загадка нашого століття... Разом із їх зовнішнім докільлям вони настільки мальовничі, театральні та артистичні, що інколи виглядають як нація позерів; увесь їхній світ – як би сцена, на якій вони грають. Вони настільки не схожі на всі інші азійські народи, що будь-які аналогії відпадають... В ті самі часи, коли формувалася вишукана витонченість чайного обряду, вони проявляли ні з чим незрівняну жорстокість. Одні і ті ж самі люди, які половину життя провели у відчуженому спогляданні, у написанні віршів і в насолоді мистецтвом, іншу половину свого життя присвятили знищенню своїх ворогів і милуванню обрядом характері» [7].

Японці проявляють толерантність до інших культур, але в той же час у них існує прагматична установка запозичити лише те, що може допомогти японській нації піднятися на більш високий рівень економічного і культурного розвитку. Їх особливий погляд на світ пояснюється передусім тим, що культура Японії формувалася під суттєвим впливом запозичень із культури Китаю, його духовних традицій, естетичних і моральних принципів. На думку фахівців, на становлення світогляду японців великий вплив справляли стародавні китайські вчення [3, с. 4; 4, с. 7]. Згідно цим вченням, у світі не існує нічого одностороннього, все має свою зворотну сторону [9, с. 115, 254].

Філософська та наукова думка Японії, яка досліджувала передусім світ людини, з давніх часів базувалася на принципах, характерних для китайських вчень, таких як дао, інь-янь, «п'ять елементів», «ці» та інших. Щоправда, японці взяли від китайських вчень не все, а передусім те, що було ближче їх розумінню та характеру. Тому все, що вони брали, змінювало свій обрис.

Під час розгляду феномена людини в далекосхідній традиції важливими маркерами виступають релігійно-філософська рефлексія, ментальність, соціально-психологічні установки, які знаходять свій прояв у світобаченні та світовідчутті, естетичних та етичних нормах, цінностях народу, його художній творчості.

Образ світу як система світоуявлень, світовідчувань, раціонально-понятійних і чуттєво-образних засобів сприйняття та розуміння світу в Японії формувалась передусім під впливом релігії. Саме образ світу утворював семантичне поле, що забезпечувало смислові зв'язки між особистістю та її національною спільнотою. Значний вплив на людину, її світобачення справила найбільш давня релігія Японії – синтоїзм. В її основі лежить культ природи і предків. Синтоїзм багато запозичив у китайського даосизму. Ця релігія одушевляла природу, наділяла її святістю. Вона виховувала у японців почуття вдячності природі, сформувала уміння насолоджуватися її безкінечною мінливістю, радіти її багатолікій красі.

На початку VI століття в Японію з Китаю проникає буддизм. У дзенівському його тлумаченні, що ґрунтується на принципі природності, і який виявився найбільш прийнятним японцям, він справив помітний вплив на світобачення японського народу, розвиток японської міфології, літератури і мистецтва, формування і розвитку філософської думки, яка довгий час не відокремлювалась від релігії. Під вплив дзен-буддизму потрапили естетичні та етичні норми японської культури. Фахівці зазначають, що послідовники дзен-буддизму вчили розуміти суть буття («природи Будди») через «прояснення», якого можна досягти внаслідок наполегливої праці і духовної роботи над собою, внутрішнього самоспоглядання, медитації. Дзен-буддизм був особливо розповсюджений серед самураїв. Їм імпонувало прославляння простоти, бідності, самотності, поваги до плинної краси: квітучої сакури, повного місяця, крапельки роси. Під впливом дзен-буддизму виникла каліграфія, ікебана, суміє, паркове мистецтво, театр Но, які стали елементами самурайської культури.

Для нашого дослідження важливим є те, що під впливом буддизму махаями в японській культурі і філософії виникає концепція, що розкриває сутність людини, її світобачення, яка відмінна від західного розуміння людини та її образу світу. Це дало підставу Т. П. Григор'євій стверджувати, що в Японії, як і в інших країнах, де сповідують буддизм, не могла розвиватись філософська антропологія, оскільки людину тут не об'єктивізували, не відривали від світу, з яким вона пов'язана і поза спільних зв'язків з яким не існує, тому не може бути предметом розгляду. Адже будь-який відторгнутий предмет – вже не той, оскільки втрачає свою природу [8, с. 135]. Людина в японській традиції – це мікросвіт, через неї пізнається все інше. Описується, характеризується не людина, а зв'язки між людиною і світом. Людина у цьому культурному просторі – не істота, яка живе у світі, а істота, яка переживає світ. Поет Такахама Кьосі у зв'язку з цим на старості говорив про смерть наступне: «Коли я думаю про смерть, мені здається, що це не я, Кьосі, піду з цього світу, а світ піде із мене» [8, с. 138].

Таким чином, дзен-буддизм формував такий тип свідомості, який ґрунтувався на багатомірному нелінійному мисленні за типом зв'язку «одне в усьому і все в одному». У своїй потенції людина – абсолютно досконала. Це Будда. Світ, як і людина, це процес безупинних змін, і тому він не піддається пізнанню, неосяжний простим спостереженням. Однак у своїй незримій основі він непохитний, спокійний і тому доступний проникненню [8, с. 139].

Розуміти традиційний спосіб мислення японців, особливості японської культури неможливо, не беручи до уваги ідею ілюзорності світу, який ми бачимо, реальності абсолюту, який не пізнається, відношення до емпіричного буття (сансара) як до страждання, а до заспокоєного буття (нірвана) як до блаженства. З точки зору буддизму, справжній світ – це Небуття, це буття, яке не розкрилося. Але між Небуттям і буттям немає розриву, вони постійно переходять одне в одне. Звідси – відсутність усіх опозицій: життя і смерті, добра і зла, руху і спокою. Без усвідомлення цих постулатів неможливо зрозуміти ні образ світу людини традиційної японської культури, ні характер естетичних та етичних уявлень в Японії, які базуються на недуальному, багатомірному принципі мислення за типом зв'язку: «Все в одному, одне в усьому» і «те і це».

Алгоритм будь-якої культури задає система сприйняття світу, де складовими образу світу виступають людина, простір і час. Особливістю японської культури є те, що в основі системи сприйняття світу знаходиться буддистська концепція Небуття. Це призвело до специфічного розуміння людиною простору і часу: вони, як атрибути дао – не піддаються виміру [9, с. 281]. В зв'язку з цим переконливим є порівняння японцями

сосни з в'юнком: сосна живе тисячу років, а в'юнок вранці розквітає, щоб до вечора зав'язнути – але обоє вони у рівній мірі переживають своє дао. Традиційне мистецтво Японії допомагає людині зняти вимір з простору і часу. Наприклад, мета чайної церемонії або японських садів – звільнити людину від відчуття простору і часу, ширяти над буттям, проникати в те, що неможливо побачити. В окремих школах буддизму визнають дійсність лише однієї миті. Увага до миті у віршах хокку і у піснях, де час відчувається як унікальна мить вічності.

Образ світу – це інтегральна характеристика культури, яка свідчить не тільки про склад мислення, а й про світовідчуття людини, які відображають зв'язок людини зі світом. Вони демонструють відчуття людиною свого місця у світі, значимість і межу активності, що дозволяється їй. Здійснюється це передусім через чуттєво-образні способи сприйняття, пізнання світу та взаємодії з ним. На нашу думку, в японській культурі це передусім проявляється у характері відношень людини з природою. Витоки цього відношення знаходяться в релігіях сінто і буддизму. Стверджуючи, що світ необхідно не вивчати, а переживати в процесі безпосередньої участі в його бутті, в інтуїтивному осягненні його цілісності, сінтоїзм сприяв такому сприйняттю природи, яке було наближено до художньо-естетичного, оскільки представляло собою як би цілковитий прийом уособлювання [4, с. 19].

Згідно буддизму, природа – це вищий прояв істини та гармонії. Умінню відчувати природу, бути самим собою в цьому світі вчило світобачення дзен. Розуміння спонтанного розвитку світу, розвитку із самого себе, без втручання у природний хід подій сформувало в японській культурі уявлення про творчість як про «нетворчість», про знання як про «незнання», що вплинуло на характер художнього методу. В мистецтві кераміки, наприклад, японці прагнуть не змінювати, а зберігати природний вид породи. Вершиною мистецтва вважається сама природа, а художник – її слухняний учень. Японці називають цей метод наслідуванням природності, «узинен». Майстер слухається внутрішнього поклику речей, довіряє себе слову, руху пензля, духу творчості. Його задача – пробудити душу речі. Це означає проявити «Одне», тобто природу Будди або «Єдине» – дао, залишаючись при цьому «тінню сосни», а спілкуючись з квітами, стати квіткою, бути квіткою і як квітка – радіти сонцю, дощу. Фахівці зазначають, що на відміну від західної традиції «бути в центрі світу», художник в Японії намагається злитися зі світом, бути скрізь, проявляти себе в багатьох видах діяльності, а в кінці кінців – ні де. Це пояснює асиметрію, невірноваженість композиції японського живопису. В ньому помітно виділяється фрагмент, а центр і більша частини площі полотна вільні від зображення. Однак пустота містить приховану красу, невідоме.

Особливість японської естетики проявляється у тому, що через художній твір передається не тільки світосприйняття автора, а і читача. Наглядно видно це у поезії хокку. Недомовленість, підтекст, незакінченість змісту, натяк – передбачають відповідне почуття читача. Адже відгуком на вірші має стати зітхання, яке передає радість від раптово відкритої краси, або зітхання з відтінком суму, журби, оскільки краса – швидкоплинна. Р. Тагор, який побував в Японії, писав: «Японці не тільки прекрасні художники – вони перетворили все життя людини в мистецтво» [4, с. 21]. Мистецтво під впливом дзен погружено в життя, а життя наповнене естетичними, художніми засадами, які визначають побут, культуру повсякденності.

Сучасний етап суспільного розвитку Японії характеризується перетвореннями в усіх сферах життя. Глобалізація, яка не оминула і Японію, з одного боку, відкриває можливості для розширення комунікативного і культурного простору, а з іншого – породжує багато проблем. Одна з яких – уніфікація культури, втрата культурної

самобутності народів. Фахівці, громадські активісти стурбовані впливом глобалізаційних процесів на систему цінностей, світобачення японців. Сучасність вторгається у світ традиційних уявлень японців, вносить свої корективи у налагодження їх відносин зі світом і природою, відображається у традиційному мистецтві.

На сьогодні в Японії гостро стоїть проблема захисту навколишнього середовища. Фахівці зазначають, що не дивлячись на те, що у своїй державі японець любить навіть сухою гілочкою – це не заважає йому вирубувати ліси в інших країнах. У постіндустріальному суспільстві матеріальні цінності (гроші) стають мірилом життєвого успіху, що не може не впливати і на образ світу японців. В їх світосприйнятті відслідковується амбівалентність духовного і матеріального. Під впливом масової культури, моди змінюються не тільки потреби, а і світобачення, світосприйняття японців, усвідомлення свого місця у світі. Інтенсивність праці, перевантаження формують інфантильну особистість – споживача культурної індустрії. Разом з тим культурна політика Японії в умовах глобалізації спрямована на збереження культурної самобутності.

Таким чином, людина в традиційній японській культурі – це мікросвіт, через нього пізнається все інше, це істота, яка намагається злитися зі світом і яка переживає світ. Особливості японської культури проявляються передусім через складові образи світу людини традиційної культури Японії, який відрізняється від західної системи уявлень про людину та її світобачення і відображає двоїстість японської природи. Це пов'язано з впливом на світогляд японців стародавніх китайських учень, згідно яких не існує нічого одностороннього, все має свою зворотну сторону, а також з впливом на образ світу японців буддистської концепції Небуття, що призвело до специфічного розуміння людиною простору і часу. Вони як атрибут Дао – не піддаються виміру. Під впливом дзен-буддизму було сформовано тип свідомості, який базується на багатомірному нелінійному мисленні за типом зв'язку «одне в усьому і все в одному». Світобачення японців художньо-естетичне, базується на уособленні та спадкуванні природності. Вершиною мистецтва в Японії вважається сама природа, а художник – її слухняний учень, задача якого – пробудити душу речі. Глобалізаційні процеси відкривають можливості для розширення комунікативного та культурного простору і вторгаються у світ традиційних уявлень японців.

Список використаної літератури

1. Иэнага Сабуро История японской культуры : пер. с япон. / Иэнага Сабуро. – Москва : Прогресс, 1972. – 231 с. ; Ienaga Saburo Istoriya yaponskoj kultury : per. s japon. / Ienaga Saburo. – Moskva : Progress, 1972. – 231 s.
2. Конрад Н. И. Очерк истории культуры средневековой Японии : VII-XVI века / Н. И. Конрад. – Москва : Искусство, 1980. – 144 с. ; Konrad N. I. Oчерk istorii kultury srednevekovoj Yaponii : VII-XVI veka / N. I. Konrad. – Moskva : Iskusstvo, 1980. – 144 s.
3. Григорьева Т. П. Японская художественная традиция / Т. П. Григорьева. – Москва : Наука, 1979. – 368 с. ; Grigoreva T. P. Yaponskaya khudozhestvennaya traditsiya / T. P. Grigoreva. – Moskva : Nauka, 1979. – 368 s.
4. Самохвалова В. И. Традиционные японские искусства / В. И. Самохвалова. – Москва : Знание, 1989. – 64 с. ; Samokhvalova V. I. Traditsionnye yaponskie iskusstva / V. I. Samokhvalova. – Moskva : Znanie, 1989. – 64 s.
5. Арутюнов С. А. Япония: народ и культура / С. А. Арутюнов, Р. Ш. Джарылгасимова. – Москва : Знание, 1991. – 64 с. ; Arutyunov S. A. Yaponiya: narod i kultura / S. A. Arutyunov, R. Sh. Dzharylgasimova. – Moskva : Znanie, 1991. – 64 s.
6. Икеда Дайсаку Япония и Украина – разные судьбы, общие надежды. Диалоги /

Дайсаку Икеда, М. Згуровский. – Киев : Град, 2011. – 304 с. ; Ikeda Daysaku Yaponiya i Ukraina – raznye sudby, obshchie nadezhdy. Dialogi / Daysaku Ikeda, M. Zgurovskiy. – Kiev : Grad, 2011. – 304 s.

7. Овчинников В. Ветка сакуры [Электронный ресурс] / В. Овчинников. – Режим доступа : www.nimko.narod.ru/Lib2/Ovchinnikov_Vetka_sakury.pdf ; Ovchinnikov V. Vetka sakury [Elektronnyy resurs] / V. Ovchinnikov. – Rezhim dostupa : www.nimko.narod.ru/Lib2/Ovchinnikov_Vetka_sakury.pdf

8. Григорьева Т. П. Мудрецы, правители и мастера / Т. П. Григорьева // Человек и мир в культуре Японии : сб. ст. / под ред Т. П. Григорьевой. – Москва : Наука, 1985. – С. 135-165 ; Grigoreva T. P. Mudretsy, praviteli i мастера / T. P. Grigoreva // Chelovek i mir v kulture Yaponii : sb. st. / pod red T. P. Grigorevoy. – Moskva : Nauka, 1985. – S. 135-165

9. Древнекитайская философия : в 2-х т. / сост. Ян Хин-Шун. – Москва : Принт, 1994. – Т. 1. – 361 с. ; Drevnekitayskaya filosofiya : v 2-kh t. / sost. Yan Khin-Shun. – Moskva : Print, 1994. – Т. 1. – 361 s.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2018

L. Krivotsyuk, A. Іnitska

MAN AND HIS IMAGE OF THE WORLD IN JAPAN'S CULTURE

In the article through the constituents of the image of the world of traditional culture of Japan, the author reveals the essence of Japanese culture. The author studies the borrowing from the culture of China, which influenced the formation of the worldview of the Japanese. It is emphasized that the Japanese took the Chinese students first of all, which was closer to their understanding and character. However, everything they took changed its outline.

The author draws the attention to the fact that the image of the world of the Japanese was also formed under the significant influence of religion, primarily Shinto, which is based on the cult of nature and ancestors. This religion raised the Japanese feelings of gratitude to nature, formed the ability to enjoy its endless variability, rejoice in its beauty.

The author emphasizes that under the influence of Zen Buddhism, which came to Japan from China in the VI-th century, there was a calligraphy, icecan, a mixture, park art, the But No Theatre, which became the elements of samurai culture.

It is noted that a person in the Japanese tradition is a microcosm; because of it everything else is known that the meaning is not human, but the connection between man and the world, that a person in a cultural space is a being that is experiencing the world. The attention is drawn to the fact that the basis of the system of perception of the Japanese world is the Buddhist concept of Nothingness.

It is emphasized that the understanding of the development of the world as spontaneous, without interference with the natural course of events, influenced the character of the artistic method of the Japanese.

It is highlighted and characterized that the world view of the Japanese is artistic and aesthetic, it is based on the personification and inheritance of the principle of naturalness, that at the very top nature itself is considered, and the artist is its obedient student, that the master listens to the inner calling of things, entrusts the word to himself, the movement of the brush, the spirit creativity. His task is to awaken the soul of things.

It is noted that the feature of the Japanese aesthetics is manifested in the fact that through the work of art not only the world perception of the author is transmitted, but also of the reader. An answer to the verses should be a sigh, which transmits the joy of suddenly open beauty, or sighing with a shade of sum, because beauty is fleeting.

It is noted that globalization processes open the opportunities for the Japanese to expand the communicative and cultural space, invade the world of their traditional representations, but this leads to the unification of culture, the loss of their cultural identity. They manage to combine modern western standards with the peculiarity of traditional culture in their culture.

Key words: *culture of Japan, image of the world, globalization, man, principle of naturalness, religion, space and time, type of thinking.*

УДК 94(477=14)“187/191”(045)

О. С. Манякіна

ВПЛИВ ПРАВОСЛАВ'Я НА ОБРЯДОВІ ТРАДИЦІЇ ГРЕЦЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я (2)

У статті досліджується вплив православ'я на обрядові традиції грецької спільноти Північного Приазов'я кінця XVIII – першій чверті XX ст. Окреслено поєднання загальнохристиянських традицій та календарних свят, які шанували греки Приазов'я. Доведено, що православні традиції поєднувалися із язичницькими, що відображало тривалий шлях розвитку етносу і взаємодії його духовної культури із культурними традиціями інших народів. Зазначено, що найважливіше місце в релігійно-обрядовому бутті греків займало свято Панаїр, яке мало важливу етноконсолідувальну функцію. Зазначено роль духовенства в реєстрації життєвих циклів греків Північного Приазов'я (реєстрація народження та хрещення дитини, проведення шлюбних та поховальних церемоній).

Ключові слова: *Північне Приазов'я, обрядові традиції, християнство, грецька спільнота, повсякденне життя, календарні свята.*

У попередньому номері наукового журналу Вісник МДУ. Серія: «Філософія, культурологія, соціологія», було надруковано статтю «Вплив православ'я на життєдіяльність грецької спільноти Північного Приазов'я» [7], перша частина. Автор продовжує дослідження особливостей обрядових традицій в життєдіяльності греків означеного регіону та представляє статтю «Вплив православ'я на обрядові традиції грецької спільноти Північного Приазов'я», яка є продовженням комплексного дослідження особливостей духовного життя етнічних громад Північного Приазов'я, і зокрема грецької спільноти, в напрямі історичного краєзнавства.

Повсякденне життя кожного народу – це втілення його масового менталітету. Воно складається із сукупності матеріальних і духовних потреб. Це сфера прояву накопиченого народом за століття його розвитку життєвого і культурного досвіду. Повсякденне життя є рідним, звичним і інтуїтивно зрозумілим. До повсякденного життя зазвичай відносять внутрішню та зовнішню специфіку житла, одяг, їжу, характер трудової діяльності, побутові звички та забобони, розваги, обряди, традиції тощо – тобто усе те, що формує яскравий самобутній культурний всесвіт кожного етносу [14, с. 111].

У публікації зроблена спроба проаналізувати взаємозв'язок православного віросповідання з обрядовими традиціями в повсякденному житті грецької спільноти Північного Приазов'я кінця XVIII – I чверті XX ст.

Православна віра справляла вирішальний вплив на обрядовість приазовських греків. Грецьке населення і на новому місці зберегло багато своїх національно-

культурних особливостей. Історичний взаємозв'язок греків з татарами в Криму позначився на своєрідній обрядовості цього народу. Дослідниця Ю. Іванова підкреслює, що обряди греків мали синкретичний характер: нашарування елементів різних часів (найдавніші релігійні вірування, уявлення і забобони, обрядовість православної церкви) і змішання культурно-етнічних комплексів – власне грецьких, висхідних до стародавніх генетичних коренів, рис турецької і татарської культури, засвоєних за багатомісячний період спільного життя в Малій Азії та Криму, російської та української фольклорно-обрядової культури, природним чином стикалася із грецькою при змішаному розселенні, активних всебічних зв'язках [2, с. 375].

Цей синкретизм простежується й у найшанованішому серед греків святі – Панаїрі. Це свято напіврелігійного-напівсвітського характеру, на новій батьківщині набуло відтінку скоріше релігійного торжества, з'єднуючись звичайно з храмовим сільським святом, який у греків користувався особливою пошаною. Назва Панаїр походить від імені Богоматері, (грецькою η Πανάγια). Як зазначав наприкінці ХІХ ст. дослідник А. Бертъ-Делагард: «Минуло 100 років після виходу греків з Криму, а татарське населення пам'ятає престольні дні ..., завжди проходивши широким святкуванням престольних днів, які вважалися чи не найголовнішими святами в році» [1, с. 68].

Панаїри супроводжувалися громадською трапезою, іграми і боротьбою, в деяких селищах Панаїри святкувалися по кілька разів на рік. Святкування розпадається на дві частини: релігійну і світсько-громадську, переплітаючись у ході розвитку самого свята один з одним, причому участь релігійного елементу носить на собі відбиток давньоязичницьких обрядів еллінської епохи, з'єднаних з релігійними моментами як у домашньому, так і в громадському побуті [14, с. 119].

Безсумнівно, що при зміні релігійних уявлень язичництво своєчасно змінювалося християнством, причому багато частин обрядів та забобонів, породжених язичництвом, були засвоєні і християнством, що видно, наприклад, у збережених ворожіннях на м'ясі жертвних тварин, в деяких символічних діях при забиванні тварин на ставленні до значення самих знарядь жертвоприношення і в освяченні трапези, якою супроводжується Панаїр, і яка становить власне істотну частину його [6, с. 46–52].

На святковому торжестві особа, яка взяла на себе організацію Панаїру, повинна була нести досить серйозні матеріальні витрати з організації святкування і громадського обіду, незважаючи на громадську підтримку, що виражалася у виділенні тварин з громадських черед і індивідуальних пожертвувань. Тому і брали на себе подібне добровільне зобов'язання тільки заможні господарі, матеріальні витрати яких з лихвою окупалися тією пошаною, якою вони користувалися у селян за влаштування свята. Для проведення свята, як і на давніх олімпійських іграх, обиралася комісія з особливо почесних людей похилого віку, які й розпоряджалися порядком всього святкування [10, с. 227].

Після святкової трапези розпочиналися «ігри» – традиційна боротьба приазовських греків. Це є самий шанований і до цього часу звичай греків – куреш, під час якого влаштовувалися змагання борців в центрі села чи недалеко за ним. В цьому місці мотузками огорожували коло, в якому змагалися силачі. Той, хто перемагав трьох суперників, отримував головний приз (хурбан) – живу овечку. Інколи були і грошові призи [15, с. 35–36]. У деяких селах Панаїр призначався кілька разів на рік; так у с. Мангуш бувало до дев'яти Панаїрів на рік, причому найбільш жваво проходили вони 8 травня і 8 липня [12, с. 214].

Загальнохристиянська традиція впливала також на календарні свята греків Приазов'я. Найважливішим православним святом для греків була Пасха – Великдень. Не випадково греки назвали його «Ламбрі», що означає «сяюче, блискуче, світле». До

Пасхи готувався ряд ритуальних страв. У Великий Четвер в кожній хаті фарбували яйця, обов'язково в червоний колір. Частина з них розписувалася, їх називали «іканича». Вони забарвлювалися в яскраві кольори, прикрашалися геометричним або рослинним орнаментом. Іноді складовим елементом узору були літери «Х» і «В». Греки випікали з борошна ритуальну випічку до календарно-святкових дат: васілопіта (до дня Святого Василя), хрістопсом (на страсну суботу перед Пасхою), великодній хліб псатир – пшеничний бублик із зображенням хреста посередині, пиріг із запеченими яйцями – артос (у перший день великоднього тижня), булочки у вигляді пташок – пуліц та ін. [8, с. 40].

Шанували греки й св. Іоанна Хрестителя або Івана Купала (24 червня/7 липня). Свято було описане В. Кондаракі: напередодні цього дня молодь обов'язково купалася в морі, річці або озері, а потім стрибала через вогнище, виконуючи тим самим магичний ритуал очищення вогнем. Після цього в глечик з водою складали різні предмети, накривали його рушником, зверху якого клали ножиці, гребінець і замок. Вранці речі виймали з глечика з особливими приспівками [10, с. 229]. Ці обряди безпосередньо пов'язані з солярним культом, повторювали звичаї, відомі в континентальній і острівній Греції, а також у місцях давньогрецької колонізації на узбережжі Малої Азії.

Також центральними святами греків Приазов'я, як і слов'ян цього регіону, були свята Різдвяного циклу. Напередодні свята Різдва Христового в кожній грецькій родині пекли білий хліб і клали його в передній кут під образи. У цей день після повечір'я і освячення води священик ходив з хрестом і святою водою в будинки, де співали тропар Богоявленню і розрізав навпіл хліб, спечений до свята Різдва Христового. Д. Струков підкреслював, що від вживання цієї води дійсно бували покращення при хворобі [13, с. 5].

Викликає значний інтерес збірник «Греческие молитвы, заклинания и заговоры из Большой Каракубы», у якому розкриваються релігійні вірування і погляди маріупольських греків. Цей рукопис належить Р. С. Харабадот; з її слів останньою власницею рукопису була мешканка с. Велика Каракуба Анна Шелтик, яка і передала їй збірник у 1950х рр. [3, с. 12]. Збірник містить значну кількість неканонічних або апокрифічних молитов. Досить значна кількість молитов призначені для породіль: щоб полегшити пологи, уберегти новонароджених малюків від смерті і т. д.

Окремої уваги потребують весільні обрядові традиції греків. В основному весілля греки Приазов'я влаштовували восени, в час, не пов'язаний з сільськогосподарськими роботами. Традиційно весілля тривало два дні – в суботу і неділю. А в понеділок, в будинку нареченого, збиралися близькі родичі нареченого і нареченої, щоб згадати найцікавіші моменти весільного торжества. Зазвичай одружувалися після досягнення повноліття, вік якого встановлений у 1830 р. – цивільного 18 та 16 років; церковного – 15 і 13 років. Шлюб, який брався до церковного повноліття вважався недійсним [16].

Весілля передувало сватання (мегола аравонис). У недільний день родичі нареченого, хресні батько і мати, близькі родичі йшли в будинок нареченої. Принесений матір'ю нареченого пиріг-калач (флуто) ламали молоді. Перевага буде на стороні того, у кого буде більший шматок в руках. Потім маленькими шматочками флуто з медом пригощали всіх присутніх – щоб у домі завжди був достаток. Мати нареченого готувала подарунки (бухча): золоту прикрасу для нареченої і дві металеві монети (рублі), склеєні воском як символ нерозлучності молодих. Батьки нареченої готували стіл з частуваннями. Сватання проходило весело: з жартами, танцями, звучало багато народної музики. В цей же день призначалася дата весілля. Якщо нареченому відмовляли, то подавали тарілку з горіхами і виделку в румейських селах або гарбуз в урумських [11, с. 182].

На підставі матеріалів, які зберігаються в Державному архіві Донецької області, вказується, що наречений виносив молоду на руках з дому, саджав її в підготовлену гарбу, запряжену волами та вкриту спеціальною святковою ковдрою в супроводі молодих людей верхи, і так відправлялися до церкви з музикою та піснями. По завершенню обряду вінчання молоді поверталися додому і при вході в кімнату молодих кум з кумою, які тримали вінець, підносили нареченим по чарці горілки, після цього починався процес святкування з танцями і піснями [4, арк. 5–6].

За канонами християнської церкви, освячення шлюбу – це особливе таїнство, і воно є обов'язковим для сповідників православної віри, які укладають шлюб. Умовами шлюбу були свідомо добра воля та чітко висловлена згода на шлюб осіб, які його укладають. При порушенні цієї умови шлюбний союз не міг бути укладений, або ж не міг уважатися законним. Особам, які бажали взяти шлюб, видавався від єпархіального архієрея письмовий дозвіл на одруження, або «венечная пам'ять», до якої записувалися наречені та передбачалося, щоб священик, який вінчав шлюб, дізнався, чи немає для цього законних перешкод. У 1765 р., за правління Катерини II, «венечные памяти» та податок на них було скасовано, а замість цього встановлено, щоб священики щоразу перед вінчанням самі проводили та записували до книги дізнання про законність шлюбу. Потім (із 1835 р.) для цих записів була встановлена єдина форма; для їх внесення з консисторії видавалася спеціальна, скріплена книга, яка мала назву обшукової [10, с. 138–140].

Крім того, перед вінчанням як молодята, так і свідки повинні були підтвердити своїм підписом у шлюбному акті (обшуку), що укладання їхнього союзу здійснюється за взаємною згодою та бажанням, а не за примусом. До шлюбного акту (обшуку) вносилися також свідчення про психічне здоров'я наречених, адже перебування при нездоровому глузді могло стати серйозною перешкодою до одруження.

Дізнання про шлюб проходило в декілька етапів. Той, хто бажав одружитися, повинен був письмово або усно повідомити священика своєї парафії й оголосити, з ким він має намір одружитися. Після цього у церкві проводилося оголошення про шлюб у найближчі три недільні або інші, найближчі, святкові дні, після літургії. Якщо наречена належала до іншої парафії, то оголошення проводилося і в її парафії. Під час шлюбів з іновірцями оголошення були обов'язковими і для іншої сторони [9]. Шлюб не міг бути укладений між кровними родичами. В метриках греків таких випадків не зустрічалося на відміну від інших етнічних спільнот.

Також традицією заборонявся шлюб між членами двох сімей – хрещеника і хресних батьків до п'ятого – шостого коліна. Вони вважалися такими ж близькими родичами, як брат і сестра [5, с. 183].

Щодо поховального обряду греків, він подібний до обрядів інших народів за сценарієм і набору поховальних дій. Хрест на могилі греки ставили в ногах. Народне повір'я свідчить, що небіжчик, піднімаючись, повинен за щось ухопитися. Основна їжа на поминальній трапезі – гаряча локшина, м'ясні страви, випічка. Гаряча локшина як поминальна страва готувалася щосуботи 40 днів. Греки до поминальних днів випікали булочки «ставріча» (від Ставро – хрест) або «дьярко». Дьярко (від дьярсат – поділив) – це непарна кількість булочок, зліплених один з одною і политих медом – головна поминальна страва на річницю смерті, а також на Фоміного (поминального) тижня після Великодня. Жінки в дні жалоби – від 40 днів до року – носили чорні хустки, а чоловіки не голили бороди і не стригли волосся 40 днів [8, с. 45].

Турбота про здоров'я супроводжувала людей у всі етапи їхнього життя. У греків Приазов'я збереглися уявлення про стародавні магічні обряди. До культових предметів маріупольських греків відносяться вотивні сережки (від лат. votivus – урочисто обіцяний, присвячений богам; votum – обітниця, бажання). Ці металеві предмети – стилізовані

зображення фігурки людини або частин його тіла, різні символи. Підвішувалися вони до чудотворних ікон у церкві в надії на зцілення або на знак обітниці. Греки використовували їх до початку 30-х років ХХ ст. Близько 300 таких виробів зберігається в Донецькому обласному краєзнавчому музеї, а в Маріупольському є вісім вотивних підвісок (урум. тілсім) у вигляді ноги людини, зуба, ока, зірочки та ін. Всі вони походять з села Анадоль, де діяла церква на честь Всіх Святих [8, с. 45].

Таким чином, релігія пронизувала всі сторони повсякденного життя греків Приазов'я. На формальному рівні парафіяльні священники були реєстраторами життєвого циклу людини, вели метричні записи, проводили церемонії шлюбу, хрещення, поховання. В обрядовості греків православні традиції поєднувалися із язичницькими, що відображало тривалий шлях розвитку етносу і взаємодії його духовної культури із культурними традиціями інших народів. Найважливіше місце в релігійно-обрядовому бутті греків займало свято Панаїр, що мало важливу етноконсолідуючу функцію. Окремої уваги потребують подальші дослідження традиційно-обрядової культури греків (обрядів хрещення, весілля, похорон) та їх взаємовплив з іншими представниками етноконфесійних спільнот Північного Приазов'я в розрізі історії та сучасності.

Список використаної література

1. Араджиони М. А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII – 90-е гг. XX в.) / М. А. Араджиони. – Симферополь : Амена, 1999. – 132 с. ; Aradzhioni M. A. Greki Kryma i Priazovya: istoriya izucheniya i istoriografiya etnicheskoy istorii i kultury (80-e hh. XVIII – 90-e hh. XX v.) / M. A. Aradzhioni. – Simferopol : Amena, 1999. – 132 s.
2. Греки России и Украины / сост. и отв. ред. Ю. В. Иванова. – Санкт-Петербург : Алетейя, 2004. – 623 с. ; Greki Rossii i Ukrainy / sost. i отв. red. Yu. V. Ivanova. - Sankt-Peterburg : Aleteya, 2004. – 623 s.
3. Греческие молитвы, заклинания и заговоры из Большой Каракубы / вступ. ст., пер., ист.-филол. коммент. и подгот. текста Е. Чернухина. – Донецк : Норд-Пресс, 2005. – 167 с. ; Grecheskie molitvy, zaklinaniya i zagovory iz Bolshoy Karakuby / vstup. st., per., ist.-filol. komment. i podgot. teksta Ye. Chernukhina. – Donetsk : Nord-Press, 2005. – 167 s.
4. Державний архів Донецької області (ДАДО), ф. 107, оп.1., спр. 3. – 123 арк.; DADO, f. 107, op.1., spr. 3. – 123 ark.
5. Ксенофонтова-Петренко О. Н. Семейные обряды в селе Сартане / О.Н. Ксенофонтова-Петренко // Культурно бытовые процессы на юге Украины. – Москва : Наука, 1979. – С. 173–184 ; Ksenofontova-Petrenko O. N. Semeynye obryady v sele Sartane / O.N. Ksenofontova-Petrenko // Kulturno bytovye protsessy na yuge Ukrainy. – Moskva : Nauka, 1979. – S. 173–184
6. Лиганова Л. Про особливості панаїра - престольного свята греків Приазов'я / Л. Лиганова // Східний світ. – 2000. – №1. – С.46–52 ; Lyhanova L. Pro osoblyvosti panaira - prestolnoho sviata hrekiv Pryazovia / L. Lyhanova // Skhidnyi svit. – 2000. – №1. – S.46–52.
7. Манякіна О. С. Вплив православ'я на життєдіяльність грецької спільноти Північного Приазов'я (ч.1) / О. С. Манякіна // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. - 2017. – Вип. 14. – С. 105–110 ; Maniakina O. S. Vplyv pravoslavia na zhyttiediiialnist hretskoi spilnoty Pivnichnoho Pryazovia (ch.1) / O. S. Maniakina // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Filosofiia, kulturolohiia, sotsiolohiia. – 2017. – Vyr. 14. – S. 105–110.
8. Окрестности Мариуполя: взгляд этнографа. История заселения, культура и быт жителей края. Конец XVIII – XIX вв. / Н. А. Тыркалова, О. М. Чаплинская,

Т. К. Богадица, Л. И. Миронюк. – Мариуполь : Рената, 2008. – 64 с. ; Okrestnosti Mariupolya: vzglyad etnografa. Istoriya zaseleniya, kultura i byt zhiteley kraya. Konets XVIII – XIX vv. / N. A. Tyrkalova, O. M. Chaplinskaya, T. K. Bogaditsa, L. I. Mironyuk. – Mariupol : Renata, 2008. – 64 s.

9. Певцов В. Г. Лекции по церковному праву / В. Г. Певцов. – Санкт-Петербург : Типолитография Санкт-Петербургской одиночной тюрьмы, 1914. – 242 с. ; Pevtsov V. G. Lektsii po tserkovnomu pravu / V. G. Pevtsov. – Sankt-Peterburg : Tipolitografiya Sankt-Peterburgskoy odinochnoy tyurmy, 1914. – 242 s.

10. Пономарьова І. С. Етнічна історія греків Приазов'я (кінець XVIII – початок XXI ст.). Історико-етнографічне дослідження / І. С. Пономарьова. – Київ : Реферат, 2006 – 300 с. ; Ponomarova I. S. Etnichna istoriia hrekiv Pryazovia (kinets XVIII – pochatok XXI st.). Istoryko-etnografichne doslidzhennia / I. S. Ponomarova. – Kyiv : Referat, 2006 – 300 s.

11. Пономарева И. С. Традиции свадебной обрядности греков Приазов'я / И. С. Пономарева, Т. И. Сорока // Греки Украины: история и современность : матер. науч.-практ. конф. "Греки Украины: поиск и формировании национальной культуры", г. Донецк, 9-19 февр. 1991 г. - Донецк, 1991. – С. 181–183 ; Ponomareva I. S. Traditsii svadebnoy obryadnosti grekov Priazov'ya / I. S. Ponomareva, T. I. Soroka // Greki Ukrainy: istoriya i sovremennost : mater. nauch.-prakt. konf. "Greki Ukrainy: poisk i formirovani natsionalnoy kultury", g. Donetsk, 9-19 fevr. 1991 g. - Donetsk, 1991. – S. 181–183.

12. Россия. Полное географическое описание нашего отечества : настольная и дорожная книга / под редакцией В. П. Семенова-Тян-Шанского. - Санкт-Петербург : Изд. А. Ф. Девриена, 1910. – Т. XIV : Новороссия и Крым. – 983 с. ; Rossiya. Polnoe geograficheskoe opisanie nashego otechestva : nastolnaya i dorozhnaya kniga / pod redaksiyey V. P. Semenova-Tyan-Shanskogo. - Sankt-Peterburg : Izd. A. F. Devriena, 1910. – Т. XIV : Novorossiya i Krym. – 983 s.

13. Струков Д. О поездке в г. Мариуполь к переселенцам древнего христианского Крыма / Д. Струков. – Москва : Типография Л.Ф. Снегирева Остоженка, 1884. – 35 с. ; Strukov D. O poezdke v g. Mariupol k pereselentsam drevnego khristianskogo Kryma / D. Strukov. – Moskva : Tipografiya L.F. Snegireva Ostozhenka, 1884. – 35 s.

14. Тухватулліна О. С. Духовно-релігійний розвиток етнічних громад Північного Приазов'я наприкінці XVIII – початку XX ст. : дис. ...канд. іст. наук. : спец. 07.00.01 / Олена Салаватівна Тухватулліна; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2012. – 245 с. ; Tukhvatullina O. S. Dukhovno-relihiinyi rozvytok etnichnykh hromad Pivnichnoho Pryazovia naprykintsi KhVIII – pochatku KhKh st. : dys. ...kand. ist. nauk. : spets. 07.00.01 / Olena Salavativna Tukhvatullina; Donets. nats. un-t. – Donetsk, 2012. – 245 s.

15. Тухватулліна О. С. Релігійно-обрядові традиції населення Північного Приазов'я / О. С. Тухватулліна // Історичні і політологічні дослідження. – 2008. – № 3–4. – С. 34 – 41 ; Tukhvatullina O. S. Relihiino-obriadovi tradytsii naseleennia Pivnichnoho Pryazovia / O. S. Tukhvatullina // Istorychni i politolohichni doslidzhennia. – 2008. – № 3–4. – S. 34 – 41.

16. Цыпин В. Церковное право [Электронный ресурс] / В. Цыпин. – Режим доступа : <http://lucl.kiev.ua/imageos/Lavra/B06/184.pdf> ; Tsypin V. Tserkovnoe pravo [Elektronnyy resurs] / V. Tsypin. – Rezhim dostupa : <http://lucl.kiev.ua/imageos/Lavra/B06/184.pdf>

Стаття надійшла до редакції 22.04.2018

E. Manyakina

**THE INFLUENCE OF ORTHODOXY ON THE RITUAL TRADITIONS OF
THE GREEK COMMUNITY OF THE NORTH AZOV REGION (2)**

The article examines the influence of Orthodoxy on the ritual traditions of the Greek community of the Northern Azov region in the late XVIII – first quarter of the XX century. The author outlined the combination of general Christian traditions and calendar holidays, which are revered by the Greeks of the Azov region. It is proved that the Orthodox traditions were combined with pagan ones, which reflected the long way of development of interaction of the ethnic group and its spiritual culture with the cultural traditions of other peoples. It is noted that an important place in the religious and ceremonial life of the Greeks occupied the feast of Panair, which is of little importance in a consolidating function of peoples. During the celebration of Panair after the holiday dinner began the “game” – the traditional competition of Azov Greeks – kuresh.

Easter was the most important Orthodox holiday for the Greeks. It is no accident that the Greeks called it "Lambri", which means "shining, brilliant, bright". A number of ritual dishes were prepared for Easter. On Holy Thursday in each house they painted eggs, mostly in red. Some of them were called "caniche". The Greeks baked cakes from flour of funeral to the calendar-holiday dates: vasopro (St. Basil's day), christosomo (on Holy Saturday before Easter), Easter bread Satir - wheat bagel with a cross in the middle, a cake baked with eggs - artos (the first day of the Easter week), biscuits in the form of birds – pults. The Greeks and St. John the Baptist or Ivan Kupala (June 24 / July 7) were revered. It should be noted that the Central holidays of the Greeks of the Azov region, as well as of the Slavs of this region, were the holidays of the Christmas cycle. The author notes the role of the clergy in the registration of life cycles of the Greeks of the Northern Azov region (registration of the birth and baptism of the child, marriage and funeral ceremonies). The wedding of the Greeks of the Azov region was held in autumn, at the time not related to agricultural work, and traditionally it lasted for two days (Saturday and Sunday). The wedding was preceded by courtship (megala aravanis). Great importance was given to the observance of the canons of the Christian Church. Marriage, which was taken before the age of the Church, was considered invalid. Before the wedding the priests, in the presence of witnesses, constituted the marriage as an act of (a search), in which the documents affirmed that their Union is undertaken on mutual consent and desire, not on coercion and there were testimonies made about the mental health of the brides.

The features of the burial rite of the Greeks are considered; its similarity to the rites of other peoples according to the scenario and a set of burial actions are determined by the author. The Greeks of the Azov region also preserved the idea of ancient magical rites and paid attention to the reading of prayers.

So, the further research of traditional and ritual culture of the Greeks and their interaction with other representatives of ethnic and religious communities of the Northern Azov region in the context of history and modernity requires special attention.

Key words: *calendar holidays, Christianity, daily life, Greek community, the Northern Azov region, ritual traditions.*

УДК 739.1(477.81)''9/12''(045)

Ю. М. Нікольченко, Ю. С. Сабадаш

СКАРБИ X–XIII ст. з РІВНЕНЩИНИ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЮВЕЛІРНОГО МИСТЕЦТВА КИЇВСЬКОЇ РУСИ

У статті досліджені особливості розвитку ювелірного мистецтва у Київській Русі на прикладі унікальних знахідок 1971 і 1975 років – Торговицького і Дорогобузького скарбів X–XIII ст. на Рівненщині. Здійснений аналіз розвитку ювелірного мистецтва у Київській Русі на прикладі вмісту Торговицького і Дорогобузького скарбів X–XIII ст. на Рівненщині та його місця у розвитку декоративно-ужиткового мистецтва Руси-України.

Визначено, що розвиток ювелірного мистецтва у Київській Русі значною мірою ілюструють скарби, знайдені за останні сорок років в Україні на землях Південно-Західної Русі (сучасна територія західних областей України) до складу яких входили жіночі та чоловічі прикраси – вироби із дорогоцінних металів.

Наголошено, що за часів Київської Русі ювелірне мистецтво з використанням художнього металу досягло високої майстерності і вишуканості, які знайшли своє продовження у різноманітних формах традиційного і сучасного українського декоративно-ужиткового мистецтва.

Ключові слова: Київська Русь, Південно-Західні землі Русі, ювелірне мистецтво, художній метал, Торговицький і Дорогобузький скарби, вміст скарбів, датування вмісту скарбів, декоративно-ужиткове мистецтво Руси-України.

Київська Русь була країною високорозвиненого ремесла – гончарного, металообробки, ювелірного. Так, у X ст. ювелірна техніка майстрів Київської Русі була дуже складною, а вироби користувалися великим попитом на світовому ринку того часу. Багато прикрас виконані в характерній техніці зерні: на вироби нанесений візерунок, що складається з безлічі золотих, або срібних кульок. Застосовувалася також скань: на металеву поверхню візерунок наносили тонким дротом, а проміжки заповнювали різнокольоровою емаллю. Такий вигляд мали дорогоцінні ювелірні вироби, виконані в техніці перегородчастої емалі, характерні саме для ювелірного мистецтва Київської Русі. Як зазначав Р. Орлов «Ювелірне мистецтво посідало провідне місце в культурі Київської Русі X–III ст. Вироби з художнього металу за своїм рівнем не поступалися іншим видам давньоруського мистецтва» [15].

Метою роботи є дослідження особливостей розвитку ювелірного мистецтва у Київській Русі на прикладі унікальних знахідок 1971 і 1975 років – Торговицького і Дорогобузького скарбів X–XIII ст. на Рівненщині. Нещодавно автори статті вже торкалися питань щодо вивчення скарбів часів Київської Русі¹ та оскільки ця проблематика викликала значний інтерес у колег, (і нас вона продовжує цікавити), було прийнято рішення здійснити більш ґрунтовне дослідження скарбів X–XIII ст. Тому, розширюючи попередню тему, у пропонованій публікації, автори спробують детально проаналізувати вміст вище означених скарбів, описати технологію виготовлення речей з художнього металу, знайти їхні аналогії серед інших давньоруських пам'яток у

¹ Сабадаш Ю., Нікольченко Ю. Особливості ювелірного мистецтва Київської Русі (скарби X–XIII ст. з Рівненщини) // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. – 2018. – № 1. – С. 88-91

контексті розвитку декоративно-ужиткового мистецтва Руси-України. Визначити датування вмісту скарбів та проаналізувати версії щодо причин, місця і часу їхнього утаємничення.

Дослідження давньоруського ювелірного мистецтва розпочалося у другій половині XIX ст. Прикладом слугують праці В. Антоновича, А. Арциховського, М. Біляшівського, Д. Бліфельда, В. Довженка, В. Гончарова, Б. Грекова, М. Каргера, В. Хвойки. З цього періоду вивчалися і технології художнього металу.

У наш час після оприлюднення праць вітчизняних і зарубіжних науковців Г. Івакіна, А. Коновалова, Г. Корзухіної, М. Кучери, М. Кучінка, О. Моці, Р. Орлова, П. Пеняка, Г. Пескової, Т. Пушкіної, Б. Рибакіна, Н. Риндіної, М. Сагайдака, Б. Тимощука, П. Толочка, Р. Чайки за останні тридцять років з'явилося чимало досліджень з різних проблем ювелірного мистецтва XI–XIII ст., огляд яких зроблено Н. Єніосовою, Ю. Нікольченком, Д. Месем, Б. Прищепою, Ю. Сабадаш, Т. Сарачевою та іншими за наступними напрямками: письмові джерела, сировинна база, інструментарій, технологія виробництва, методика досліджень скарбів з виробами із художнього металу, ювелірне мистецтво у контексті розвитку декоративно-ужиткового мистецтва Руси-України. У сьогоднішні нові знахідки не залишають цю проблему поза увагою українських археологів, істориків, етнографів, мистецтвознавців.

На думку Д. Меся (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»), у X ст., з прийняттям християнства Київську Русь було втягнуто в могутній життєвий потік західноєвропейського та візантійського світу, в сферу християнської культури. З'явився новий тип виробів та прикрас – багаті, часто оздоблені перлами, виготовлені з коштовних металів. Техніка художнього металу, якою володіли у цей період, була – кування, карбування, чеканка, зернь, лиття за восковою моделлю та в кам'яній формі, емальювання, чернення та ін. [9].

У Київській Русі було багато передумов та аспектів щодо розвитку ювелірного мистецтва. Європейський феномен «дружинної культури», який залучав все найкраще з різних частин тогочасного світу, вимагав нової моди, нових виробів художнього металу. З'являється місцеве виробництво прикрас нових типів, що яскраво підтверджується знахідками X–XIII ст. у Києві [24, с. 338–339]. Разом з тим, окремі особливості виробів з кольорових металів вказують на їхні прототипи зі Сходу.

Прикраси з дружинних поховань виготовлялися майстрами, які розвивали здобутки двох шкіл. В них відчутні впливи ісламської тюреттики, а окремі рослинні мотиви суто східного походження, інші – звірині, нагадують витвори скандинавського мистецтва [19].

У X–XIII ст. набувають поширення жіночі прикраси у вигляді скроневих кілець, що виготовлялися із срібла і золота. Спільними прикрасами для жінок і чоловіків були тринамистинні сережки, браслети, персні та шийні гривни.

Розвиток ювелірного мистецтва у Київській Русі значною мірою ілюструють знахідки скарбів, до складу яких входили жіночі і чоловічі прикраси – вироби із дорогоцінних металів X–XIII ст. Не є винятком і землі Південно-Західної Русі (сучасна територія західних областей України) де знаходяться численні пам'ятки – селища, укріплені гради-городища, могильники [9].

Високо розвинуте ремесло повністю забезпечувало потреби руського населення цього регіону в усіх ділянках багатогранного господарства і культури, а значна кількість різних прикрас із бронзи, срібла і золота, які виявлені у літописних Галичі, Пліснеську, Звенигороді, Пересопниці, Дорогобужі, або походили з багатьох городищ, селищ, випадкових знахідок, скарбів свідчать про високий рівень розвитку ювелірного мистецтва на території Галицької і Волинської земель у X–XIII ст. [11, с. 183–190; 18, с.

138–140]. Разом з тим, унікальний рівень техніки та технології, широка спеціалізація, професіоналізм майстрів-ювелірів були притаманні всім давньоруським землям [13].

Серед унікальних пам'яток цього типу, виявлених за останні сорок років в Україні, виділяються два скарби з Рівненщини: випадково знайдений 25 березня 1971 року учнями Торговицької середньої школи Млинівського району і переданий до Рівненського краєзнавчого музею (РКМ) вчителем історії М. Тимошенком [21, с. 80–81] та відкритий у 1975 році у житлі 3-А XIII ст. під час археологічного дослідження городища літописного міста Дорогобуж у с. Дорогобуж Гоцанського району археологічною експедицією РКМ під керівництвом Ю. Нікольченка [13, с. 82–83].

Матеріали щодо Торговицького і Дорогобузького скарбів періодично з'являлися на сторінках наукових часописів, проте настав час для ґрунтовного аналізу його вмісту у контексті розвитку ювелірного мистецтва у Київській Русі, особливо з використанням художнього металу.

У квітні 1971 р. місце знахідки Торговицького скарбу було обстежене начальником археологічної експедиції РКМ Ю. Нікольченком. З'ясовано, що він походив з давньоруського городища, розташованого за західною околицею села Торговиця, на правому березі Ікви, неподалік від її злиття зі Стиром у місцевості Замок.

Влітку 1971 року городище було частково досліджене вище означеною експедицією. Під час розкопок на площі 200 кв. м. стверджено наявність культурного шару X–XIII ст. Виявлено напівземлянку розміром 3x4 м., господарські ями. Крім керамічного матеріалу, знайдені залізні предмети, вироби з кістки, шиферні пряслиця [12]. Асортимент знахідок з культурного шару не виходить за рамки речових комплексів, виявлених дослідниками невеликих давньоруських мисових городищ басейнів Прип'яті, Стиру, Горині.

Скарб був випадково знайдений в обвалі майже повністю зруйнованої внутрішньої частині оборонного валу на північному високому схилі Торговицького городища над річкою, у протилежному боці від в'їзду. Жодних ознак посудини, або іншого матеріалу, в якому могли знаходитися речі, не виявлено. Разом з тим, своєю унікальністю і незвичайною декоративністю відзначається безпосередньо сам вміст скарбу. Він складався з 22-х срібних предметів ювелірного виробництва: семи шийних гривен, трьох браслетів, трьох скроневих кілець, трьох перснів, п'яти сережок, лунниці. До складу скарбу увійшли також срібна монетна гривна, фрагмент срібної монетної гривни та п'ять намистин з бурштину [14, с. 274–278]. Вироби із срібла виготовлені з металу 916 проби.

1. Гривна 1: діаметром 14,3 см., в перетині – 1,8 см., порожниста, плетена з п'яти скручених разом парних дротів. Наконечники чотиригранні біля основи, сплюснені на кінцях до платівок. Замок складається з гачка, що утворений в кінці однієї пластини і отвору на кінці іншої. Наконечники декоровані з зовнішнього боку пунсонним орнаментом. На місці з'єднання дротів з наконечниками та нижче на 2 см. поверхня гривни скручена тонкими дротинками. Вага гривни 135 г.

2. Гривна 2: діаметром 15,6 см., в перетині – 1,9 см., порожниста, плетена з трьох скручених разом парних дротів. Наконечники конусні, овальні біля основи. Замок – з двох гачків, закручених у спіраль на кінцях. Вага – 167 г.

3. Гривна 3: діаметром 16,5 см., в перетині – 2 см., порожниста, плетена з шести парних дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки. Пластини декоровані пунсонним орнаментом: двома горизонтальними рядами крапок; всередині пластин розташований орнамент з зигзагоподібних крапок. Вага – 207 г.

4. Гривна 4: діаметром 18 см., в перетині – 2 см., порожниста, плетена з чотирьох парних дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки. Пластини

декоровані пунсонним орнаментом: двома горизонтальними рядами крапок; в середині пластин розташований орнамент з двох рядів зигзагоподібних крапок. Вага – 442 г.

5. Гривна 5: діаметром 17 см., в перетині – 1,9 см., порожниста, плетена з п'яти парних дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки. Вага – 267 г.

6. Гривна 6: діаметром 16,2 см., в перетині – 1,9 см., порожниста, плетена з трьох дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки. Пластини декоровані пунсонним орнаментом у вигляді двох рядів зигзагоподібних крапок. Вага – 216 г.

7. Гривна 7: діаметром 17,3 см., в перетині – 2 см., порожниста, плетена з п'яти парних дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки. Вага – 247 г.

Характерною рисою всіх пласких наконечників гривен із замком з трубочок – це пробиті в пластинах отвори, що вказує на ще один спосіб кріплення за допомогою тонкої мотузки.

8. Браслет 1: діаметром 8,5 см., в перетині – 1,7 см., плетений з шести дротів. Наконечники мигдалеподібні із рубчиками по краю, трьома напівкульками, а також з гравірованим мотивом напівкрина, що називають мотивом бігунця лози. Вага – 96 г.

9. Браслет 2: діаметром 7,0 см., в перетині – 1,5 см., плетений із товстого дроту. Наконечники мигдалеподібні з рубчиками по краю, з трьома напівкульками, з мотивом вписаних одна в одну краплеподібних фігур. Вага – 62 г.

10. Браслет 3: обруч, діаметром 7,5 см., в перетині – 1,5 см., плетений з товстого дроту. Вага – 60 г.

Особливістю браслетів 1 і 2 є окреме виготовлення наконечників та їхній монтаж з плетивом за допомогою пайки.

11. Три дротяних скроневи́х кільця діаметром 15, 15 і 20 мм. мають кінці, які не заходять один на другий. Один кінець розплющений і завитий у вушко.

12. Два персні виготовлені з плетених дротів, кожний розплющений на кінцях. Один перстень виготовлений з одного дроту з кінцями, що заходять один на другий.

13. Сережки так званого «волинського» типу складаються з дротяного кільця, декорованого срібними намистинами та бахромою. Одна сережка прикрашена звисаючою з кільця підвіскою. Ця підвіска відлита з воскової моделі. Поверхня підвіски прикрашена орнаментом, що імітує зернь. Дві інші сережки представлені лише фрагментами.

14. Одна намистина уявляє собою циліндр діаметром 13 мм. з тонкого мідного дроту, вкритий кульками зерні (140 шт.), нитка просмикувалась крізь намистину.

15. Друга намистина представлена фрагментом її верхньої частини. Вона складається з тонкої, злегка витягнутої сфери, вкритої кульками зерні (134 шт.) У верхній частині сфери припаяна трубочка, на якій закріплене кільце з срібного дроту діаметром 2 см.

16. Лунниця розміром 21x32 мм. вкрита кульками зерні, яка утворює зигзагоподібний геометричний орнамент. У верхній частині припаяна трубочка для кріплення, декорована кульками зерні, розташованими вертикально. Всього на поверхні лунниці розміщено 564 кульки срібла. У верхній частині лунниці та по краях розміщені (по три) гнізда для кріплення, ймовірно, коштовного каміння.

17. Монетна гривна та фрагмент гривни відносяться до «новгородського» типу. Довжина повного виробу 17,2 см., вага – 193 г. На одній боковій поверхні нанесені два поглиблених ділення. Фрагмент гривни має довжину 4,5 см., вагу – 57 г.

18. П'ять бурштинових намистин мають форму многогранників. Вони виготовлені з червоного бурштину. Отвір для нитки розміщений по довжині і в усіх випадках не співпадає з центром виробів. Довжина намистин від 13 до 9 мм., діаметр – від 7 до 11 мм.

Тип виробів Торговицького скарбу повністю відповідає складу переважної більшості давньоруських скарбів Х–ХІІІ ст. Лунниця по часу виготовлення є найбільш ранньою річчю. Г. Корзухіна не без підстав вважає, що аналогічні лунниці, вкриті кульками зерні, з'являються на Русі, зокрема на Волині, з другої половини Х ст. [4, с. 23].

Лунниця, вкрита зерню та зернені намистини у складі Торговицького скарбу – явище не випадкове. Їх неможливо вилучити з комплексу зернених прикрас волинської традиції. На території Західної Волині в 1883 р. у селі Борщівка на Рівненщині знайдений скарб ХІ–ХІІ ст., до складу якого увійшли дві срібні лунниці, вкриті зерню, а в 1898 р. на північ від села Пересопниця (Рівненський район, Рівненська область) в кургані виявлено поховання ювеліра, в якому знаходились інструменти для виготовлення зерневого убору [4, с. 85; 11, с. 188].

Намистини, вкриті зерню, мають великий ареал поширення. Вони побутують у дреговичів, сіверян, волинян, уличів [22, с. 114; 14; 25, с. 418–419; 6, с. 182–191].

Гривни та браслети, плетені з дроту, характерні для скарбів ХІ ст., які походять з Волині та Київщини. Вони просто переважають у скарбах. Аналогічні речі, в т.ч. гривни з гачком походять з Пиляви на Росаві, Миронівки, Ісковщини, Кікового, Козлина, Бегені, Бужиська, Городища. Ці вироби Г. Корзухіна, М. Кучінко і Р. Орлов, відносять до традиційних прикрас «племінної» верхівки [4, с. 63; 5, с. 101].

Замки гривен: один – з двох гачків, один – з гачком і отвором для зчеплення з'являються в Х ст. і є типовими для ХІ ст.; п'ять – із замками, що склалися з двох трубочок з'являються в кінці ХІ – рубежі ХІІ ст.

Г. Корзухіна віднесла формування типу витого браслета з мигдалеподібними наконечниками до другої половини ХІ ст., що максимально поширюються в ХІІ–ХІІІ ст. Наконечники двох браслетів Торговицького скарбу аналогічні наконечникам двох браслетів Городищенського скарбу з Волинської області, які М. Кучінко і Р. Орлов аргументовано датують ХІ ст. [5, с. 101–103].

Проте, на думку Т. Макарової, виті браслети датуються ХІІ ст. [8; с. 37]. А Коваленко, досліджуючи майстерню ювеліра на дитинці літописного Любеча, вважає, що такі вироби доживають до середини ХІІІ ст. Вони присутні у скарбі ХІІІ ст. на Чернігівському дитинці та інших скарбах» [3, с. 139; 2, с. 22; 4, табл. XL, XLII, LXII].

Дротяні скроневі кільця з розплющеними і закрученими у вушко краями знаходять переважно на території Галицько-Волинського князівства та в землях південних слов'ян [22, с. 100, 205; 20, с. 51]. Період їхнього існування коливається з кінця ХІ до першої половини ХІІІ ст. На городищі біля села Городище Шепетівського району Хмельницької області дротяні скроневі кільця входили до складу тринадцяти скарбів [16, с. 16–23]. Відомі вони за матеріалами дослідження Райковецького городища [1, табл. XX, 18]. Аналогічні вироби знайдені в шарі ХІІ–першої половини ХІІІ ст. під час дослідження літописного Дорогобужа [13, с. 66, 149, мал. 35, I–II].

Побутування скроневиx дротяних кілець по часу співпадає з іншими речами, що були типовими для ХІІ – першої половини ХІІІ ст. і мали вплив на формування парадного металевого убору знатної жінки. Всього в скарбах Південно-Західної Русі ХІІ–ХІІІ ст., переважно на Волині, знайдено понад 250 зразків скроневиx кілець із загнутими кінцями [10, с. 15].

Сережки «волинського» типу, прикрашені орнаментом, що імітує зернь, характерні для ливарної продукції давньоруських сільських ювелірів. Найбільш часто вони зустрічаються у скарбах і похованнях Х–першої половини ХІ ст. [4, с. 59].

Монетні гривни «новгородського» типу І. Спаський пропонує датувати по розміру

зливка. Зливки XI ст. – довгі і прямі. На початку XII ст. їх змінюють короткі, злегка горбаті палички [23, с. 64]. У нашому випадку – артефакти XI ст.

Причина, що призвела до необхідності надійно утаємничити Торговицький скарб, закопавши його безпосередньо в оборонний вал, що оточував град, могла бути пов'язана з подіями 1149 р., коли війська Юрія Довгорукого та його брата В'ячеслава рушили походом на Луцьк. У грудні 1149 р. сини Юрія Ростислав і Андрій, які разом з половцями брали участь у поході, стояли поблизу волинського міста Муравиця [7, с. 227]. Городище літописної Муравиці знаходиться на відстані 35 км. на південь від Луцька, а Торговицьке городище – на відстані 16 км. на північному заході від нього. Можливо, військова загроза і спонукала заможного мешканця Торговиці надійно утаємничити коштовні речі. Разом з тим, враховуючи хронологічні рамки побутування окремих речей, аналоги яких сягають середини XIII ст., поява Торговицького скарбу може бути пов'язана з іншими драматичними подіями в історії Волинських земель Київської Русі.

Дорогобузький скарб складався виключно із срібних жіночих прикрас: двох підвісок із конічним верхом, двох колтів та ланцюжків до їхнього підвішування, сережок «київського типу» та пластинчастого персня [18, с. 29].

Увесь асортимент скарбу складався з привозних ювелірних виробів. До вмісту скарбу увійшли:

1. Дві підвіски з пустотілим конічним верхом, висотою 3 см., прикрашені зерню. На вершині конуса є вушко, крізь яке просунуте дротяне кільце. До конічної основи прикріплені 7 дротяних ажурних ланцюжків довжиною 10 – 10,5 см.

2. Колт з обнизкою з пустотілих кульок, нанизаних на дріт. Щиток колта має опуклу центральну частину і широкі плоскі «поля» навколо неї. У центрі щитка орнамент, що утворює плетиво, виконаний зубчастим штампом. Центральна частина щитка із зворотнього боку пошкоджена, орнаментальне зображення не збереглося. У верхній частині колта є 4 петельки для кріплення рухомої дротяної дужки.

3. Обнизка з 13 кульок, нанизаних на дріт, від іншого колта.

4. Два ланцюжки, кожен з яких складається з 9-ти пустотілих напівсфер, скріплених за допомогою шарнірів. Кінець кожного шарніра завершується ажурним ланцюжком із дроту з кільцем на кінці. Довжина кожного ланцюжка 20,5 см., діаметр напівсфери – 1,3 см.

5. Дві сережки «київського типу», кожна з трьома ажурними намистинами, прикрашеними сканню і зерню. Намистини першої сережки мають ромбовидні щитки, одна намистина пошкоджена. Діаметр сережок 3 см., діаметр намиста 1,5 см.

6. Перстень пластинчастий, масивний, широкосерединний, пластина скручена у півтора оберти.

Усі вироби із скарбу виготовлені з металу однієї проби (916). Це так звана «жіноча кузнь». Близькі за технікою виконання підвіски з конічним верхом, відомі із скарбів, знайдених біля с. Крести Тульської області у Старій Рязані, на городищі Віщин Рогочевського району Гомельської області [4, Табл. IX, 2]. Фрагменти такої підвіски входили до складу скарбу із Мирополя Житомирської області [16, Табл. ХУІІ, 2]. Дві підвіски з ланцюжками, але з верхом іншої форми, були в скарбі з городища біля с. Городище Деражнянського району Хмельницької області [26].

Конструктивно близькі колти входили до складу скарбів з городищ біля сіл Городище Деражнянського та Шепетівського районів Хмельницької області, з літописного Звягеля біля Новоград-Волинського на Житомирщині [26]. Такі колти відомі із скарбів у Києві та в Середньому Подніпров'ї, але більшість (понад 20 екз.) типологічно близьких колтів походять із Чернігово-Сіверської і Муромо-Рязанської

землі [4, с. 138–142, 144–145].

Сережки київського типу з трьома намистинами з Дорогобузького скарбу подібні до сережок із київських скарбів з с. Городище Деражнянського району на Хмельниччині [26].

Більшість речей виконано в техніці, характерній для парадного металевого убору кінця XII–40-х рр. XIII ст. Їх могли виготовити у майстернях Києва, чи у Волинських землях, за взірцями, привезеними із Середнього Подніпров'я.

Скарб 1975 року з Дорогобужа, на нашу думку, потрапив у землю в зв'язку з татаро-монгольським погромом міста взимку 1240–1241 років. Це підтверджується датуванням фрагментів горщиків – першою половиною XIII ст., виявлених у житлі 3-А, поруч з місцем утаємнення скарбу [18, с. 28–29, рис. 14].

На прикладі Торговицького та Дорогобузького скарбів можна стверджувати, що ювелірне мистецтво на землях Південно-Західної Русі (міське і сільське) продукувало, в основному, ті ж самі види прикрас з художнього металу, характерних і для інших територій Русі. Проте актуальним у царині розвитку місцевої ювелірної справи є питання, чи виготовлялись срібні прикраси на місці, а якщо так, то які саме види. «Для вирішення цього питання важливими є знахідки ливарських форм і шаблонів для виробництва прикрас у ряді місцевостей Прикарпаття і Волині (стародавні Галич, Пліснеськ, а також Городниця на Дністрі, Зеленче, Пересопниця та інші)» [11, с. 188]. Це в першу чергу стосується сережок «волинського» типу і лунниць. Під час дослідження літописного Дорогобужа на дитинці були знайдені два бронзові і один залізний пінцети для місцевого виготовлення ювелірних прикрас [18, с. 139].

Але певна частина ювелірних виробів потрапляла у Південно-Західну Русь шляхом торговельно-обмінних зв'язків з Києвом, Черніговом, Новгородом та іншими містами.

На нашу думку, предмети особистого убору та інші коштовності, які увійшли до вмісту Торговицького і Дорогобузького скарбів, нагромаджувались поступово, збільшувалась кількість однотипних прикрас: гривен, браслетів, скроневих кілець, сережок. Можливо, ці речі переходили у спадщину і пов'язані між собою «генеалогічно».

Підтверджується думка Г. Корзухіної про поступове збирання коштовних речей. З нею повністю погоджуються М. Кучінко і С. Орлов, досліджуючи Городищенський скарб у 1983 р. А соціальна належність Торговицького і Дорогобузького скарбів визначається його вмістом: набором традиційних прикрас з художнього металу для місцевої знаті.

Вироби ювелірного мистецтва Русі, аналогічні вмісту вище означених скарбів з Рівненщини, відзначалися високим технічним і технологічним рівнем, користувалися попитом не лише на внутрішньому, а й зовнішньому ринку. На думку академіка П. Толочка речі, що вийшли із ювелірних майстерень давньоруських міст і селищ X–XIII ст., зчаста зустрічаються під час археологічних розкопок майже в усіх європейських країнах [24, с. 335–340]. Це підтверджується повідомленням XII ст. німецького вченого-монаха Теофіла, пресвітера Гельмерсгаузенського монастиря, добре обізнаного щодо розвитку ремесла у середньовічній Європі й Азії. У своєму трактаті «Про різні ремесла» він відзначив, що Русь у ювелірній справі, після Візантії, не поступалася Аравії, Німеччині, Італії і Франції.

Особливості ювелірного мистецтва, за певним стилем окремих виробів, формувалися на великому євро-азійському просторі, завдячуючи тісним торговельним зв'язкам давньоруської держави [19]. Прикладом слугує Візантія, яка у XI ст. передала Русі власний досвід створення виробів художнього металу, особливо прикрас,

декорованих емаллю.

Найвищого розвитку ювелірна справа у Київській Русі досягає XII–XIII ст. коли у виробках із золота і срібла жіночого і чоловічого убору «проступає більша впорядкованість, краса відчувається як організованість ритму, а благородна вишуканість і урочистість поєднуються з багатою творчою фантазією і вигадливістю» [9].

Отже, можемо стверджувати, що за часів Київської Русі ювелірне мистецтво з використанням художнього металу досягли високої майстерності і вишуканості, які знайшла своє продовження у різноманітних формах традиційного і сучасного українського декоративно-ужиткового мистецтва, що, в свою чергу, робить тему дослідження актуальною і перспективною.

Список використаної літератури

1. Гончаров В. К. Райковецкое городище / В. К. Гончаров. – Киев : Изд-во Акад. наук Украинской ССР, 1950. – 217 ; Goncharov V. K. Raykovetskoe gorodishche / V. K. Goncharov. – Kiev : Izd-vo Akad. nauk Ukrainsoy SSR, 1950. – 217 s.
2. Коваленко В. П. К исторической топографии Черниговского детинца / В. П. Коваленко // Проблемы археологии Южной Руси : матер. ист.-археол. семинара "Чернигов и его округа в IX-XIII вв.", г. Чернигов, 26-28 сент. 1988 г. – Киев, 1990. – С. 15–23 ; Kovalenko V. P. K istoricheskoy topografii Chernigovskogo detintsa / V. P. Kovalenko // Problemy arkheologii Yuzhnoy Rusi : mater. ist.-arkheol. seminar "Chernigov i ego okruga v IX-XIII vv.", g. Chernigov, 26-28 sent. 1988 g. – Kiev, 1990. – S. 15–23
3. Коваленко В. П. Майстерня ювеліра XIII ст. на дитинці Любеча / В. П. Коваленко // Старожитності Русі – України. – Київ : Київська Академія Євробізнесу, 1994. – С. 132–140 ; Коваленко В. П. Майстерня ювеліра XIII ст. на дитинці Любеча / В. П. Коваленко // Старожитності Русі – України. – Київ : Київська Академія Євробізнесу, 1994. – С. 132–140.
4. Корзухина Г. Ф. Русские клады IX–XIII вв. / Г. Ф. Корзухина. – Москва ; Ленинград : Изд-во Акад. наук СССР, 1954. - 156 с. ; Korzukhina G. F. Russkie klady IX–XIII vv. / G. F. Korzukhina. – Moskva ; Leningrad : Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1954. - 156 s.
5. Кучінко М. М. Городищенський скарб з Волині / М. М. Кучінко, Р. С. Орлов // Археологія. – 1989. – № 2. – С. 95–106 ; Kuchinko M. M. Horodyshchenskyi skarb z Volyni / M. M. Kuchinko, R. S. Orlov // Arkheolohiia. – 1989. – № 2. – S. 95–106.
6. Лінка-Геппенер Н. Копіївський скарб / Н. Лінка-Геппенер // Археологія. – 1948. – Т. II. – С. 182–191 ; Linka-Heppener N. Koryivskyi skarb / N. Linka-Heppener // Arkheolohiia. – 1948. – Т. II. – S. 182–191.
7. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп.ред О. В. Мишанич. – Київ : Дніпро, 1989. – 591 с. ; Litopys ruskyi / per. z davnorus. L. Ye. Makhnovtsia; vidp.red O. V. Myshanych. – Kyiv : Dnipro, 1989. – 591 s.
8. Макарова Т. И. Черное дело Древней Руси / Т. И. Макарова. – Москва : Наука, 1986. – 156 с. ; Makarova T. I. Chernoe delo Drevney Rusi / T. I. Makarova. – Moskva : Nauka, 1986. – 156 s.
9. Месь Д. С. Ювелірні прикраси Київської Русі [Електронний Ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NTSB_2015/Istoria/2_184835.doc.htm ; Mes D. S. Yuvelirni prykrasy Kyivskoi Rusi [Elektronnyi Resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/8_NTSB_2015/Istoria/2_184835.doc.htm
10. Михайлова Р. Д. Художня культура Південно-Західної Русі X - першої половини XIV ст. (За матеріалами декоративно-прикладного мистецтва) : автореф.... дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 / Рада Дмитрівна Михайлова; Інститут археології

НАН України. - Київ, 1994. - 24 с. ; Mykhailova R. D. Khudozhnia kultura Pivdenno-Zakhidnoi Rusi X - pershoi polovyny XIV st. (Za materialamy dekoratyvno-prykladnoho mystetstva) : avtoref.... dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.06 / Rada Dmytrivna Mykhailova; Instytut arkhеolohii NAN Ukrainy. - Kyiv, 1994. - 24 с.

11. Населення Прикарпаття і Волині за добу розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час / ред. колегія: І. К. Свешніков, М. Ю. Смішко, О. П. Черниш. В. В. Ауліх. – Київ : Наукова думка, 1976. – 222 с. ; Naseleння Prykarpattia i Volyni za dobu rozkladu pervisnoobshchynnoho ladu ta v davnoruskyi chas / red. kolehiia: I. K. Svieshnikov, M. Yu. Smishko, O. P. Chernysh. V. V. Aulikh. – Kyiv : Naukova dumka, 1976. – 222 s.

12. Нікольченко Ю. М. Унікальна знахідка учнів / Ю. М. Нікольченко // Історія України: Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. – Київ-Донецьк : Рідний Край, 2001. – Вип. 18. - С. 295–300 ; Nikolchenko Yu. M. Unikalna znakhidka uchniv / Yu. M. Nikolchenko // Istoriiia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty : zb. st. – Kyiv-Donetsk : Ridnyi Krai, 2001. – Vyp. 18. - S. 295–300

13. Нікольченко Ю. М. Культура населення Погориння Х–ХІІІ століть за матеріалами літописного Дорогобужа / Ю. М. Нікольченко. – Рівне : Евен, 1998. – 325 с. ; Nikolchenko Yu. M. Kultura naseleńnia Pohorynnia X–XIII stolit za materialamy litopysnoho Dorohobuzha / Yu. M. Nikolchenko. – Rivne : Even, 1998. – 325 s.

14. Нікольченко Ю. М. Скарб з Торговиці як інформаційне джерело розвитку ювелірного мистецтва Південно-Західної Русі Х–ХІІІ ст. // Україна у світовому історичному просторі : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 21 квітня 2017 р. – Маріуполь : МДУ, 2017. – С. 274–278 ; Nikolchenko Yu. M. Skarb z Torhovytsti yak informatsiine dzherelo rozvytku yuvelirnoho mystetstva Pivdenno-Zakhidnoi Rusi X–XIII st. // Ukraina u svitovomu istorychnomu prostori : zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Mariupol, 21 kvitnia 2017 r. – Mariupol : MDU, 2017. – S. 274–278

15. Орлов Р. С. Прикладне мистецтво: церковне і народне [Електронний ресурс] / Р.С. Орлов // Історія української культури. – Київ, 2001. – Т. 1, Розділ 9 : Київська Русь. — Режим доступу : <http://litopys.org.ua/istkult/ikult14.htm> ; Orlov R. S. Prykladne mystetstvo: tserkovne i narodne [Elektronnyi resurs] / R.S. Orlov // Istoriiia ukrainskoi kultury. – Kyiv, 2001. – T. 1, Rozdil 9 : Kyivska Rus. — Rezhym dostupu : <http://litopys.org.ua/istkult/ikult14.htm>

16. Піскова Г. А. Скарби стародавнього Ізяславля / Г. А. Піскова // Археологія. – 1988. – Вип. 61. – С. 16–35 ; Piskova H. A. Skarby starodavnoho Iziaslavlia / H. A. Piskova // Arkheolohiia. – 1988. – Vyp. 61. – S. 16–35

17. Пеняк П. С. Організація ювелірного виробництва Древньої Русі / П. С. Пеняк // Ювелирное дело на Украине. – Киев, 1991. – С. 28–36 ; Peniak P. S. Orhanizatsiia yuvelirnoho vyrobnytstva Drevnoi Rusi / P. S. Peniak // Yuvelirnoe delo na Ukraine. – Kiev, 1991. – S. 28–36.

18. Прищепя Б. А. Дорогобуж на Горині у Х–ХІІІ ст. / Б. А. Прищепя. – Рівне : ПП ДМ, 2011. – 250 с. ; Pryshchera B. A. Dorohobuzh na Horyni u X–XIII st. / B. A. Pryshchera. – Rivne : PP DM, 2011. – 250 s.

19. Розквіт культури Давньої Русі. Ювелірне мистецтво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: allbest.ru ; Rozkvit kultury Davnoi Rusi. Yuvelirne mystetstvo. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: allbest.ru

20. Русанова І. П. Языческие святилища древних славян / І. П. Русанова, Б. А. Тимошук. – Москва : Наука 1993. – 144 с. ; Rusanova I. P. Yazycheskie svyatilishcha drevnikh slavyan / I. P. Rusanova, B. A. Timoshchuk. – Moskva : Nauka 1993. – 144 s.

21. Свешніков І. К. Довідник з археології України. Ровенська область

/ I. K. Sveshnikov, Yu. M. Nikolchenko. – Київ : Наукова думка, 1982. – 115 с. ; Sveshnikov. I. K. Dovidnyk z arkheolohii Ukrainy. Rovenska oblast / I. K. Svieshnikov, Yu. M. Nikolchenko. – Kyiv : Naukova dumka, 1982. – 115 s.

22. Седов В. В. Восточные славяне в VI–XIII в. в. / В. В. Седов. – Москва : Наука, 1982. – 328 с. – (Археология СССР с древнейших времен до средневековья в 20-ти т.) ; Sedov V. V. Vostochnye slavyane v VI–XIII v. / V. V. Sedov. – Moskva : Nauka, 1982. – 328 s. – (Arkheologiya SSSR s drevneyshikh времен do srednevekovya v 20-ti t.).

23. Спасский И. Г. Русская монетная система : ист.-нумизм. очерк / И. Г. Спасский. - 4-е изд., доп. - Ленинград : Аврора, 1970. - 256 с. ; Spasskiy I. G. Russkaya monetnaya sistema : ist.-numizm. ocherk / I. G. Spasskiy. - 4-е изд., доп. - Leningrad : Avrora, 1970. - 256 s.

24. Толочко П. Київська Русь / П. Толочко. – Київ : Абрис, 1996. – 360 с. ; Tolochko P. Kyivska Rus / P. Tolochko. – Kyiv : Abrys, 1996. – 360 s.

25. Чайка Р. М. Работы Волынского-Днестровской экспедиции / Р. М. Чайка, В. В. Зварич // Археологические открытия 1978 г. – Москва : Наука, 1979. – С. 417–419 ; Chayka R. M. Raboty Volynsko-Dnestrovskoy ekspeditsii / R. M. Chayka, V. V. Zvarich // Arkheologicheskie otkrytiya 1978 g. – Moskva : Nauka, 1979. – S. 417–419.

26. Якубовський В. І. Давньоруський скарб з Городища Хмельницької області / В. І. Якубовський // Археологія. – 1975. – Вип. 16. – С. 87–104 ; Yakubovskiy V. I. Davnoruskiy skarb z Horodyshcha Khmelnytskoi oblasti / V. I. Yakubovskiy // Arkheolohiia. – 1975. – Vyp. 16. – S. 87–104

Стаття надійшла до редакції 02.05.2018

Ju. Nikolchenko, Ju. Sabadash

TREASURES OF THE X-XIII CENTURIES FROM RIVNE REGION IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF JEWELRY ART OF KIEVAN RUS'

The aim of article is to analyze the peculiarities of the development of jewellery art in Kievan Rus' by the example of the unique discoveries from 1971-1975 – Torgovitsky and Dorobuzkiy treasures of the X-XIII centuries in the region of Rivne. The authors analyzed the substance of treasures, thoroughly described the technologies of production from art metal; the authors found their analogies among their Old Russian memos in the context of the development of decorative and everyday art items of Rus' - Ukraine. The authors defined the date of the substance of the treasures and analyzed the versions as for the reasons, place and time of their saving. The methodology of the research is in the usage of the historical, cultural, systematized, chronological, classified, terminological, comparative, statistic and generalized methods. The defined methods allow the authors to depict the peculiarities of the development of the jewellery art in Kievan Rus' by the example of Torgovitsky and Dorobuzkiy treasures of the X-XIII centuries in Rivne region. The topicality is specified by the wide usage of the historical, cultural methods.

Conclusions. The jewellery art took an important place in the culture of Kievan Rus' of the X-XIII centuries. The wares from art metal didn't yield to analogical samples from West Europe, Byzantium and East. The development of the jewellery art in Kievan Rus' noticeably illustrates the discoveries of the treasures, to which the women's and men's jewelleries belong. They were from precious stones. The territory of the south-west Rus' (the modern territory of the west regions of Ukraine) has a lot of memos of the X-XIII centuries: countries, fortified cities and burials.

Among the unique memos of this type that were discovered for the last period in Ukraine there two treasures of the Old Rus' from Rivne region can be singled out:

- accidentally found by the pupils of the Torgovitskaya secondary school of Mlinivskiy district on the 25th of March, 1971, and contributed to the museum of local history in Rivne. It consisted of seven neck grivnas, three bracelets, three temporal rings, three signet rings, five earrings, and moonlike jewellery for women. The stuff of the treasure included also a silver coin grivna, the fragment of a silver grivna coin and five beads from the amber.

- discovered in 1975 in the building 3-A of the XIII century in the period of archaeological research of the annalistic city Dorogobush in the country Dorogobush Gorosganskiy region by the archaeological expedition of the museum of the local history in Rivne. It consisted purely of silver women's jewellery: two pendants with ultimate top, two colts and chains for their hanging, earrings of "Kyivskiy type" and a lamellate signet ring.

The wares of the jewellery art from other lands of Kievan Rus', which are analogical to the substance of Torgovitskiy and Dorogobuzkiy treasures, differed with high artistic level and were in popular demand not only within the domestic but also the foreign market. According to a famous Ukrainian archaeologist and historian, academician P. Tolochka, things that came out from jewellery workshops of Old Rus' cities and countries of the X-XIII centuries, are often met during archaeological excavations practically in all European countries.

It's possible to affirm that from the times of Kievan Rus' the jewellery with the usage of the art metal reached its mastery and sophistication, which found its continuation in different forms of traditional and modern Ukrainian decorative and everyday art that in its turn makes the problem topical and perspective.

Key words: art metal, dating of the substance of the treasures, decorative and everyday art of Rus' – Ukraine, jewellery art, Kievan Rus', the south-west territories of Rus', substance of the treasures, Torgovitskiy and Dorogobuzkiy treasures.

УДК 004.92:77(045)

О. А. Сивак, В. І. Мирошник

РАСТРОВА ГРАФІКА В ОБРОБЦІ ФОТОГРАФІЇ

У статті аналізуються растрові графічні редактори як засоби редагування фотографій не професіональними користувачами (користувачами-аматорами). Проводиться порівняльний аналіз роботи графічних редакторів растрових об'єктів, що знаходяться у вільному доступі в Інтернет-ресурсах, зокрема «The GIMP», «Adobe Photoshop», «Paint.NET», «PhotoInstrument».

Ключові слова: культура, графіка, растрова графіка, графічні редактори, «The GIMP», «Adobe Photoshop», «Paint.NET», «PhotoInstrument».

Культура, у загальному сенсі, – це все, що зробила людина. Вона відіграє важливу роль у розвитку людства. Культуру можна простежити у всіх сферах життя населення, невід'ємним є візуальна культура і фотографія. Фотографія – це не тільки знімок, на якому відбито мить, це мистецтво, яке потребує наявності сукупності різноманітних науково-технічних засобів і технологій, які мають на меті реєстрацію одиничних довготривалих зображень об'єктів за допомогою світла.

В останній час в мережі Інтернет з'явилась велика кількість прикладних програм, що забезпечують створення та редагування фотографій. Вони є різних категорій: як для професіонала, так і для початківця, платні та безплатні, з потужними та типовими

можливостями. Для визначення у всій різноманітності прикладних програм, що є в вільному доступі, було зроблено аналіз графічних редакторів.

Комп'ютерна графіка як самостійна галузь інформаційних технологій сформувалась у 60-х роках ХХ ст. За цей час пройшла шлях від окремих експериментів до одного з найважливіших інструментів сучасності. Вітчизняні науковці у галузі інформаційних технологій, Березовський В. С. [1], Маценко В. Г. [6], Пічугін М. Ф. [7] та інші відзначають комп'ютерну графіку у своїх наукових дослідженнях.

Березовський В. С. [1] висвітлює методи та засоби растрової графіки у середовищі редактора Paint, який є початковою версією Paint.net, пропонує основні методи створення й редагування зображень за допомогою редактору Photoshop.

У публікаціях Маценко В. Г. [6] даються основні означення комп'ютерної графіки, зроблено опис технічних та програмних засобів, описано організацію графічних режимів, наведено базові растрові алгоритми, технології програмування графіки.

Пічугін М. Ф. [7] досліджує прикладні пакети для роботи з растровими та векторними зображеннями. Автор на прикладах показує використання стандартних алгоритмів машинної графіки, інтерфейсних засобів, сучасного мультимедійного забезпечення.

Метою статті є з'ясування відмінностей растрової та векторної графіки, оприлюднення результатів обробки фотографії, за допомогою обраних чотирьох графічних редакторів, користувачем-аматором.

Комп'ютерна графіка являє собою одну із сучасних технологій створення різноманітних зображень за допомогою апаратних і програмних засобів комп'ютера, відображення їх на екрані монітора і потім зберігання у файлі або друці на принтері. Існує два основних види комп'ютерної графіки – векторна і растрова. Особливість растрового зображення в тому, що воно складається з маленьких шматочків у вигляді клітинок – пікселів. І чим вище роздільна здатність, тим більша кількість пікселів вміщується на одиницю площі. Розглянемо дозвіл 600*800 рх, це означає, що картинка містить 600 точок по вертикалі і 800 по горизонталі. Якщо це зображення не збільшувати, розглядати на екрані, то, швидше за все, людське око не помітить клітинки.

При збільшенні або в друкованому вигляді, зображення буде мати картинку, яка схожа на схему для вишивання хрестиком

Растрові зображення використовують для передачі плавного переходу кольорів, безлічі відтінків. У такого виду зображення існують переваги та недоліки, зокрема перевагами є: дуже чітке і тонке передавання зміну-перетікання кольорів, відтінків, затінення. У свою чергу недоліки виявляють себе у втраті якості при збільшенні, оскільки картинка розсипається в пікселі, а у великій роздільній здатності займає дуже багато місця. Растрова графіка застосовується найчастіше у обробці фотографій, створенні макетів сайтів, створенні графічних об'єктів з великою колірною гамою. Найпопулярніший редактор растрової графіки Photoshop.

На відміну від растрового зображення, векторне не складається з окремих точок – пікселів. Векторні графічні об'єкти складаються з, так званих, опорних точок, між якими – криві. Кривизна цих кривих описується математичною формулою. Найбільшою перевагою векторних зображень є те, що навіть при сильному збільшенні графічного об'єкта, якість зображення не змінюється. У разі друкування картини розміром з візитку або розміром з білборд все одно якість зображення залишиться незмінними, але на цьому зображенні не буде плавних кольорових переходів, а це вже недолік векторної графіки. Зображення векторної графіки застосовується найчастіше у

поліграфії, а саме у публікації: буклетів, листівок, візиток, рекламних матеріалів, логотипів тощо. Найбільш популярними редакторами векторної графіки CorelDraw і Adobe Illustrator.

Одним з найбільш поширених типів програм для роботи з графікою є графічні редактори. Графічні редактори – це прикладні програми, призначені для створення й обробки графічних зображень на комп'ютері в діалоговому режимі [6, с. 37]. В Інтернет просторі можна завантажити безкоштовно графічний редактор, оснащений мінімальним обсягом функцій для аматорського фотодизайна.

Для порівняння роботи графічних редакторів нами було обрано: «The GIMP», «Adobe Photoshop», «Paint.net», «PhotoInstrument», оскільки вони є найбільш популярними та використовуваними, а також знаходяться у безоплатному доступі в Інтернет-ресурсах.

The GIMP – безкоштовний графічний редактор фотографій растрових зображень, дизайну з використанням нашарування графічних зображень.

Ключовими особливостями редактора The GIMP є: комплексний набір інструментів для малювання; паралельна обробка декількох відкритих цифрових зображень; засоби трансформації; пакетна обробка, фільтри, експозиція; анімаційна графіка у форматі MNG; збереження історії цифрових зображень.

Кожне програмне забезпечення має свої недоліки, тому The GIMP не є винятком, оскільки це дуже нестабільна програма, де можуть виникати затримки в роботі, помилки і всілякі викривлення; управління реалізовано специфічно і не кожному воно припадає до душі.

Наступне програмне забезпечення, яке аналізувалось став Adobe Photoshop, який є професійним растровим графічним редактором. Продуктивні інструменти редагування цифрових фотографій дозволяють відтворювати тривимірні проекти і двомірну графіку.

Adobe Photoshop має свої неповторні особливості, зокрема: збереження готового об'єкта в форматі «.psd», який забезпечує стиснення цифрових зображень без якісних втрат; піпксельне створення і редагування дуже збільшених окремих елементів зображення з дотриманням високої чіткості; модернізований набір інструментів анімаційної графіки. Істотним недоліком програмного забезпечення є висока ціна за платну ліцензію; системні вимоги для слабких персональних комп'ютерів можуть бути невідповідними; потрібне навчання для розуміння принципів роботи в цьому графічному редакторі.

Третім графічним редактором став Paint.NET. Відмінністю цього редактора є: підтримка форматів «.bmp», «.png», «.gif», «.tif»; інтерфейс є зрозумілим недосвідченому користувачеві; довга історія графічного редактора, обмежена обсягами диска; допоміжні ефекти; плагіни, що розширюють можливості графічного редактора і насичують його спецефектами; має найменші системні вимоги та займає мінімальний об'єм пам'яті на жорсткому диску. За останньою ознакою професійно обробити і відредагувати зображення неможливо.

Останнім графічним редактором став – PhotoInstrument, що є потужним растровим редактором цифрових фотографій. Виконує продуктивну обробку графічних зображень. Унікальною особливістю редактора фотографій PhotoInstrument є: очищення картинки від шуму; функція очищувача шкіри, створення GIF-анімації тощо.

Вищезазначену інформацію можна представити у таблиці 1 за такими критеріями: загальні відомості; функції ПЗ; кольорові простори; формати файлів.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика програмних забезпечень, що обрані авторами

Критерії		Програмне забезпечення			
		The GIMP	Adobe Photoshop	Paint.NET	PhotoInstrument
Загальні відомості	Ліцензія	безкоштовна	Пробна (30 днів)	безкоштовна	безкоштовна
	Вартість ПЗ	безкоштовна	Від 3000 грн	безкоштовна	безкоштовна
	Наявність російської мови	так	так	так	так
Функції	Виділення об'єктів	так	так	так	так
	Можливість використовувати декілька слоїв	так	так	так	так
	Можливість створювати гистограми	так	так	так	ні
	HDR	часткова підтримка	так	ні	ні
	Регушування	так	так	так	так
	Зміна розміру фотографії	так	так	так	так
	Збільшення різкості	так	так	так	так
	Колірна температура	так	так	так	так
Підтримка плагінів	так	так	так	так	

Кольорові простори	sRGB	так	так	так	так
	Adobe RGB	так	так	ні	ні
	Indexed	так	так	часткова підтримка	ні
	CMYK	часткова підтримка	так	часткова підтримка	ні
	LAB	часткова підтримка	так	ні	ні
Формат файлів	BMP, GIF, JPEG, PNG	так	так	так	так
	RAW	так	так	так	ні
	TIFF	так	так	ні	так

Із таблиці 1, можна зробити висновок, що Adobe Photoshop, незважаючи на значну вартість ліцензійної версії, задовольняє характеристики, що були обрані.

Для аналізу роботи графічних редакторів було обрано фотографію дівчинки, у якій очі червоного кольору та відсутній передній зуб. Фотографію було завантажено із Інтернет-ресурсу у форматі «.png», яка мала розмір 1,03 Мб (1061 Кб).

Для заміщення зубу у фоторедакторі «The GIMP» були здійснені такі дії: зміна розміру пензля, обрано функцію «штамп по перспективі», по маленькому елементі було здійснено дублювання цілого зубу, означення дія повторювалась 8 разів. У програмному забезпеченні не має функції видалення ефекту червоних очей, тому довелось в ручну, за допомогою пензля та темних кольорів, малювати очі, для цього були задіяні ефекти освітлення та затемнення. Результат обробки фотографії

представлено на рис. 1 (а, б).

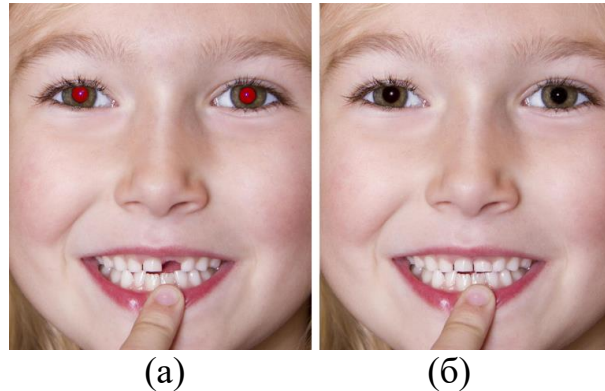

Рис. 1. Початкове растрове зображення (а) і результат роботи у програмному забезпеченні «The GIMP» (б)

Треба відзначити, що для збереження фотографії після обробки її в ПЗ «The GIMP», потрібно натиснути «Файл»-«Експортировать», тому що при натисненні «Файл»-«Сохранить как» програмне забезпечення зберігає файл у форматі «.xcf», який створений спеціально для програми Gimp, що підтримує всі її можливості.

Корегування фотокартки засобами прикладної програми «Adobe Photoshop» (рис. 2), а саме малювання зубу та знищення ефекту червоних очей, було зроблено таким порядком дій як: обрано функцію «штамп», далі «Копировать»-«Вставить», перевагою стало те, що після копіювання пензлик показує, що саме буде вставлено на обране місце. Для видалення ефекту червоних очей було здійснено чотири дії, оскільки існує функція «удаления красных глаз», тому тиснемо кнопку видалення очей, при цьому відмічаємо ліве та праве око та тиснемо видалити.

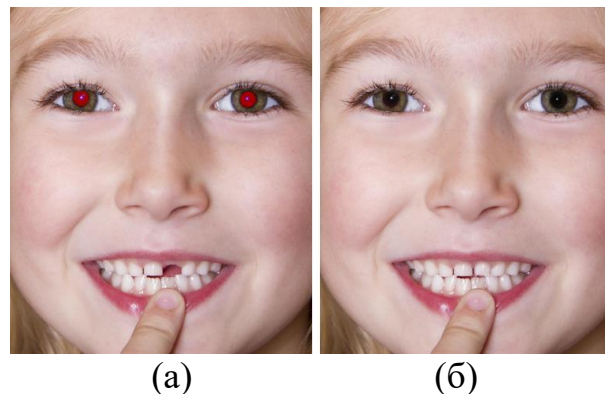

Рис. 2. Початкове растрове зображення (а) і результат роботи у програмному забезпеченні «Adobe Photoshop» (б)

Дії, що були здійснені у фоторедакторі «Rain.NET» (рис. 3) для заміщення зубу: обрано функцію «реанимирующая кисть» (штамп), по маленькому елементу здійснено заміщення зубу; було скопійовано відблиск на правому зубі та вставлено на щойно намальований, при цьому відблиск відображено зліва на право (дзеркально). Для видалення ефекту червоних очей було здійснено такі ж самі дії як і в «Adobe Photoshop», оскільки є функція «удаление эффекта красных глаз».

Заміщення зубу та видалення ефекту червоних очей здійснювались також у фоторедакторі «PhotoInstrument» (рис. 4), де було використано: клонування маленьких елементів та вставлення у відповідному місці. Для видалення ефекту червоних очей

було здійснено такі ж самі дії як і в «Adobe Photoshop» та «Pain.NET».

(а) (б)

Рис. 3. Початкове растрове зображення (а) і результат роботи у програмному забезпеченні «Pain.net» (б)

(а) (б)

Рис. 4. Початкове растрове зображення (а) і результат роботи у програмному забезпеченні «PhotoInstrument» (б)

Для наочності всі дії над фотографіями представлені у таблиці 2. Авторами були обрані критерії оцінки фотографій: час відкриття фото програмним забезпеченням, кількість дій заміщення зубу на фотографії, кількість дій для видалення ефекту червоних очей, наявність функції «видалення червоних очей», час витрачений на обробку фотографії (хв.), об'єм фотографії після обробки, зауваження при роботі у програмному забезпеченні.

Таблиця 2

Результат дій для обробки обраної фотографії

Критерії оцінки	Назва програмного забезпечення			
	The GIMP	Adobe Photoshop	Pain.NET	PhotoInstrument
Час відкриття фото (сек.)	1	11	3	1
Кількість дій для заміщення зубу на фотографії	10	5	15	15
Кількість дій для видалення ефекту червоних очей	20	4	4	4
Наявність функції «видалення червоних очей»	–	+	+	+
Час, витрачений на обробку фотографії (хв.)	30	10	15-20	15
Об'єм фотографії після обробки	2,65 Мб	1,08 Мб	1,78 Мб	–
Зауваження при роботі у ПЗ	тривалий час завантажувалося ПЗ; не зручний інтерфейс	–	–	для збереження фотографії на пам'яті комп'ютера необхідно придбати ПЗ

Із таблиці 2 можна зробити висновок, що графічний редактор «AdobePhotoshop», на нашу думку, став найкращим серед обраних ПЗ, оскільки для обробки фотографії було затрачено найменшу кількість часу, редакційні дії змінили об'єм фотографії на невелику кількість Мб, з 1,03 на 1,08 Мб. Недоліком є найбільша кількість часу для відкриття фотографії, але це, можливо, залежить від процесорних можливостей комп'ютера, на якому виконувались редакційні дії. Друге місце посів графічний редактор «Rain.NET», тому що до нього як і до попереднього не було зауважень, дії для редакції фотографії зайняли невеликий проміжок часу. Незважаючи на менший проміжок часу для редакції, третє місце посідає графічний редактор «PhotoInstrument», через те що безкоштовно не вдалось зберегти фотографію, також з цієї причини не вдалось визначити об'єм фотографії після редагування. Останнє місце посіло ПЗ «The GIMP», оскільки було затрачена найбільша кількість часу для редагування, також були зауваження та об'єм після редагування у два рази більше ніж оригінал.

Таким чином, обрані растрові графічні редактори для користувачів-аматорів є загальнодоступним, безкоштовним засобом для редагування фотографій, створення макетів сайтів та графічних об'єктів з великою колірною гамою, які можуть бути використані у новітніх проявах культури, живопису. Продукти створені за допомогою обраних фоторедакторів можуть бути розміщені у рекламній сфері, засобах масової комунікації, бібліотеках, музеях, виставкових залах, архівах тощо.

Список використаної літератури

1. Березовський В. С. Основи комп'ютерної графіки : навч. посіб. / В. С. Березовський, В. О. Потієнко, І. О. Завадський. – Київ : Вид. група ВНУ, 2009. – 400 с. ; Bereзовskiy V. S. Osnovy kompiuternoї hrafiki : navch. posib. / V. S. Bereзовskiy, V. O. Potienko, I. O. Zavadskiy. – Kyiv : Vyd. hrupa VNV, 2009. – 400 s.
2. Голиней В. Векторная и растровая графика. Что выбрать? [Электронный ресурс] / В. Голиней. – Режим доступа : <https://www.logaster.ru/blog/vector-and-raster-graphics/> ; Goliney V. Vektornaya i rastrovaya grafika. Chto vybrat? [Elektronnyy resurs] / V. Goliney. – Rezhim dostupa : <https://www.logaster.ru/blog/vector-and-raster-graphics/>
3. Графические редакторы для Windows [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://softcatalog.info/ru/obzor/graficheskie-redaktory-dlya-windows> ; Graficheskie redaktory dlya Windows [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://softcatalog.info/ru/obzor/graficheskie-redaktory-dlya-windows>
4. Информатика для гуманитариев [Электронный ресурс] : учебн. / под ред. Г. Е. Кедровой. – Москва : Издательство Юрайт, 2016. – 439 с. – Режим доступа : http://stud.com.ua/43281/informatika/informatika_dlya_gumanitariyiv ; Informatika dlya gumanitariyev [Elektronnyy resurs] : uchebn. / pod red. G. Ye. Kedrovoy. – Moskva : Izdatelstvo Yurayt, 2016. – 439 s. – Rezhim dostupa : http://stud.com.ua/43281/informatika/informatika_dlya_gumanitariyiv
5. Коцюбинський В. Ю. Комп'ютерна графіка : навч. посіб. / В. Ю. Коцюбинський, В. В. Кабачій. – Вінниця : ВДТУ, 2002. – 86 с. ; Kotsiubynskiy V. Yu. Kompiuterna hrafika : navch. posib. / V. Yu. Kotsiubynskiy, V. V. Kabachii. – Vinnytsia : VDTU, 2002. – 86 s.
6. Маценко В. Г. Комп'ютерна графіка : навч. посіб. / В. Г. Маценко. – Чернівці : Рута, 2009 – 343 с. ; Matsenko V. H. Kompiuterna hrafika : navch. posib. / V. H. Matsenko. – Chernivtsi : Ruta, 2009 – 343 s.
7. Пічугін М. Ф. Комп'ютерна графіка : навч. посіб. / М.Ф. Пічугін, І. О. Канкін, В. В. Воротніков. – Київ : Центр учбової літератури, 2013. – 346 с. ; Pichuhin M. F. Kompiuterna hrafika : navch. posib. / M.F. Pichuhin, I. O. Kankin, V. V. Vorotnikov. – Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury, 2013. – 346 s.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2018

O. Syvak, V. Miroshnik

THE USAGE OF RASTER GRAPHICS IN PHOTO PROCESSING

Computer graphics as a scientific trend is under consideration in the present article. The authors were aimed at identifying the differences and characteristics of vector and raster graphics as well as to determining the areas of the use of each graph.

The raster graphics editors, as the means of editing photos not by professional users (but amateur users as well) are analysed by the authors. To organize various information about the applications, the authors made comparative characteristics based on general information and file formats that support software.

The comparative analysis of raster graphics editors that are freely available online, including «The GIMP», «Adobe Photoshop», «Paint.NET», «PhotoInstrument» is presented in the article. The authors pay their attention to the mentioned software because the editors are the most popular to use, and are in the free access in the Internet.

To identify the capacity and efficiency of each of the editors the following criteria are chosen: the time for opening the photo software, the number of actions to replace the tooth on the photos, the number of actions to remove red-eye, the function "to remove red eye", the time necessary to process the photos (min.), the volume of pictures after the treatment and concerns that appear during the use of the software.

For practical results, the authors conclude that the graphic editor "Adobe Photoshop" has become the best one among the selected software. The second place was taken by the graphic editor "Paint.NET". «PhotoInstrument» graphic editor occupies the third place. The last place was occupied by "The GIMP" software.

As a result of comparative characteristics it becomes clear that the chosen raster graphics editors, for amateur users, are a public, free tool to edit photos, to create layouts and site graphics with great colours. The results of the comparison of the applications give the authors an opportunity to describe the differences between the editors and to define effective programs for amateurs.

The results can be used in the latest manifestations of culture, and painting. The products created with the help of the selected photo editors can be placed in advertising, mass media, libraries, museums, exhibition halls, archives, etc.

Key words: «Adobe Photoshop», culture, «The GIMP», graphics, graphic editors, «Paint.NET», «PhotoInstrument», photography, raster graphics.

УДК 069.01-027.31(477.74-21 Одеса)''20''(045)

Р. В. Ткаченко, К. О. Кулєшова

ЛОКАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ НОВИХ ФОРМ МУЗЕЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ НА МАТЕРІАЛІ ОДЕСИ

У статті розглянуті локальні процеси запровадження нових форм музейної діяльності в сучасній Україні. Аналізуючи чинники соціокультурних змін автори беруть до уваги південний регіон, де на матеріалі роботи одеських музеїв простежуються і визначаються основні тенденції «глокалізації» в культурному житті українців.

Ключові слова: музейна діяльність, українська культура, глокалізація, арт-проект, перформанс, хаб.

Останнім часом ми спостерігаємо активний розвиток і оновлення українських музеїв, що запозичують значною мірою закордонний шлях і досвід і застосовують його на рідних теренах. У світі модернізаційних перетворень сучасної культури постає питання як мінливість зовнішніх впливів і суперечливість внутрішніх трендів виявляє себе у сфері музейної діяльності в Україні. Вітчизняні музеї та їх працівники переймають нові форми та методи роботи у музейній справі на Заході, але ведуть пошук свого місця в сучасних соціокультурних умовах. Тому є доцільним розглянути локальні тенденції запровадження нових форм музейної діяльності на прикладі одеських музеїв.

Більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників відзначають безсумнівний вплив на сучасні процеси в суспільстві трьох чинників – складових – глобалізацію, масову культуру та сучасне мистецтво [1; 3; 6; 7; 8; 10; 11; 18; 19; 20; 22]. Є роботи присвячені зокрема кожному з цих феноменів у музеології [6; 8; 9; 10; 18; 20], але малодослідженим залишається вплив який вони мають на запровадження та розвиток нових форм музейної діяльності. Також потребують більш детального розгляду тенденції «глокалізації»: які з них швидкоплинні, а які набувають перманентного характеру, чи самі видозмінюються.

Метою статті є розгляд сучасних тенденцій у регіоні і аналіз локальної специфіки Одеси в запровадженні нових форм музейної діяльності.

Наш час демонструє інтенсифікацію впливу масової культури, як складової глобалізації, на суспільну свідомість. Це виявляє себе у активізації процесів істотних змін психології сприйняття та ціннісних орієнтирів в підході до мистецтва, а також художнього смаку сучасної публіки. Разом з виникненням нових видів сучасного мистецтва змінюється український відвідувач музеїв і його світобачення. Музеї наближують свій концепт до масового споживача, і це надихає їх до запровадження нових креативних форм і культурних проєктів. Фахівці музейної галузі приділяють багато уваги і часу вирішенню проблеми залучення відвідувачів у старі і нові музейні зали.

Акція «Ніч музеїв» спочатку потрапила до нас як апробована форма європейської музейної діяльності, пройшла довгий шлях і трансформувалась під впливом часу та різноманітних соціокультурних факторів. Можна прослідкувати як вона змінювалась в музеях Одеси.

У 2013 році відвідувачі Дома Блещунова побачили роботи створені авторами трьох країн (України, Грузії та Вірменії) в рамках міжнародного проєкту «Нове дихання культури: мистецтво відтворює спадщину». Концепція проєкту була покликана інтерпретувати музеї приватних колекцій як арт-об'єкт-колаж предметів. Куратор проєкту Олена Афанасьєва пояснила, що тема колажу вибрана не випадково: це один з найбільш розповсюджених глобальних та концептуальних видів contemporary art. Недаремно принцип колажності вважається свого роду засновником багатьох феноменів сучасної культури-від комп'ютерної графіки до кліпового мислення [14].

«Ніч музеїв» 2016 року виявилась дуже плідною на розважальні заходи в рамках проєкту: в Музеї сучасного мистецтва відкрили виставку «Лихі 90-ті», в домі-музеї Блещунова проходила акція з вікторинами та концертом акторів ТЮГа. Дом-музей Реріха показав кіно, присвячене темі вогню в творчості художника і влаштував концерт фортепіанної музики. В Літературному музеї зачитували оповідання І. Бабеля, а також артисти виконували арії відомих опер. Особливістю цієї ночі став авторський перформанс Володимира та Олени Ільчевих в рамках арт-проєкту «Панчохи». І на останок Музей цікавої науки представляв електричне шоу для всіх бажаючих [13]. Не секрет, що однією з основних цілей акції в Україні було залучення нових відвідувачів

та позитивізація іміджу музеїв.

Проте, у 2017 році директор Одеського муніципального музею особистих колекцій Світлана Остапова декларує у відеопроєкті «Кофе-брейк», що «Концерту не буде!» [21]. Вона пояснює це тим, що останнім часом помітила, як люди приходять, сідають на стільчики та очікують що їх розважатимуть.

Соціологічні дослідження, проведені в музеях країн Західної Європи на початку 1980-х років, з'ясували, що мотивація відвідування музеїв у суспільстві «непомітно змінилась»: більшість людей приходять у музей не отримати знання, а цікаво провести дозвілля. В результаті цього в європейських музеях поступово змінилися акценти музейної роботи в бік комерціалізації та анімізації. Дослідження 1990-х років підтвердили, що понад 80% потоку відвідувачів європейських музеїв формують туристи у рамках проведення відпочинково-дозвіллевих заходів [17]. Але ми бачимо, що соціокультурна ситуація у 2000-х знов змінює напрям. Сьогодні людина схильна розвивати себе і отримувати нові знання, тому що це в новому інформаційному суспільстві найкраща інвестиція на майбутнє. Але музей не може давати знання силоміць і тут постає проблема як ці знання донести пересічному глядачу, який звик тільки розважатись і перестав самостійно думати і сприймати.

Тому віце-президент Українського національного комітету ICOM – International Council of Museums Світлана Остапова прагне підкреслити, що музей – не розважальний заклад. В музеї люди мають замислитись над тим, що для них важливо, проаналізувати це та поділитись своїми судженнями. Кожен музей як місце для експериментів має свій формат залежно від інструментарію, який допомагає створити умови аби люди не тільки прийшли, поспілкувались, знайшли одностайців, щоб в майбутньому змогли якнайповніше зорієнтувати себе і виявити свою громадянську позицію. У 2017 році ICOM задає своєчасну тему «Ночі» – «Музей і суперечлива історія. Говоримо о невимовному в музеях». І так «невимовне» очікує відвідувача в кожному залі, йому пропонується «зануритись в історію», але, з новою програмою в якій діалог можливий за будь-яких обставин [21].

Тенденції змінюються, зміст комунікаційних процесів значно поглибився, а диспропорція між освітньою, виховною та рекреаційною функцією вирівнялась.

Аналізуючи сучасну соціокультурну ситуацію, доводиться незаперечно погоджуватись з існуванням взаємодії глобальних та локальних тенденцій, що мають вплив на всі сфери життя, і на сферу культури зокрема. Так вітчизняний дослідник М. Б. Кушнарєва при огляді основних тенденцій масової культури України в контексті глобалізації відмічає, що лише мала частина населення держав, які інтегруються до ЄС, сприймають «космополітичні цінності», тоді як переважна більшість (більш 85% згідно з опитуваннями) ідентифікує себе з локально-регіональними цінностями та орієнтаціями. Це свідчить о надзвичайно складній ситуації, коли «разом з інтенсивними процесами світової інтеграції, формування глобальних економічних, політичних, екологічних та культурних асоціацій, відбувається не менш активний процес фрагментизації світу, зростання національної самосвідомості, посилення культурної диференціації, відродження етнічно-національних цінностей» [7, с. 6].

Глобальний світ вимагає пошуку нових підходів до вирішення завдань збереження культурної ідентичності. Звідси очевидно, що музейна діяльність набуває більшого соціокультурного значення: зростає роль музеїв у збереженні й інтерпретації культурної спадщини. Минуле стає важливим фактором розвитку самопізнання [18, с. 150].

В Україні також спостерігається зрушення в бік локальних тенденцій. Цю ситуацію ми можемо спостерігати на прикладі Одеського бієнале. Продовжуючи

традицію сучасного мистецтва, бієнале 2017 року пропонує відомим художникам з України, Польщі, Румунії створення простору для налагодження всеукраїнського, а як наслідок, і міжнародного культурного діалогу. Концепція проекту «Зона турбулентності» поставила перед художниками проблему перманентної невизначеності, актуальну для України і не тільки [4]. Вочевидь тема бієнале була задана локальними тенденціями, а форма її вираження запозичена з міжнародного, навіть світового тренда – венеціанського. Такі художні форми сучасного мистецтва як інсталяція або перформанс нав'язані змінами світосприйняття глядача, але як ще свого часу зауважив Ж. Базен [12, с. 203], підвищений інтерес теперішньої публіки до тимчасових виставок безумовно відображає її потяг до миттєвого, а не до вічного; до того ж преса та телебачення привчила людей реагувати виключно на сьогоднішнє.

Можна прослідкувати як сучасна соціокультурна ситуація підштовхує музей до генерації нових знань, свіжих ідей та пошуку своєрідності в мінливому світовому просторі. Поступово музей перетворюється на явище культури, яке надає суспільній свідомості динаміку розвитку. Це проявляє себе через ціннісні орієнтири сучасних музейних експозицій сфокусованих на новизні інтерпретацій музейного зібрання і оригінальності подачі виставкового матеріалу куратором проекту. На думку російського музеєзнавця О. М. Мастениці «такі культурно-освітні проекти стають результатом як культурного дослідження, так і індивідуального творчого пошуку» [11, с. 139].

Під впливом всіх вищезазначених чинників народжуються дві концепції в музеєзнавчому середовищі України. Музеї у сучасній Україні поділяються на ті, що активно запроваджують новітні форми музейної діяльності і ті, що принципово дотримуються традиційних методів. Спробуємо розібратись в цьому питанні, прослідкувавши нещодавню ситуацію з призначенням директора Одеського художнього музею.

На цю посаду претендували дві яскраві постаті одеситів – О. Ройтбурд та В. Абрамов. Традиційний підхід концепції класичного музею ми бачимо в позиції В. Абрамова, відомого мистецтвознавця, наукового співробітника, прихильника періодизації та історичної реконструкції колекцій та зібрань [1]. Представники класичної концепції музею хочуть бачити в його залах підготованого відвідувача.

Серед широкого кола мистецтвознавців та музейників думки розділились. Молоде покоління представлене волонтерською ініціативою «Museum for change» [5] притримується поглядів, що у випадку коли відвідувач нічого не знає про колекцію, то задача музею його проінформувати і зацікавити. Вони наголошують, що у ситуації з українськими музеями, замовник – не музей, замовник – суспільство. Ця думка підкріплена не лише новими викликами всередині суспільства, але й глобальними вимогами часу.

Якщо раніш було прийнято традиційно вважати музеї продуктом «безмежного честолюбства, вияву «комплексу фараонів», місцем, де все занадто серйозно, значимо й урочисто», як зазначав хорватський музеолог Томислав Шола [22], то з плином часу, розвитком суспільства і його демократизацією в сучасне уявлення про музей вносяться суттєві корективи, часом протилежні сталим твердженням.

При зіткненні двох концепцій, коли одна з них базується на певному «консервуванні» старих підходів та методів роботи, на фоні загальноєвропейських тенденцій, програмні тези художника О. Ройтбурда більш відповідають запитам сучасного українського суспільства в умовах євроінтеграційних процесів.

Сучасна Європа бере курс на популяризацію музеїв серед молоді. Практично всі галереї організовують безліч виставок, перформенсів та майстер-класів від метрів

сучасного мистецтва. Новітні технології роблять твори мистецтва більш доступними для огляду, що допомагає залучити нову музейну аудиторію.

У своїй програмі О. Ройтбурд зазначає, що хоче зробити Одеський Художній музей співзвучним часу, а хіпстери «яких сьогодні цікавить аби штани були з підворотами» повинні бути споживачами та носіями культури. Також художник планує створення на базі музею культурного хаба з освітніми та видавничими центрами, має переглянути графік роботи, зробити його більш зручним для школярів та студентів [2].

Не тільки вітчизняні, але і зарубіжні музеї ведуть пошук свого місця у новому культурному просторі. Наприклад, ще у травні 2000 року були окреслені нові завдання перед британською музейною політикою. Пріоритетами стали соціальна спрямованість музейних закладів, забезпечення широкого доступу громадськості до колекцій; використання новітніх технологій для забезпечення доступності збірань; наявність каталогів в Інтернеті; надання послуг у роботі музеїв та галерей. Також музеї та галереї повинні консультувати людей з ризиком соціальної відчуженості, розвивати проекти, спрямовані на покращення їх життя і по можливості відображати культурне і соціальне розмаїття реальної та потенціальної аудиторії. Як бачимо, прагнення О. Ройтбурда співпадають з цілим рядом суспільних, соціальних та соціокультурних запитів.

Галерист О. Ройтбурд також «прогресивно» ставиться до музейних фондів та експозиціонування в цілому. Мистецьке середовище транслює запит на зміну формату та методів музейної експозиції. Завдяки новаціям в експозиційному образотворенні відбувається перебудова усієї системи музейної комунікації. Проте, необхідно розвивати і далі комунікативні можливості музею, залучати різноманітні форми діяльності [9, с. 75].

Повертаючись до обрання кандидатури О. Ройтбурда на посаду директора Одеського Художнього музею слід також зазначити, що він бачить першочерговим завданням формування поняття української ідентичності цивілізованим шляхом, створюючи ефективну сучасну «культурну машину» [15]. Мода на музеї-осередки освіти та науки грає важливу роль в мінливому та глобалізованому світі оскільки саме вони забезпечують доступ до національної, культурної та природної спадщини людям різного віку та фаху. На думку вітчизняного науковця О. Кузьмук, «вагомість цієї ролі базується на спроможності музеїв надавати громадськості інтерактивну, предметну й ідейну платформи для глибшого пізнання своєї етнічної ідентичності, нації та всього світу» [6].

Оскільки етнічне і національне питання залишається дуже важливим і болісним, проблема актуалізації національних традицій музейними засобами останніми роками набуває нового акценту. З одного боку на сучасному етапі перед країною стоїть завдання сприяти збереженню ідентичності і в той же самий час бути активними учасниками процесу глобальних соціогуманітарних трансформацій. З іншого – дуже перспективним для музеїв стає вивчення і впровадження музейної інтерпретації нових ідентичностей в рамках світової глобалізації [18, с. 156].

Отже, можна констатувати неоднорідний вплив глобалізаційних процесів, масової культури, та сучасного мистецтва на запровадження нових форм музейної діяльності. Ці чинники проявляють себе залежно від історичних умов, рівня суспільної свідомості та соціокультурної ситуації.

Стандартизуя соціально-культурне життя людина починає приділяти більш уваги етнокультурним ознакам і демонструє зростання національної самосвідомості. Для суспільства і людини залишається вагомою необхідністю формування ставлення до традицій, переосмислення старих і засвоєння нових ціннісних установок, що є дуже важливим для трансляції культурного досвіду. Музей має задовольняти суспільні та

індивідуальні потреби але без запровадження та вдосконалення нових форм музейної діяльності він не зможе виконувати поставлені перед ним сучасні завдання. Спираючись на нові форми роботи регіональні музеї виконують глобальний запит суспільства на збереження культурної ідентичності, інтерпретацію культурної спадщини і набувають ще більшого соціокультурного значення в сучасному світі.

Список використаної літератури

1. Абрамов В. Иван Ираклиевич Курис (1840-1898) [Електронний ресурс] / В. Абрамов // Одесские деловые новости. – 1996. – № 28. – Режим доступа : <http://ofam.od.ua/pdf/article/abramov-kyris.pdf> ; Abramov V. Ivan Iraklievich Kuris (1840-1898) [Elektronnyy resurs] / V. Abramov // Odesskie delovye novosti. – 1996. – № 28. - Rezhim dostupa : <http://ofam.od.ua/pdf/article/abramov-kyris.pdf>

2. Адлер И. Хаб, новая хронология и работа по вечерам: Ройтбурд обещает преобразить Художественный музей [Электронный ресурс] / И. Адлер // Думская. - 2017. – 6 декабря. - Режим доступа : <http://dumskaya.net/news/hab-novaya-hronologiya-i-rabota-po-vecheram-royt-080165/> ; Adler I. Khab, novaya khronologiya i rabota po vecheram: Roytburd obeshchaet preobrazit Khudozhestvennyy muzey [Elektronnyy resurs] / I. Adler // Dumskaya. -2017. – 6 dekabrya. - Rezhim dostupa : <http://dumskaya.net/news/hab-novaya-hronologiya-i-rabota-po-vecheram-royt-080165>

3. Бондаренко В. І. Культурна глобалізація як феномен сучасності [Електронний ресурс] / В. І. Бондаренко, Д. В. Суворова // Наука в информационном пространстве : IX Междунар. науч.-практ. Интернет конференция, 10-11 октября 2013 г. – Режим доступа : http://www.confcontact.com/2013-nauka-v-informatsionnom-prostranstve/po4_bondarenko.htm ; Bondarenko V. I. Kulturna hlobalizatsiia yak fenomen suchasnosti [Elektronnyi resurs] / V. I. Bondarenko, D. V. Suvorova // Nauka v ynformatsyonnom prostranstve : IKh Mezhdunar. nauch.-prakt. Ynternet konferentsyia, 10-11 oktiabria 2013 h. – Rezhym dostupu : http://www.confcontact.com/2013-nauka-v-informatsionnom-prostranstve/po4_bondarenko.htm

4. Кац И. Турбулентность и человечность: в Одессе открылась биеннале современного искусства [Электронный ресурс] / И. Кац // Вікна-Одеса. – 2017. – 26.авг. - Режим доступа : <http://viknaodessa.od.ua/news/?news=144446> ; Kats I. Turbulentnost i chelovechnost: v Odesse otkrylas biennale sovremennogo iskusstva [Elektronnyy resurs] / I. Kats // Vikna-Odesa. – 2017. – 26.avg. - Rezhim dostupa : <http://viknaodessa.od.ua/news/?news=144446>

5. Ковальчук А. Если нет запроса–не нужно причинять добро [Электронный ресурс] / А. Ковальчук; бес. вела А. Суворова // Худкомбинат. - 2018 – 23 февр. - Режим доступа : <http://hudcombinat.com/2018/02/23/kovalchuk/> ; Kovalchuk A. Yesli net zaprosa–ne nuzhno prichinyat dobro [Elektronnyi resurs] / A. Kovalchuk; bes. vela A. Suvorova // Khudkombinat. - 2018 – 23 fevr. - Rezhim dostupa : <http://hudcombinat.com/2018/02/23/kovalchuk/>

6. Кузьмук О. Роль музеїв у соціокультурному та економічному житті країни: зарубіжний досвід. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Кузьмук // Національний інститут стратегічних досліджень. - Режим доступа : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/January2010/04.html> ; Kuzmuk O. Rol muzeiv u sotsiokulturnomu ta ekonomichnomu zhytti krainy: zarubizhnyi dosvid. Analitychna zapyska [Elektronnyi resurs] / O. Kuzmuk // Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. - Rezhym dostupu : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/January2010/04.html>

7. Кушнарьова М. Б. Основні тенденції розвитку масової культури у сучасній Україні в контексті глобалізації. Аналітичний огляд [Електронний ресурс] / М. Б. Кушнарьова // Туризм Гуцульщини. – Режим доступа :

<http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/104-основні-тенденції-розвитку-масової-культури-в-сучасній-україні-в-контексті-глобалізації-аналітичний-огляд.html> ;
Kushnarova M. V. Osnovni tendentsii rozvytku masovoi kultury u suchasni Ukraini v konteksti hlobalizatsii. Analitychnyi ohliad [Elektronnyi resurs] / M. V. Kushnarova // Turyzm Hutsulshchynu. – Rezhym dostupu : <http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/104-основні-тенденції-розвитку-масової-культури-в-сучасній-україні-в-контексті-глобалізації-аналітичний-огляд.html>

8. Макдональд Дж. Музей будущего в глобальной деревне / Дж. Макдональд // Museum International. – 1987, – № 155. – С. 87-95 ; Makdonald Dzh. Muzey budushchego v globalnoy derevne / Dzh. Makdonald // Museum International. – 1987, – № 155. – S. 87-95.

9. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку [Електронний ресурс] / Р. Маньковська // Краєзнавство. - 2013. – № 3. – С. 75-84. - Режим доступу : http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_3/13.pdf ; Mankovska R. Suchasni muzeini komunikatsii ta perspektyvy yikh rozvytku [Elektronnyi resurs] / R. Mankovska // Kraieznavstvo. - 2013. – № 3. – S. 75-84. - Rezhym dostupu : http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_3/13.pdf

10. Мастеница Е. Н. Музей в условиях глобализации [Электронный ресурс] / Е. Н. Мастеница // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. – 2015. – № 4. – С. 118–122. – Режим доступу: http://www.bvahan.com/museologypro/muzeevedenie.asp?li2=13&c_text=146 ; Mastenitsa Ye. N. Muzey v usloviyakh globalizatsii [Elektronniy resurs] / Ye. N. Mastenitsa // Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta kultury i iskusstv. – 2015. – № 4. – S. 118–122. – Rezhim dostupu: http://www.bvahan.com/museologypro/muzeevedenie.asp?li2=13&c_text=146

11. Мастеница Е. Н. Новые тенденции в развитии музея и музейной деятельности [Электронный ресурс] / Е. Н. Мастеница // Триумф музея. – Санкт-Петербург, 2005. – С. 138-145. - Режим доступу : <http://museumstudy.ru/wp-content/uploads/2015/12/MastenicaEN.pdf> ; Mastenitsa Ye. N. Novye tendentsii v razvitii muzeya i muzeynoy deyatelnosti [Elektronniy resurs] / Ye. N. Mastenitsa // Triumf muzeya. – Sankt-Peterburg, 2005. – S. 138-145. - Rezhim dostupa : <http://museumstudy.ru/wp-content/uploads/2015/12/MastenicaEN.pdf>

12. Мистецтвознавство ХХ століття : хрестоматія-довідник : навч. посіб. / кол. авт. : А. Баканурський та ін.; упоряд. А. Білик, С. Думасенко. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. – 424 с. ; Mystetstvoznnavstvo KhKh stolittia : khrestomatiia-dovidnyk : navch. posib. / kol. avt. : A. Bakanurskyi ta in.; uporiad. A. Bilyk, S. Dumaskenko. – Kherson : OLDI-PLIUS, 2017. – 424 s.

13. Ночь музеев в Одессе: «Лихие-90 е», квесты в катакомбах и электрошоу [Электронный ресурс] / Сегодня. – 2016. – 18 мая. - Режим доступу : <https://www.segodnya.ua/regions/odessa/noch-muzeev-v-odessa-lihie-90-e-kvesty-v-katakombah-i-elektroshou-716508.html> ; Noch muzeev v Odesse: «Likhie-90 e», kvesty v katakombakh i elektroshou [Elektronnyy resurs] / Segodnya. – 2016. – 18 maya. - Rezhim dostupa : <https://www.segodnya.ua/regions/odessa/noch-muzeev-v-odessa-lihie-90-e-kvesty-v-katakombah-i-elektroshou-716508.html>

14. «Ночь музеев» одесский Дом Блещунова отметит коллажами [Электронный ресурс] // Таймер. – 2013. – 18 мая. – Режим доступу : http://timer-odessa.net/anonsi/noch_muzeev_odesskiy_dom_bleschunova_otmetit_kollajami_182.html ; «Noch muzeev» odesskiy Dom Bleschunova otmetit kolazhami [Elektronnyy resurs] // Taymer. – 2013. – 18 maya. – Rezhim dostupa : http://timer-odessa.net/anonsi/noch_muzeev_odesskiy_dom_bleschunova_otmetit_kollajami_182.html

15. Ройтбурд А. Мне понятны взгляды украинских националистов [Электронный ресурс] / А. Ройтбурд; бес. вела А. Курина // Українська правда. – 2010. – 27 квітня. - Режим доступу : <https://life.pravda.com.ua/society/4bd5961485106/> ; Roitburd A. Мне poniatny vzhliady ukraynskykh natsyonalystov [Elektronnyi resurs] / A. Roitburd; bes. vela A. Kuryna // Ukrainska pravda. – 2010. – 27 kvitnia. - Rezhym dostupu : <https://life.pravda.com.ua/society/4bd5961485106/>

16. Рудик Г. «Музейна людина»: колективний портрет українців, які відвідують музеї [Электронный ресурс] / Г. Рудик // Українська правда. – 2013. – 15 липня. - Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/15/130138/> ; Rudyk H. «Muzeina liudyna»: kolektyvnyi portret ukrainsiv, yaki vidviduiut muzei [Elektronnyi resurs] / H. Rudyk // Ukrainska pravda. – 2013. – 15 lypnia. - Rezhym dostupu : <http://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/15/130138/>

17. Рутинський М. И. Музеезнание : навч. посіб. / М. И. Рутинський, О. В. Стецюк. – Київ : Знання, 2008. – 428 с. ; Rutynskiy M. Y. Muzeieznavstvo : navch. posib. / M. Y. Rutynskiy, O. V. Stetsiuk. – Kyiv : Znannia, 2008. – 428 s.

18. Салата О. О. Еволюція музею як соціокультурного інституту в умовах процесу глобалізації [Электронный ресурс] / О. О. Салата // Сумська старовина. – 2013. – № XL. - Режим доступу : <http://starovyna.sumdu.edu.ua/evolution-of-museum-as-a-cultural-socio-in-the-conditions-of-process-of-globalization/> ; Salata O. O. Yevolyutsiya muzeyu yak sotsiokulturnogo institutu v umovakh protsesu globalizatsii [Elektronnyy resurs] / O. O. Salata // Sumska starovina. – 2013. – № XL. - Rezhim dostupu : <http://starovyna.sumdu.edu.ua/evolution-of-museum-as-a-cultural-socio-in-the-conditions-of-process-of-globalization/>

19. Селивёрстова К. Н. Украинское музееведение в процессе евроинтеграции [Электронный ресурс] / К. Н. Селивёрстова // Все о туризме - образовательный туристический портал. – Режим доступа : http://tourlib.net/statti_tourism/seliverstova.htm ; Seliverstova K. N. Ukrainское muzeevedenie v protsesse evrointegratsii [Elektronnyy resurs] / K. N. Seliverstova // Vse o turizme - obrazovatelnyy turisticheskiy portal. – Rezhim dostupa : http://tourlib.net/statti_tourism/seliverstova.htm

20. Хадсон К. Беспольный музей / К. Хадсон // Museum International. – 1989. – № 162. – С. 50-51 ; Khadson K. Bespoleznyy muzey / K. Khadson // Museum International. – 1989. – № 162. – S. 50-51.

21. Швець А. «Концерта не будет!» или Как пройдет одна ночь в одесском музее? [Электронный ресурс] / А. Швець // Одесская жизнь. – 2017. – 16 мая. - Режим доступа : <http://odessa-life.od.ua/article/8048-Koncerta-ne-budet-ili-Kak-proydet-odna-noch-v-odesskom-muzee-FOTO-VIDEO> ; Shvets A. «Kontserta ne budet!» ili Kak proydet odna noch v odesskom muzee? [Elektronnyy resurs] / A. Shvets // Odesskaya zhizn. – 2017. – 16 maya. - Rezhim dostupa : <http://odessa-life.od.ua/article/8048-Koncerta-ne-budet-ili-Kak-proydet-odna-noch-v-odesskom-muzee-FOTO-VIDEO>

22. Шола Т. Предмет и особенности музеологии / Т. Шола // Museum International. – 1987. – № 153. – С. 49-53 ; Shola T. Predmet i osobennosti muzeologii / T. Shola // Museum International. – 1987. – № 153. – S. 49-53

Стаття надійшла до редакції 15.04.2018

R. Tkachenko, K. Kulieshova

LOCAL TRENDS OF NEW FORMS OF MUSEUM ACTIVITY IN MODERN UKRAINE, BASED ON ODESSA MATERIALS

The article describes the heterogeneous influence of globalization processes, mass

culture, and contemporary art on the introduction of new forms of museum activity. The analysis of the processes taking place is presented on the example of the museums of the South of Ukraine. The study and introduction of museum interpretation of new identities within the framework of world globalization is shown.

New forms of museum activity determine the creation of programs and projects that provide for independent study of the museum space, interactive compositions and the development of museum techniques aimed at overcoming passive-survey forms, and their implementation allows the visitor to choose the route of movement, to build their own associations. European and national museums actively interact with visitors and they are dedicated to the development and implementation of long-term cultural programs.

The process of glocalisation transforms the model of a classic public museum and adapts it to the realities of Ukrainian culture. There is a change in the model of the museum and we can observe the dynamics of its functions in modern conditions on the materials of Odessa. The well-known European trends of new forms of museum activity, such as Night Museums and the Venice Biennale, not only reflect the world, but also actualize regional tendencies. With the development of society and its democratization significant adjustments are made in the modern conception of the museum, sometimes the opposite one of the image of the "temple of arts"; the museum is increasingly perceived as a place that is in continuous development. The information society expects the most informational and emotional influence from this socio-cultural institution.

Standardizing the socio-cultural life, a person begins to pay more attention to ethno-cultural features and demonstrates the growth of national self-consciousness. For society and man, the need to form the attitude towards traditions, rethinking the old and assimilating new value systems remains crucial; that is very important for the transfer of cultural experience. The museum must meet social and individual needs, but it will not be able to perform the modern tasks that are set before it without the introduction and improvement of new forms of museum activity. Relying on new forms of work, regional museums fulfil the global demand of society for preserving cultural identity, interpreting the cultural heritage and gaining even greater socio-cultural significance in the modern world.

Key words: *art project, hub, glocalisation, museum activity, performance, Ukrainian culture.*

УДК 070.422-057:654.197

В. П. Федоренко

КЛЮЧОВІ ПОСТАТІ ВЕДУЧИХ В АВТОРСЬКИХ ТЕЛЕВІЗІЙНИХ ПРОГРАМАХ

Сучасне телебачення, зазнає суттєвих трансформацій та відшукує нові форми впливу, серед яких чільне місце належить авторським програмам. В ході аналізу колишнього радянського інформаційного процесу, його впливу на становлення сучасного українського авторського телебачення, аналізуються істинні причини, які сприяли переосмисленню запозичених телепрограм, народженню національних видів авторського телебачення. Досліджуються зв'язки появи телевізійних ведучих різних років і становлення авторського ведення телепрограм, що призводить до професійного збагачення подачі інформаційного матеріалу і впливу на суспільну свідомість телеглядачів. У ході розмежування історичних постатей телевізійних ведучих,

проведено аналіз виникнення нової специфіки журналістської творчості і професійної діяльності. Порівнюються методи роботи тележурналіста, підхід до соціальної проблематики, особливі персоніфіковані форми спілкування з телеглядачем, які піднімають престиж авторських програм перед значною українською спільнотою.

Ключові слова: українське телебачення, авторські програми, телевізійні ведучі, телебачення, телевізійні програми, новини.

Телебачення є одним із засобів масової комунікації, досить специфічним інструментом, що забезпечує вплив та маніпулювання людською свідомістю. Телебачення відкрило вірний спосіб залучити, глядачів, надавши їм життю яскравості, емоційної повноти, змістовності. Суспільство живе в інформаційному просторі завдяки діяльності телевізійних корпорацій. Величезні телевізійні конгломерати відображають різноманітні аспекти політичного, економічного, культурного, професійного, спортивного, та, навіть, особистого життя людини.

Захоплення сучасної людини телебаченням призводить, на думку фахівців, до справжньої залежності – фізичної та психічної [8]. Адже технічний і духовний бік впливу телебачення відбувається такими засобами як масовість, видовищність, загальнодоступність. Це перетворює його на інструмент масової культури. Як засіб масової інформації та комунікації телебачення створює віртуальну реальність, котра стає власним «всесвітом» глядача [9, с. 8].

Елементи масової культури та масового впливу присутні, практично, у всіх авторських телепрограмах, хоча в одних випадках можна говорити про умовність таких впливів, в інших, як, наприклад, у серіалах, рекламі, шоу-програмах, про стовідсоткову задіяність прийомів та засобів масової культури [10, с. 27].

Важливою функцією публіцистики є формування громадської думки, в кінцевому підсумку – в силу універсальності та масовості впливу – суспільної свідомості в цілому, адже телебачення інформує, виховує, наставляє глядача щоденно продукуючи різноманітні екранні образи, а отже, впливає, на думки та вчинки великої кількості людей [9, с. 9].

Створення авторських телевізійних програм вимагає вибору певної постаті телевізійного ведучого, який би відповідав смакам телеглядачів і був взірцем для них. Незважаючи на те, що телебачення переповнене офіційними і розважальними програмами, спеціальної аналітичної літератури про вплив особистості телевізійного ведучого авторської програми на суспільство, на жаль дуже мало, тому підлягає всебічному дослідженню. Постать в кадрі є найбільшим чинником впливу на свідомість масової аудиторії. Сучасне телебачення, що постійно зазнає трансформацій відповідно до загальноісторичних культурних, політичних, геополітичних, психологічних, соціальних процесів, відшукує нові форми впливу, серед яких чільне місце належить авторським програмам.

Авторська програма, що є явищем, надзвичайно популярним породжує одне із головних завоювань сучасного телебачення – вивільнення особистості ведучого, його свобод та прав висловлювати думки, набуває все більшого глядацького попиту. Авторські програми охоплюють широкий тематичний спектр та мають значну аудиторію глядачів. Вони представлені на центральних та регіональних телеканалах. Інтерес до авторських програм спонукає до нових пропозицій у даній площині телеєфіру, що в умовах сучасних глобальних змін культурно-історичного, геополітичного, соціально-психологічного характеру залишаються не лише найбільшим чинником організації масової аудиторії, а й є одним із найдієвіших засобів впливу.

Авторські програми як явище телефіру відображено у публікаціях західноєвропейських дослідників, серед яких Ж. Бодрійяр, П. Бурд'є, У. Еко, М. Маклюен, Е. Ноель-Нойман, М. Постер, Ф. Бретон, С. Пру, Г. Міллер, які у різних контекстах виявляли особливості телевізійних програм як сфери комунікацій та впливу. Російські дослідники Р. Борецький, Я. Засурський, А. Вартанов, В. Михалкович, С. Муратов, Л. Цвік, звернувшись до феномену авторських програм, виявили аспекти їх суспільного значення, резонансу, глядацького попиту. Українські науковці, такі, як В. Здоровега, В. Різун, В. Владимиров, І. Зоц, В. Горбачук, В. Романько, А. Москаленко, В. Лизанчук, Б. Потятиник, В. Демченко, В. Іванов, В. Гоян простежили передумови виникнення та еволюції авторського телебачення в Україні, розглянули окремі досягнення вітчизняного авторського телебачення, проаналізували деякі напрями авторського телебачення на прикладі найбільш яскравих зразків телепередач та роботи ведучих телепрограм. Дослідниця А. Шоріна акумулювала досвід авторських програм українських тележурналістів загальнонаціональних і міжрегіональних телеканалів, чим зокрема поставила питання про важливість накопичення власного досвіду авторських програм. На українському ґрунті авторські програми є важливим потенціалом вітчизняного телебачення та телевізійної індустрії в цілому.

Методологія дослідження – проведення огляду та аналізу створення і ведення авторських телевізійних програм, обґрунтування основних тенденцій впливу авторських програм на світогляд глядачів.

Спроби дослідити особливості авторського телебачення роль і значення постаті телевізійного ведучого на телебаченні. Проаналізувати український практичний досвід створення авторських програм щодо вибору тематики, проблематики, творчо-технологічних засобів створення авторських програм, а саме специфіки роботи тележурналістів, в тому числі в аспекті вибору конкретних жанрів авторських програм публіцистичної та художньо-публіцистичної спрямованості. Дослідити специфіку впливу авторських телевізійних програм просвітницького спрямування на загальнонаціональних та регіональних телеканалах України.

Систематизувавши ведення авторських телевізійних програм минулого і сучасного телебачення, розглянути історичне становлення українського телебачення, через постаті відомих телевізійних ведучих, яким вдалося крізь призму часу сприяти формуванню громадської думки, багатьох поколінь в кінцевому підсумку суспільної свідомості, адже телебачення інформує, розвиває виховує, глядачів, щоденно продукуючи різноманітні екранні образи, та програми, отже, впливає, на думки та вчинки цілого народу. Оцінити вплив екранних образів на думки та вчинки суспільства у цілому та дослідити просвітницьку складову у соціальних процесах утвердження українського телебачення. В цьому і полягає мета дослідження.

За допомогою аналізу створення і ведення авторських телевізійних програм, дослідити просвітницьку роль у соціальних процесах утвердження українського телебачення, а також проаналізувати основні тенденції впливу авторських програм на світогляд поколінь українського суспільства. Завдяки проведеному огляду та аналізу відповідних джерел аудіо та відео програм, літератури, стосовно створення і ведення авторських телевізійних програм, задля обґрунтування основних тенденцій впливу авторських програм на світогляд глядачів.

Синтезується система взаємозв'язку започаткування авторських програм радянського телебачення і українського. Хотілося б простежити формування двоєдиного процесу створення порівняльних шаблонів авторських програм для українського і російського загалу, на прикладі конкретних телевізійних програм, та

історичних постатей телебачення, що становить наукову новизну дослідження.

Незважаючи на популярність телевізійних програм, досліджень як і літератури про даний сегмент телебачення дуже мало. На основі досвіду автора, хотілося б зробити порівняльний аналіз ведення телевізійних програм, оскільки мені самій випала велика честь працювати в Національній телекомпанії України в українських телевізійних новинах «УТН» 1997–2004 рр. з легендами телебачення, а саме Володимиром Сафоновим, Тетяною Цимбал, Григорієм Козаковим, Василем Бирзулом, Вікторією Попович (Мандзюк), Євгеном Сальниковим, Світлоною Ганською, Людмилою Харів, Оксаною Марченко, Василем Ілащуком та іншими, вести новини у прямому ефірі і спілкуватись з справжніми телевізійними зірками України високими професіоналами. Варто продемонструвати тенденції взаємопроникнення тематики телевізійних програм започаткованих в радянський період, їх взаємозбагачення суспільними ідеями та різноманітними телевізійними форматами. Простежити специфіку впливу авторських телевізійних програм просвітницького спрямування і своєрідне призначення телевізійних ведучих, радянського і пост радянського простору.

Телебачення, що є одним із наймасовіших засобів поширення політичної, культурної, пізнавальної, учбової інформації, має широкий діапазон можливостей щодо формування найрізноманітніших програм для різних аудиторій глядачів. Значні можливості, відкриваються саме у авторських програмах, у яких ведучий об'єктивно виступає у просвітницькій ролі поширювача передових ідей та знань, стає проповідником, який роз'яснює зміст певних ідей, поглядів, ситуацій, в тому числі суспільно та політично важливих. Водночас він виявляє активне особисте ставлення до питань, які розглядаються в студії, виявляючи прогресивні гуманістичні світоглядні установки. У такому сенсі авторська програма є своєрідним провідником гуманістичних засад, які допомагають долати соціальні негаразди, що у свою чергу сприяє формуванню конкретної цільової аудиторії.

Виходячи з того, що духовні й моральні цінності є базою, на якій будується здорове суспільство, одним із дієвих джерел його морального вдосконалення є спілкування з духовно багатими людьми, спеціалістами різних галузей знань, авторитетними професіоналами – психологами, філософами, політологами, економістами. Їх авторитетний життєвий досвід, освіченість та професіоналізм здатні спрямувати громадську думку у правильному напрямку, скорегувати дії у складний момент життя суспільства, прояснити шляхи рішення проблем, знівелювати психологічну напругу, подолати соціальну кризу, сприяти порозумінню між різними соціальними прошарками.

Найчастіше такі спеціалісти та професіонали діляться знаннями зі своїми глядачами в рамках спеціальних авторських програм різного тематичного спрямування, формату та жанрів, де автором визначається зміст і тривалість циклу передач, виділяються найважливіші теми, створюються форма, завдяки якій глядач одержує можливість відкрити для себе невідоме.

Нині «авторська програма» є одним з найпоширеніших явищ у телевізійному просторі, попри те, що поняття «авторська програма», «авторське телебачення» залишається предметом широкого розгляду з боку дослідників-теоретиків, а її межі, форми та особливості остаточно не визначені у практиці журналістики.

Однією з основних ознак авторської програми називають особливу роботу з фактами автора-ведучого, який надає їм особистісну, підкреслено індивідуальну інтерпретацію та пояснення. Відтак термін «авторська» підкреслює особливу роль, місце та значення автора, що виявляє загальну тенденцію сучасності – активну цілеспрямованість персоніфікаційних процесів у телевізійному просторі, адже

авторська телепрограма – програма саме відзначена особливостями персонального таланту автора, неповторності й унікальності його особистості, яка передбачає вміння автора знайти свою оригінальну форму телепередачі, уникнути штамтів та трафаретів. Авторська програма відрізняється від «мейнстріма» розумінням автора своїх професійних завдань, неподільною близькістю до етичних законів та зобов'язань перед величезною глядацькою аудиторією.

Журналістська етика, переконання й внутрішні устої – фундамент, що не дозволяє автору/ведучому телепрограми не забути про наслідки власних слів та дій, про те, що телевізійні відео сюжети використані в авторських програмах можуть позначитися на життєвих долях героїв. Також, автор програми, в ідеалі прагне до того, щоби не бути залежним від рекламодавця чи керівника, чий вказівки протирічать його журналістській совісті, від власних політичних поглядів, спокуси слави та популярності.

Авторський задум передбачає різні способи втілення ідеї телепередачі. Його забезпечує значне жанрове розмаїття, що полягає у можливості вибору від постановочної, ігрової, розважальної, проблемної подачі, до публіцистичної, основаної на реальності, на документі. У 80–90ті рр., коли у надрах спільного для всіх колишніх союзних республік, радянського телебачення зароджувалося авторське телебачення, телепрограми позначені «особистісними» рисами, користувалися чи не найбільшою популярністю та любов'ю телеглядачів. Серед них – «Поле чудес» В. Листьєва, а згодом О. Якубовича, «Моя семья» С. Комісарова та інші. Авторську «своєрідність» зусиллями талановитих ведучих здобули телепередачі з яскраво вираженим журналістським задумом, чіткою позицією ведучого, оригінальною художньою формою: цикл «Професія – репортер», «Итоги», «Намедни» на НТВ, які були не просто інформаційно-аналітичними програми, але й індивідуалізованими, авторськими за стилістикою. Адже авторам зазначених передач вдалося від «журналістики фактів» перейти до публіцистики, яка у жанрі нарису, портрету, спеціального репортажу або есе, осягала художній простір телебачення, і водночас не втрачала опори на реальність, факт, документ.

Досвід перших авторських програм показав, що їхній успіх багато у чому залежить від точного визначення теми, обрання жанру, від сукупності художніх прийомів і невербального спілкування, яке звичайно скорочують відстань з аудиторією, від комплексу засобів виразності, притаманних телебаченню включно із композицією кадру, зміни планів, монтажу і таке інше. Суттєве значення мав також особливий типажний збіг образу ведучого та образу передачі.

Цінним досвідом телевізійних передач, в яких суттєва роль належала автору-ведучому, стало усвідомлення, що авторська діяльність на телебаченні не є тотожною дикторській. Як виявилось, ампула диктора, спрямовано на дії, які є прямо протилежними тим, яких вимагає діяльність автора-ведучого. Диктор – це виконавець, який читає текст, доносить інформацію, в той час, як журналіст авторської програми – імпровізатор, інтерпретатор, «співучасник». Як «видима на екрані людина», автор виявляє себе як особистість і індивідуальність, здатна вільно розмірковувати та імпровізувати [2, с. 153]. У багатьох випадках автор програми має власне ампула, свій сталий образ, який згодом почали персоніфікувати як імідж телевізійного ведучого. Впродовж понад тридцяти років, коли на телебаченні з'являлися відповідні авторські програми, деякі з них стали особливо виразними. Це, наприклад, «друг», «порадник», що його втілював свого часу Д. Крилов («Непутевые заметки»), а нині на українському телебаченні у серії телепрограм рубрики «Світ навиворіт» утілює Дмитро Комаров, «оповідач» – у дуже талановитому виконанні.

Е. Радзинського, що на сучасному українському телебаченні розвиває Валерій Бебик у телепрограмах із загальною назвою «Цивізація Incognita», «задушевна подруга» – Оксана Пушкіна («Женский взгляд»), а в українському «варіанті» Надія Матвєєва у програмах «Все буде добре», «абсолютний творець» Глеб Ворошилов – ведучий передачі «Что, где, когда?» та Олександр Андросов в українській передачі «Що, де, коли?».

Образ передачі також суттєво залежить від її жанрового «забарвлення», адже авторська індивідуальність досить по різному визначається за умови обрання монологу, діалогу, синтетичних жанрів. Так, монолог, який належить до групи, так званих, монологічних засобів ведення телепередачі, що представляють собою публіцистичну оповідь, есе, сатиричний виступ і т.д., нині дещо втратив колишню популярність, однак не зник остаточно. Сучасний глядач більше тяжіє до ролі спостерігача бесіди, який розважається власною присутністю при активності інших співрозмовників за умови розслабленого, не напруженого стану. Натомість практика ведення монологу на телебаченні має власну історію.

У 70–90-ті рр. монологи застосовували І. Андроников, Ю. Лотман, які прекрасно володіли майстерністю виступу з промовою від «діючої особи», звертаючись до умовного глядача, що знаходився за кадром. На зорі авторського телебачення монологи у жанрі есе були особливістю телепрограми В. Вульфа та Е. Радзинського. Вони майстерно користувалися засобами монологу у рамках науково-публіцистичного та історичного контексту оповіді про конкретних персон або події. Їх монологи зачаровували багатством словесної оповіді і збирали значну телевізійну аудиторію серед поціновувачів історії культури та мистецтва.

В сучасних умовах чи не найпопулярнішими стали діалогові жанри – бесіда, дискусія, ток-шоу, і та інші, які передбачають розмову між двома або кількома особами за принципом відомої літературної форми, але особливої телевізійної, студійної організації контексту у вигляді розмови. Вимоги до ведучих діалогових програм досить високі – сучасних телевізійних ведучих відрізняє яскрава індивідуальність, організованість, професійність, неповторність. Відповідні риси в різні роки виходу телепрограм демонструють, Тетяна Василівна Цимбал – народна артистка України, диктор і ведуча програм українського телебачення, в програмі «Віра, Надія, Любов». заслужений журналіст України Василь Іванович Бирзул – ведучий програми «Відлуння», яка виходить на каналі TONIS, де він був також заступником генерального директора, а зараз телевізійним ведучим на «Прямому» телеканалі, Світлана Леонтєва з програмою «Театральні сезони» Першого Національного. Юлія Литвиненко ведуча програми «Позаочі» на каналі «Інтер», її героями є зірки українського та російського так званого елітного світу. Ведуча Оксана Марченко в ефірі Першого Національного в програмі «Моя професія». Дмитро Гордон – автор та ведучий серії телепрограм «В гостях у Дмитра Гордона».

Велику «амплітуду» варіантів можливих рішень надають телевізійні синтетичні жанри, до яких належать нарис, творчий портрет, телезамальовка, художній тележурнал, публіцистичний жанр. Це портретні та пейзажні замальовки, речові характеристики, живі діалогові сценки, ліричні або публіцистичні відступи у вигляді авторських висловлювань, у вигляді проходів, статичні або динамічні кадри, різноманітні монтажно-композиційні прийоми. Широко представлені у 80-на початку 90х рр. такі передачі увійшли до фонду зразків спільного колись телебачення колишнього СНГ, а взірцевими прикладами стали мандрівні нариси, які вели Ю. Сенкевич, Д. Крилов, П. Любимцев; портретні нариси О. Пушкіної, Л. Парфенова, Л. Філатова. До фонду взірцевих рішень авторського телепродукту належать також

публіцистичний фільм Л. Парфенова про О. Пушкіна, Т. Сорокіної про Янтарну кімнату; сатиричні програми «Времечко» А. Малкіна, Д. Діброва, Л. Новоженова, І. Кононова на 4-му каналі Останкіно, «Кукли» продюсера В. Григор'єва на каналі НТВ.

Публіцистичність та фактологічна основа авторської програми тісно пов'язані із історією документального кіно, адже у низці форм кінематограф і телебачення ґрунтуються на спільному минулому, хоча на шляху свого становлення перетворилися на окремі галузі екранних практик. Однак, аналіз документальних творів – кінострічок та телефільмів, відкриває схему, за якою простежується їхній прямий зв'язок. Це схема «документальне кіно – телефільм – відеофільм – авторська телепрограма», що пояснює виникнення та розвиток документального кіно як наслідку зростання громадянської потреби і розширення технічних можливостей водночас. Телефільм є екранним варіантом документального фільму, як і авторська публіцистична програма, заснована на фактах. Визначити, чим реально являється твір – фільмом чи передачею – за змістом – майже неможливо.

Однак, специфічні відмінності зазначених форм показують, що телефільм і «авторську програму» розділяють: а) глибина й повнота розкриття авторського задуму: у телефільмі авторський задум зазвичай розкривається повністю; б) ідея фільму залишає враження, яке примушує до продовження її аналізу, в той час як авторська програма не зачіпає надовго; в) специфіка створення телефільму та авторської програми різна, хоча обидва потребують часових витрат; телефільм потребує їх більше, тому що наближається до документального кіно і простежує розвиток, перетворення героїв фільму, тобто їхню еволюцію.

І для телефільму, і для авторської телепрограми пишуть сценарій, тобто літературну основу. Саме сценарієм визначається і фільм, і авторська телевізійна програма. Форма сценарію може бути різною – від детального «покадрового» опису зорового ряду, який супроводжує дикторський текст, до сценарного плану, сценарної схеми повідомлення, необхідної для таких жанрів, як бесіда або інтерв'ю. Повноцінний та повномасштабний сценарний план також є одним із виразників причетності телебачення, насамперед, до виробництва, причому виробництва за принципом конвеєру.

Попри конвеєрний принцип роботи телебачення, від початку розвитку радянського телебачення, коли на екранах телевізорів з'явилися диктори, які оголошували програми, читали новини, зверталися до глядачів, стала очевидною роль у кадрі харизматичної людини, здатної оволодіти увагою багатомільйонної аудиторії, завоювати її симпатії й визнання, впливати на її думки та світогляд. Диктори, які читали новини та коротко коментували події, виявилися надзвичайно важливими постатями у кадрі: вони ставали улюбленцями публіки, яких поважали, яким наслідували у поведінці, манері висловлюватися.

Примітно, однак, що серед запрошених на радянське телебачення дикторів, 90% мали акторську освіту. Випускниками акторських факультетів були такі відомі диктори та телеведучі, як Ігор Кириллов, Валентина Леонт'єва, Тетяна Веденєєва, Юрій Ніколаєв. Це були люди з привабливою зовнішністю, добре поставленим мовленням та навиками артистичного поводження у кадрі. Найбільш обдаровані диктори виробили свій стиль поведінки, домоглися права на особистісний підхід до поширення інформації, створили основи мистецтва імпровізаційного ведення телепередач. Диктори стали взірцями нового виду екранної творчості, заснованої на прямому спілкуванні з глядачами.

Потреба у диктора-ведучих телепрограм сприяла тому, що на телебаченні була влаштована школа дикторів, де навчали телевізійному ремеслу. Очолив її Ігор Кириллов.

Роботою школи радянських дикторів були створені передумови для появи авторського телебачення.

Потужним стимулом розвитку авторських програм став прихід на телебачення талановитих журналістів, репортерів, коментаторів, оглядачів, які перетворили телевізійну публіцистику на вид телевізійного мовлення з багатою палітрою зображувальних засобів. В результаті своєї аудиторії впливу з'явилися у спортивних коментаторів, ведучих дискусійних передач, «круглих столів», теледебатів, телеігор, ток-шоу. Їх досвід авторських програм дає багатий матеріал для аналізу даного явища, в тому числі як сфери впливу на масову свідомість. У радянську добу авторитетними спеціалістами були ведуча авторської медичної програми «Здоров'я» заслужений лікар Елеонора Білянчикова, яка поширювала знання про методи подолання хвороб і здоровий спосіб життя, учасники міжнародних експедицій Володимир Шнейдеров і Юрій Сенкевич, які вели програму «Клуб мандрівників», що користувалася популярністю у тих, кого цікавила історія та особливості життя народів різних країн світу, авторитетом для любителів природи став біогеограф Микола Дроздов – автор програми «У світі тварин». Їх передачі були прообразом авторської телепрограми пострадянського часу.

Показово, що потреба у харизматичному, професійному, привабливому ведучому спонукала до приходу на телебачення людей, які не мали журналістської освіти, але належали до спеціалістів і були успішними в інших професіях. Так, Володимир Познер, який закінчив біологічний факультет МГУ, прийшов спочатку на радіо, де пропрацював понад десять років, а потім перейшов на телебачення, де став президентом Академії російського телебачення. Його зірковий час – епоха «гласності», коли йому запропонували вести телеміст «Ленінград – Сіетл» для громадян СРСР та США як людині, що досконало знала обидві країни й володіла двома мовами. На прямий ефір чи не в перше в історії Радянського Союзу був запрошений тодішній президент Радянського Союзу Михайло Горбачов. З великого спорту на телебачення прийшов тенісист Володимир Молчанов, який отримав важку травму і не міг продовжувати спортивну кар'єру. Він створив яскраву публіцистичну програму «До і після опівночі». На телебаченні знайшли себе Світлана Сорокіна, яка за освітою є спеціалістом з ландшафтного дизайну, Олександр Масляков та Леонід Якубович, за фахом – інженери. Вони привнесли в свої програми значний життєвий досвід, ерудицію, знання, талант, командну роботу.

Низку широковідомих нині телеведучих поєднує те, що на початку вони працювали на телебаченні в якості технічних працівників. Так, Іван Демидов був освітлювачем, а у якості телеведучого вдало працював як автор музичних програм, Олексій Піманов – відео інженером, хоча згодом став ведучим програми «Людина і закон», а надалі й генеральним директором телекомпанії «Останкіно». Валдіса Пельша на концерті групи «Несчастный случай» помітив легендарний Влад Листьев і запросив до передачі «Угадай мелодію». Тимур Кізьяков, студент Московського енергетичного інституту, підмінив хворого на грип приятеля, який писав сценарії для телепрограми «С утра пораньше». З філологічного факультету романо-германської філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка прийшла на телебачення Тетяна Цимбал. Активна дописувачка молодіжної редакції Українського телебачення, вона ще будучи студенткою взяла участь у створенні низки програм, таких як «Я–Ти», «Комсомольська традиція». «Комсомольські зорі», завдяки яким отримала справжню школу майстерності та різноманітних спеціальних фахових вмій. Глибоким публіцистичним змістом були наповнені її передачі, які вийшли великими циклами – «Через обставини, що склались», після чорнобильських подій 1986 р. – «Зустрічі в

Чорнобилі» та телевізійний марафон «Дзвони Чорнобиля». Вона одна із перших телеведучих із знімальною групою побувала у Чорнобилі де провела концерт. Наступний проект Тетяни Цимбал – «Новини телеекрану» та «Все про кіно» також мали рекордне телевізійне життя – понад 10 років. Залишаючись одним із провідних тележурналістів та ведучих на Першому національному, Тетяна Цимбал водночас вела програму на «Новому каналі», куди її запросив креативно налаштований Олександр Ткаченко. Передача «Тетянин полудень» користувалася значним інтересом глядачів. Цей проект також знайшов продовження у новій передачі Т.Цимбал «Тетянин день» на СТБ. Професію телеведучої вона усвідомлює як автор та ведучий, який завойовує аудиторію своєю харизмою, знаннями, компетентністю, ерудицією, адже професіоналізмом у професії телеведучого вимагає здатності залишати особисті проблеми за межами студії, зберігати «обличчя» за будь-яких обставин, вести діалог, вміти слухати і переконувати.

Заслуги талановитої телеведучої, її внесок у розвиток українського телебачення відзначено нагородами – премією «Телетріумф» (2004), «Жінка III тисячоліття» (2009), «Ветеран Національного телебачення» (2010).

В цілому, в українському телевізійному просторі серед облич, які вирізняються як «телеособистості», представлено вже кілька поколінь телевізійних ведучих, які уособлюють хвилі розвитку як самого телебачення, так і його окремих напрямків. Серед них – Олександр Сафонов, Світлана Ганська, Григорій Козаков, Вікторія Попович, Василь Бирзул, Микола Вересень, Василь Ілащук, Алла Мазур, Костянтин Стогній, Ганна Безулик, Ольга Герасим'юк, Олександр Денисов, Світлана Леонтьєва, Ілля Ноябрьов, Оксана Марченко, Василь Климчук, Людмила Харів, (з багатьма з них авторка статті свого часу 1997–2004-ті рр., працювала телевізійною ведучою в ефірі Першого Національного каналу, вела новини і різножанрові телевізійні програми «Богатирські розваги», «Я їду в Армію»).

Знані мною колеги журналісти, українські телевізійні ведучі 1990–2000-рр., вписали свою власну авторську сторінку в історію вітчизняного телебачення, хоча багатьох на жаль вже немає серед нас, залишилися тільки скупі телевізійні кадри. Особистість автора, його погляди та переконання, професійна майстерність і суто людські якості були своєрідною основою авторської передачі, а в подальшому – високі фахові та особистісні якості ведучого стали визначати її специфіку й характер, що по суті, визначає сфери впливу на свідомість.

Сьогоднішнє українське телебачення спирається на минулий досвід авторського телебачення, але нині поняття «авторська телепередача» передбачає певну елітарність, особливе значення автора, телеведучого, як особи-носія певних світоглядних установок, що активно впливають на хід соціального життя країни.

Таким чином, телебачення нині блискавично поширює інформацію про події, які відбуваються у світі. Новітнє авторське телебачення, несе важливу соціально-комунікативну функцію, і зараз воно є невід'ємною частиною людського буття. Виникає потреба у харизматичних, професійних, привабливих телеведучих, які можуть зробити успішною авторську телепрограму. Досвід перших авторських програм показав, що їхній успіх багато у чому залежить від точного визначення теми, обрання жанру, від сукупності художніх прийомів і невербального спілкування, яке звичайно скорочують відстань з аудиторією. Суттєве значення має також особливий типажний збіг образу ведучого та образу передачі. Поняття авторське ведення телепрограм, призводить до професійного збагачення подачі інформаційного матеріалу і впливу на суспільну свідомість телеглядачів. Постать телевізійного ведучого, як нова специфіка журналістської творчості і професійної діяльності, де позначається проблематика,

методи роботи тележурналіста, особливі персоніфіковані форми спілкування з телеглядачем, піднімають престиж авторських програм перед значною аудиторією глядачів.

Цінним досвідом телевізійних передач, в яких суттєва роль належала автору-ведучому, стало усвідомлення, що авторська діяльність на телебаченні може бути персоніфікованою, журналіст авторської програми – імпровізатор, інтерпретатор, «співучасник». У багатьох випадках автор програми має власне амплу, свій сталий образ, який згодом почали персоніфікувати як імідж телевізійного ведучого. Аналіз авторських програм останнього періоду які виходили впродовж понад тридцяти років підтверджує, що телебачення, зазнає суттєвих трансформацій і українські митці відшуковують нові форми впливу, серед яких чільне місце належить авторським програмам.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів / авт., кер. проекту, голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. – 1440 с. ; Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy : 170 000 sliv / avt., ker. proektu, holov. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : Perun, 2007. – 1440 s..
2. Владимиров В. М. Вступ до спеціальності «Журналістика» : навч. посіб. / В. М. Владимиров. – Київ : МАУП, 2007. – 166 с. ; Vladymyrov V. M. Vstup do spetsialnosti «Zhurnalistyka» : navch. posib. / V. M. Vladymyrov. – Kyiv : MAUP, 2007. – 166 s.
3. Горбачук В. Т. Основи журналістики : навч. посіб. / В. Т. Горбачук, І. О. Зоц, В. І. Романько. – Слов'янськ : СДПІ, 2002. – 108 с. ; Horbachuk V. T. Osnovy zhurnalistyky : navch. posib. / V. T. Horbachuk, I. O. Zots, V. I. Romanko. – Sloviansk : SDPI, 2002. – 108 s.
4. Гоян В. В. Типові та жанрові особливості інформаційної телепрограми : посіб. / В. В. Гоян. – Київ : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2001. – 53 с. ; Hoian V. V. Turovi ta zhanrovi osoblyvosti informatsiinoi teleprohramy : posib. / V. V. Hoian. – Kyiv : Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, 2001. – 53 s.
5. Григораш Д. С. Журналістика у термінах і виразах / Д. С. Григораш. – Львів : Вища школа, 1974. – 295 с. ; Hryhorash D. S. Zhurnalistyka u terminakh i vyrazakh / D. S. Hryhorash. – Lviv : Vyshcha shkola, 1974. – 295 s.
6. До «золотой эры» ещё далеко, но есть кому её приблизить // Сегодня. – 1999. – 20 апр. ; Do «zolotoy ery» eshche daleko, no est komu ee priblizit // Segodnya. – 1999. – 20 apr.
7. Здоровета В. Теорія і методика журналістської творчості : підруч. / В. Здоровета. – 3-тє вид. - Львів : ПАІС, 2008. – 276 с. ; Zdoroveha V. Teoriia i metodyka zhurnalistykoï tvorchosti : pidruch. / V. Zdoroveha. – 3-tie vyd. - Lviv : PAIS, 2008. – 276 s.
8. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. Век XXI / С. Кара-Мурза. – Москва : Алгоритм, 2015. – 464 с. ; Kara-Murza S. Manipulyatsiya soznaniem. Vek XXI / S. Kara-Murza. – Moskva : Algoritm, 2015. – 464 s.
9. Кравченко Т. О. Телебачення як фактор формування громадської думки : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 / Тетяна Олександрівна Кравченко; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2015. – 16 с. ; Kravchenko T. O. Telebachennia yak faktor formuvannia hromadskoi dumky : avtoref. dys. ... kand. mystetstv. 26.00.01 / Tetiana Oleksandrivna Kravchenko; Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv. – Kyiv, 2015. – 16 s.
10. Кузнецова О. Д. Засоби масової комунікації / О. Д. Кузнецова ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ф-т журналістики. – 2-ге вид., перероб. й доп. – Львів : ПАІС, 2005.

– 200 с. ; Kuznetsova O. D. Zasoby masovoi komunikatsii / O. D. Kuznetsova ; Lviv. nats. un-t im. Ivana Franka, F-t zhurnalistyky. – 2-he vyd., pererob. y dop. – Lviv : PAIS, 2005. – 200 s.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2018

V. Fedorenko

KEY HOST FIGURES IN AUTHOR'S TELEVISION PROGRAMS

The article analyzes the management of author's television programs through the figures of well-known TV presenters, who managed to promote the formation of public opinion of many generations. The author compares how television of the past and present informs, educates and instructs the viewer. The author evaluates the impact of on-screen imagery on the thoughts and actions of society as a whole and studies the educational component in the social processes of Ukrainian television.

The author conducted the review and the analysis of literature data about creation and maintenance of author's television programs, as well as the explanation of the main tendencies of author's programs influence on the worldview of generations of Ukrainian society.

The system of interconnection of the launch of author's programs of Soviet television and Ukrainian one is being synthesized. The author traces the formation of a two-way process of creating comparative patterns of author's programs for the Ukrainian and Russian public, for example, of specific television programs, and historical figures of television. Despite the popularity of television programs, the research as well as the literature on this segment of television is very small. On the basis of my own experience, I would like to make a comparative analysis of TV programs, since I myself had the great honour of working for the National Television Company of Ukraine in the Ukrainian TV news «UTN» in 1997-2004, with TV legends, namely Volodymyr Safonov, Tetyana Tsymbal, Grigory Kozakov, Vasily Birzul, Viktoriya Popovich (Mandzyk), Yevgeny Salnikov, Svetlana Ganska, Lyudmila Khariv, Oksana Marchenko, Vasil Ilaschuk and others, to broadcast live news and communicate with genuine TV stars of Ukraine who are high professionals. It is worthwhile to demonstrate the trends of interpenetration of the themes of television programs launched in the Soviet period, their enrichment with social ideas and various television formats. I would like to trace the specifics of the influence of the author's television programs of educational focus and the original purpose of television presidents, the Soviet and the post of the Soviet space.

Modern television undergoes significant transformations and finds new forms of influence, among which the prominent place belongs to author's programs. While analysing the former Soviet information television space the author studied its influence on the formation of modern Ukrainian author's television. The reasons which contributed to the rethinking of borrowed television programs and the birth of national types of author's television are identified in the article. The stage of formation of author's management of television programs was clarified; it led to the professional enrichment of hosts and increased the quality of the submission of information material. In the course of the study, the figure of the television presenter has been considered as a subtype of journalistic work with consideration of the problems of the work of the journalist, namely, a special personified form of communication with the viewer and receiving the prestige of author's programs to a large audience of viewers.

Key words: *author's programs, news, television, television programs, TV host, Ukrainian television.*

УДК 316.74: [393.7:004]

М. Ю. Чікарькова

КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена аналізу комп'ютерних ігор з культурологічного погляду. Автор виходить із широкої концепції культури, що включає у себе релігію, політику, науку, освіту, виховання та мистецтво і демонструє, як відеоігри перетворюються на фактор впливу. У центр уваги дослідника потрапляють GWAP-ігри та «серйозні» ігри, орієнтовані не стільки на розважальність, скільки на науковий пошук та підвищення освітнього рівня. Особливу увагу приділено також аксіологічному виміру ігор, який часто безпосередньо пов'язаний зі сферою сакрального. Стаття демонструє, що ігри виступають як текст, що потребує дешифрування через систему символів, алюзій, архетипів тощо. Електронні ігри є яскравим проявом постмодерністської свідомості, яка спирається на принципи плюралізму, деконструктивізму, релятивності.

Ключові слова: комп'ютерні ігри, постмодернізм, текст, аксіологія, сакральність, архетип.

Розвиток Інтернет-технологій, електронних приладів та нових гаджетів змінюють наше життя щоденно і очевидно, що це не може не впливати на розвиток культури. Так, К. Станіславська пише про сучасну «стадію постнеокультури, що характеризується пануванням електронних комунікацій та глобальних мультимедійних каналів» [12, с. 276]. Нині вже говорять про трансформації масової культури та формування у її межах нової, електронної, культури, що її можна визначити як «область діяльності, яка пов'язана «з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у сфері культури», охоплюючи «електронні версії об'єктів культурної спадщини: в образотворчому мистецтві (живопис, графіка, скульптура), музиці, театрі, танцях, кіно, телебаченні» [8, с. 84]. Утім, електронна культура не лише дублює те, що вже колись існувало на інших матеріальних носіях, але й створює свої особливі форми, однією з яких є комп'ютерні ігри. Виникнувши не так давно, вони лавиноподібно поширилися спочатку в дитячо-юнацькому середовищі, але тепер захопили усі вікові категорії, пропонуючи величезний спектр ігор різних жанрів, де кожний може знайти свою нішу.

Очевидно, що однією з причин подібної популярності відеоігор є те, що людині взагалі притаманна ігрова поведінка. За відомою концепцією Й. Гейзінги, гра супроводжує людство протягом усієї історії його існування, і «*homo ludens*» – одна з ключових характеристик людини [3]. В унісон з цією концепцією сучасний німецький філософ Е. Фінк зазначає, що гра пронизує усе людське життя будь-якої історичної доби, і «належить до елементарних екзистенціальних актів людини» [14, с. 380]. Комп'ютерні ігри, будучи симулякрами, дають водночас небувалу ілюзію реальності. Ця, як модно зараз говорити, імерсія, «полягає у втраті відчуттів зовнішньої реальності й зануренні у віртуальне оточення (т. зв. візіонерство)», а також поширена нині, «в умовах екзистенційного вакууму» та «унеможливлення самотрансценденції», криза самоідентифікації, яка провокує своєрідний ескапізм через симуляцію у розвагах [13, с. 151] – також важливі причини популярності відеоігор. Сучасній людині, яка нині часто орієнтована на гедонізм і основною функцією культури для якої нерідко виступає саме релаксуюча, хочеться поринути у віртуальні світи, але не релігії (яка потребує серйозної духовної роботи), а ігрового середовища, в якому все нібито «по-справжньому», але не «насправді». Очевидно, що і постмодернізм з його ігровою

концепцію культури зробив неабиякий внесок у поширення такого популярного нині алгоритму людського існування, в якому все «навмисно» й ні до чого не треба ставитися всерйоз.

Враховуючи досвід комп'ютерних ігор, І. Бурлаков визначає сучасну людину як «*homo gamer*» [1], а відомі західні вчені розпочали свій виступ на репрезентативній конференції з фрази «Без сумніву, відеоігри така само частина нашої культури, як книги, кіно та інші форми медіа» [18, р. 253]. Втім, електронні ігри настільки стрімко розвиваються, що самим свої існуванням та постійними трансформаціями ставлять все нові та нові питання.

Комп'ютерні ігри нині привертають увагу багатьох дослідників. Аналізувати, навіть побіжно, численні публікації, присвячені згаданій тематиці, не є можливим. Втім, у науковій літературі спостерігається декілька тенденцій у розгляді цієї теми, що дозволяє зробити певні узагальнення. Перша категорія робіт стосується висвітлення історії, еволюції та перспективам відеоігор [7; 23]. Друга – спонукає акцентувати роль комп'ютерних ігор у різних сферах нашого життя: політиці (причому тут часто це сполучається з дискурсом маніпуляції свідомістю та формуванням соціальних стереотипів) [16], освіті (ігри як потужний мотиватор до навчання, критерії вибору навчальних ігор, предмети, для вивчення яких вони виявляються найбільш ефективними) [27; 30], імерсивній журналістиці [9] тощо.

Численні публікації присвячено негативним психологічним ефектам, пов'язаним із зануренням у віртуальний ігровий простір, що призводить до залежності, проявів немотивованої агресії, депресії [33; 21]. Набагато рідше зустрічаються розвідки, які демонструють позитивні ефекти від комп'ютерних ігор, хоча деякі дослідники пишуть про певні когнітивні, мотиваційні, емоційні та соціальні переваги геймерів [22].

Підсумовуючи сучасний стан вивчення проблеми відеоігор, А. Шо стверджує, що зазвичай вони розглядаються у трьох аспектах: хто грає, як вони грають, у що вони грають. Утім, продуктивним видавався би міждисциплінарний підхід, що включав би антропологію, філософію, економіку тощо [31, р. 404–405]. Таким міждисциплінарним підходом міг би виступити культурологічний, але, на жаль, попри величезну увагу до цієї тематики, тут і нині бракує інтегруючих досліджень. Водночас не можна сказати, що їх зовсім немає: вже існують спроби поєднати аналіз технічної і культурологічної складових при розгляді відеоігор. Наприклад, Л. Конзак на прикладі однієї гри демонструє можливий метод аналізу відеоігор, що включає у себе: апаратне забезпечення, програмний код, функціональність (призначення), геймплей, смисл, «референціальність» (*referentiality* – систему алюзій, посилань) та соціокультурний аспект, причому ключовою методикою тут виступає семіотична [24]. Це одна з рідкісних спроб об'єднати технічну та естетико-соціокультурну складові. Однак, з нашої точки зору, здається, важливіше все ж говорити не стільки про технічні вимоги до ігрового процесу, скільки про ігри як про текст, що потребує прочитання через систему численних архетипів, символів, образних аналогій, алюзій та ремінісценцій, закодованих у них.

М. Мошков у дисертаційному дослідженні намагається визначити місце комп'ютерних ігор у сучасній структурі мистецтва й розглядає їх як новий етап розвитку екранних мистецтв [11, с. 30], зосереджуючись на елементах їхньої художньої структури, драматургії, мови, візуальних й аудіальних художніх засобах, особливу увагу приділяючи взаємовпливу відеоігор та кінематографа [11, с. 112–126]. Н. Стратонова відзначає паралелі, існуючі між комп'ютерними іграми та міфологією [13, с. 152], а Г. Чайка, окрім міфологічної основи ігор, фіксує подібність структур відеоігор та казок [15]. І. Гутман зупиняється на сакральних архетипах

комп'ютерних ігор [4, с. 21–22], відзначаючи також важливість міфологічної та магічної складової в ігровому просторі.

К. Станіславська аргументує, чому відеоігри можна вважати однією з форм мистецтва – адже вона містить усі обов'язкові складові художнього твору: «образність, антропоцентризм, цілісність, діалогічність, емоційність, експресивність, символічність, наявність образу автора» [12, с. 289]. Можна, звісно, дорікнути авторові за певний алогізм, зумовлений різномірним підходом, але у цілому дослідниця висловлює цілком слушну думку. А. Денікін ще більш категоричніший, коли заявляє, що відеоігри «ширші за мистецтво, перевершуючи його завдяки швидкості та доступності комунікації, охопленню аудиторії, завдяки своїй вибірковості», й вони сприяють «становленню нової парадигми культури людства XXI століття» [5, с. 96]. У той час, коли дослідники лише розмірковують над тим, чи можна відеоігри називати мистецтвом, уряди, наприклад, США та Німеччини вже офіційно визнали їх мистецтвом [10; 20].

На роль підсумкового культурологічного дослідження може претендувати стаття Д. Галкіна, котрий, окрім лаконічної історії виникнення електронних ігор, фіксує їхню приналежність до популярної масової культури та культурних індустрій сучасності, демонструє їхню близькість до словесної творчості та кінематографу. Особливо цікавими видаються його міркування про віртуального Іншого у комп'ютерній індустрії ігор, який представлений одразу двома іпостасями: розробником (який творив віртуальний світ гри) та штучним інтелектом [2, с. 65–66]. Це по-новому розставляє акценти в імагологічному підході, який при аналізі відеоігор може стати доволі плідним.

Метою нашого дослідження виступає аналіз комп'ютерних ігор як феномену сучасної культури. Наші завдання – продемонструвати нові можливості, що їх надає електронна культура традиційній, а також здійснити культурологічний аналіз одного з сегментів відеоігор.

Почнемо з того, що сучасні комп'ютерні ігри – не лише один з численних способів розважитися, які ми маємо завдяки цифровій культурі, але вони можуть ставати потужним джерелом знань або навіть сприяти науковим відкриттям. Звісно, мова тут не про типові квести чи шутери, але існують окремі категорії відеоігор, спрямованих на науку чи освіту.

Однією з категорій подібних ігор є ігри, що в англійській літературі іменуються GWAP (game with a purpose – «гра з метою»), в яких «дії гравця у грі сприяють досягненню мети у реальному світі поза грою» [32]. Ігри такого типу використовують для розв'язання певної наукової проблеми дані, отримані з сотень або й десятків тисяч комп'ютерів звичайних користувачів. При цьому сам геймер просто бере участь у грі за певними правилами. Так, ціла низка ігор біологічного спрямування пропонує гравцеві головоломки, але правильне рішення допомагає розв'язати важливі задачі біології: синтезувати певні форми РНК (гра «Eterna»), конструювати біомолекулярну систему з певної кількості «деталей» («Nanocrafter»), досліджувати особливості виникнення генетичних хвороб («Phylo»), відслідковувати взаємозв'язок між генетичними мутаціями та раковими новоутвореннями («The Impossible Line») тощо. Подібний нехитрий геймплей допомагає, наприклад, оцифрувати бібліотеки («Smorball»), хоча гравець просто бачить на екрані привабливу картинку та відчуває драйв від ситуації браузерного змагання, мета якого – швидко та правильно ввести слово.

Окрім GWAP-ігор, що сприяють науковому прогресу, існують, як ми вже зазначали раніше, ігри, які допомагають у навчанні. Для означення останніх, спрямованих за межі простої розваги, але таких, що мають навчальні цілі, вживають

термін «серйозні ігри» [19, р. 256], який вперше з'явився ще у 1970-ті роки завдяки однойменній книзі К. Абта [17]. Щоправда, наприклад, Ф. Вілкінсон вписує їх у широкий культурно-історичний контекст, розглядаючи у тому числі і як реалізацію концепції ігор Платона [34]. Вони стали особливо актуальними саме нині, коли світ почав стрімко мінятися, період девальвації диплома складає в середньому п'ять років і запанувала концепція безперервної освіти. В середині класу «серйозних ігор» існують вже свої класифікації, найвдаліша з яких, з нашої точки зору, запропонована Д. Майклом та С. Ченом: мілітаристські ігри, освітні, корпоративні (тренування, симуляція певних вмінь), політичні, релігійні, медичні, ігри, пов'язані з діяльністю уряду (симулюють політику нації, політичну кампанію) [26]. Хоча основою поданої класифікації виступає лише тематичний принцип, він тут виглядає доречним. Утім, згадані автори не врахували важливу категорію «серйозних ігор», пов'язаних з опануванням культурної спадщини: відвідування віртуальних музеїв або занурення у реалії, наприклад, Стародавньої Індії дозволяє і оцінити культуру певної епохи чи країни. Якщо говорити про ігри, безпосередньо пов'язані з культурою, то тут вже так само існує свій поділ. Так, один з варіантів класифікації поділяє ігри на: «культурну обізнаність», «історичні реконструкції», «орієнтацію у культурній спадщині» [25, р. 319]. Окрім навчальної складової, важливо, що подібні ігри можуть сприяти розв'язанню конфліктів на міжкультурному ґрунті. Так, гра «Global Conflicts: Palestine» ґрунтується на реальному арабо-ізраїльському конфлікті й пропонує гравцеві відчувати себе репортером у «гарячій точці», котрий щодня має вирішувати питання, як зберегти об'єктивність на війні, розібратися у хитросплетіннях правди й брехні, завоювати довір'я. Подібні ігри покликані продемонструвати позиції обох сторін конфлікту, і саме вони дозволяють робити висновки, що відеоігри «можуть виступати успішним мостом для культурного взаєморозуміння», оскільки пропонують безпечний шлях робити помилки та бачити «багаторівневі наслідки міжособистісних або помилкових культурних взаємодій і інтерпретацій» [29, р. 49–50].

Ігри, що моделюють реалії далекого минулого, можуть бути не менш цінними – адже вони дозволяють нам зануритися, наприклад, у культуру Стародавнього Єгипту («Virtual Egyptian Temple»), античної Греції («Walk through Ancient Olympia») тощо.

Важливо також пам'ятати, що, як і будь-яка діяльність людини, комп'ютерні ігри відбивають у собі масові психологічні орієнтири та ціннісні установки. Г. Чайка справедливо пише, що вони стали «носієм культури», фіксуючи сучасну мораль і етику, «ілюзії, надії та уявлення про минуле та майбутнє людей» [15, с. 431].

Для нашого культурологічного аналізу ми обрали відеоігри, в яких потужним елементом виступає релігійна складова, що є репрезентативним. У нинішньому суспільстві, яке вже іменують постсекулярним, комп'ютерні ігри, за влучним виразом Н. Стратонової, відіграють роль «квазіміфології», «квазірелігії» [13, с. 152].

Перше, що привертає увагу, – надзвичайно велика кількість релігійного контенту у комп'ютерних іграх, причому тут майже не зустрічається зосередженості на якійсь одній релігійній системі, але часто – контамінація усього з усім в дусі постмодерністського мислення New Age. Наведемо лише один приклад. Ключова задача гравця у «House of 1000 Doors: The Palm of Zoroaster» – знешкодити демона вогню шляхом гри на Єрихонській трубі, що тут перетворилася на своєрідний орган: для його «активації» слід ледь не по всьому світові збирати магичні черепи. Це типовий постмодерністський колаж, метод мозаїчності.

Сюжет ігор зазвичай пов'язаний з міфологічно-язичницькими доктринами (зазвичай – скомпільованими з декількох) або магичними системами. Цілком слушними видаються нам зауваження І. Гутмана про те, що «віртуальні комп'ютерні ігри

апелюють до архетипів колективного несвідомого та актуалізують міфологію» [4, с. 11] і Г. Чайки – що відеогра «стає насправді популярною саме тоді, коли в ній застосовується велика кількість архетипових образів і сюжетів [15, с. 431]. Це пояснює ситуацію, чому типовою зав'язкою сюжету багатьох ігор є прокляття, яке потрібно зняти (напр.: «Haunted Legends: The Curse of Vox»). Подібна фабула – ідеальна для реалізації юнгівських архетипів Мудреця, Дитини, Тіні тощо.

Не відрізняється оригінальністю й сюжетобудова ігор. Зазвичай гравцеві пропонується врятувати світ/країну/місто/близьких людей від злих сил; тут активно обігрується архетип Спасителя. Виразно прослідковується й мотив інфантициду («League of Light: Wicked Harvest», «Mystery Castle: The Mirror's Secret» та числ. ін.).

На перший погляд, фабула всіх подібних ігор – боротьба добра зі злом, але цікаво прослідкувати, хто саме протистоїть злим силам, а це дуже часто – також чарівник чи людина, наділена або якимось магічним предметом, або магічними здібностями. Певною мірою узагальнюючи ситуацію, можна сказати, що один персонаж – представник чорної магії, інший – білої. Так, злому шаманові, що насилає стихійні лиха, протиставлено хранителя стихій («Weather Lord: In Pursuit of the Shaman»), а в серії популярної гри останніх років «The Witcher» (заснований на творчості А. Сапковського) гравець безальтернативно буде грати за відьмака (причому це – втілення «позитивного» героя). Усе це в цілому є черговим підтвердженням концепції Л. Юніна про сучасність як «нову магічну епоху» [6]. Споживачеві ігор активно прищеплюється погляд на магію як на невід'ємну складову буття, а розрізнення добра і зла – це лише суб'єктивні потрактування того чи іншого персонажа. Це знову повертає нас до концепції постмодернізму з її ідеєю релятивності цінностей та суб'єктивності істини.

На окрему розмову заслуговують християнські мотиви, що також трапляються у комп'ютерних іграх, хоча й далеко не так часто, як магічні. Так, численними християнськими алюзіями насичена гра «Assassin's Creed», локації якої являють собою модель Святої Землі з трьома найкрупнішими містами – Єрусалим, Дамаск, Акра, де фігурують різні християнські ордени: госпітальєри, тамплієри тощо, а час гри – період Хрестових походів. Один з ключових артефактів тамплієрів – Яблуко Едему, що, за логікою авторів гри, має надприродну силу: виявляється, саме за його допомогою Мойсей розсунув море, а Ісус перетворив воду на вино та ходив по воді. Ця ситуація характерна: відбувається не просто переосмислення біблійних сюжетів, але кардинальна підміна основ християнства – сила Бога замінюється силою людини, яка володіє певним магічним артефактом. І це чергове втілення варіанту антропоцентричної свідомості через віртуальну реальність гри.

Отже, можна стверджувати, що світ сучасних комп'ютерних ігор не лише відбиває, а й активно формує та підживлює релятивність аксіологічних орієнтирів сучасної людини, їхню зорієнтованість на реабілітацію архаїчних станів свідомості (застосування магічних практик), наївну антропоцентричність картини світу.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновки, що комп'ютерні ігри: стали беззаперечним феноменом сучасної культури, маючи усі основні ознаки мистецького артефакту; активно інтегрувалися з різними сферами культури (релігія, політика, освіта, наука, виховання, мистецтво); надали нових можливостей традиційній культурі (завдяки, наприклад, створенню віртуальних турів або розв'язанню наукових задач засобами геймплею); стали яскравим проявом постмодерністського мислення з притаманними йому демаркаціонізмом, релятивністю моралі, деконструктивізмом.

Список використаної літератури

1. Бурлаков И. В. Номо Gamer. Психология компьютерных игр / И. В. Бурлаков. –

Москва: Класс, 2000. – 142 с. ; Burlakov I. V. Homo Gamer. Psikhologiya kompyuternykh igr / I. V. Burlakov. – Moskva: Klass, 2000. – 142 s.

2. Галкин Д. В. Компьютерные игры как феномен современной культуры: опыт междисциплинарного исследования / Д. В. Галкин // Гуманитарная информатика. - 2007. – № 3. – С. 54–72 ; Galkin D. V. Kompyuternye igry kak fenomen sovremennoy kultury: opyt mezhdistsiplinarnogo issledovaniya / D. V. Galkin // Gumanitarnaya informatika. – 2007. – № 3. – S. 54–72.

3. Гейзінга Й. Homo Ludens / Й. Гейзінга; пер. з англ. О. Мокровольського. – Київ : Основи, 1994. – 250 с. ; Heizinha Y. Homo Ludens / Y. Heizinha; per. z anhl. O. Mokrovolskoho. – Kyiv : Osnovy, 1994. – 250 s.

4. Гутман И. Е. Компьютерные виртуальные игры: культурно-антропологические аспекты анализа : автореф. ... канд. философ. наук спец. 09.00.13 / Илья Ефимович Гутман; С.-Петерб. гос. ун-т. – Санкт-Петербург, 2009. – 26 с. ; Gutman I. Ye. Kompyuternye virtualnye igry: kulturno-antropologicheskie aspekty analiza : avtoref. ... kand. filosof. nauk spets. 09.00.13 / Ilya Yefimovich Gutman; S.-Peterb. gos. un-t. – Sankt-Peterburg, 2009. – 26 s.

5. Деникин А. А. Могут ли видеоигры быть искусством? / А. А. Деникин // Международный журнал исследований культуры. – 2013. – № 2. – С. 90-96 ; Denikin A. A. Mogut li videoigry byt iskusstvom? / A. A. Denikin // Mezhdunarodnyy zhurnal issledovaniy kultury. – 2013. – № 2. – S. 90-96.

6. Ионин Л. Новая магическая эпоха / Л. Ионин // Логос. – 2005. – № 2. – С. 156–173 ; Ionin L. Novaya magicheskaya epokha / L. Ionin // Logos. – 2005. – № 2. – S. 156–173.

7. Кислюк К. В. Перспективи комп'ютерних ігор у медіа-культурі XXI ст. / К. В. Кислюк // Культура України. – 2014. – Вип. 47. – С. 40–48 ; Kysliuk K. V. Perspektyvu kompiuternykh ihor u media-kulturi KhKhI st. / K. V. Kysliuk // Kultura Ukrainy. – 2014. – Vyp. 47. – S. 40–48

8. Литовченко І. В. Трансформація масової культури в умовах інформатизації / І. В. Литовченко, Ю. С. Іванова // Грані. – 2014. – № 5. – С. 80-85 ; Lytovchenko I. V. Transformatsiia masovoi kultury v umovakh informatyzatsii / I. V. Lytovchenko, Yu. S. Ivanova // Hrani. – 2014. – № 5. – S. 80–85.

9. Малюк Є. О. Новини-ігри як феномен сучасної медіакультури / Є. О. Малюк // Культура і мистецтво у сучасному світі. – 2016. – Вип. 17. – С. 70-76 ; Maliuk Ye. O. Novyny-ihry yak fenomen suchasnoi mediakultury / Ye. O. Maliuk // Kultura i mystetstvo u suchasnomu sviti. – 2016. – Vyp. 17. – S. 70-76.

10. Медяний В. Комп'ютерні ігри визнали мистецтвом [Електронний ресурс] / В. Медяний // DW. – 2008. – 15 серпня. - Режим доступу : <https://p.dw.com/p/ExIV> ; Medyani V. Kompiuterni ihry vyznaly mystetstvom [Elektronnyi resurs] / V. Medyani // DW. – 2008. – 15 serpnia. - Rezhym dostupu : <https://p.dw.com/p/ExIV>

11. Мошков Н. А. Художественно-выразительные средства компьютерных игр : типология и эволюция : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.09 / Никита Алексеевич Мошков; С.-Петерб. гуманитар. ун-т профсоюзов. - Санкт-Петербург, 2011. - 220 с. ; Moshkov N. A. Khudozhestvenno-vyrazitelnye sredstva kompyuternykh igr: : tipologiya i evolyutsiya : dis. ... kand. iskusstvovedeniya : 17.00.09 / Nikita Alekseevich Moshkov; S.-Peterb. gumanitar. un-t profsoyuzov. - Sankt-Peterburg, 2011. - 220 s.

12. Станіславська К. Мистецько-видовищні форми сучасної культури : моногр. / К. Станіславська. – 2-ге вид. , перероб. і доп. - Київ : НАКККіМ, 2016. – 352 с. ; Stanislavska K. Mystetsko-vydovyshchni formy suchasnoi kultury : monohr. / K. Stanislavska. – 2-he vyd. , pererob. i dop. - Kyiv : NAKKKiM, 2016. – 352 s

13. Стратонова Н. О. Антропология видеоигр: социокультурный аспект формирования

ідентичності / Н. О. Стратонова // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2016. – Вип. 10. – С. 150–152 ; Stratonova N. O. Antropolohiia videohry: sotsiokulturnyi aspekt formuvannia identychnosti / N. O. Stratonova // Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii. – 2016. – Vyp. 10. – S. 150–152.

14. Финк Е. Основные феномены человеческого бытия / Е. Финк // Проблема человека в западной философии : сб. пер. с англ., нем., фр. / сост. П. Гуревич. – Москва : Прогресс, 1988. – С. 357–403 ; Fink Ye. Osnovnye fenomeny chelovecheskogo bytiya / Ye. Fink // Problema cheloveka v zapadnoy filosofii : sb. per. s angl., nem., fr. / sost. P. Gurevich. – Moskva : Progress, 1988. – S. 357–403

15. Чайка Г. В. Новый культурологичний чинник: комп'ютерні ігри / Г. В. Чайка // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2007. – № 3 (5). – С. 423–432 ; Chaika H. V. Novyi kulturolohichnyi chynnyk: kompiuterni ihry / H. V. Chaika // Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy. – 2007. – № 3 (5). – S. 423–432.

16. Шерман О. Комп'ютерні ігри як засіб впровадження політичних стереотипів / О. Шерман // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2008. – Вип. 20. – С. 150–154 ; Sherman O. Kompiuterni ihry yak zasib vprovadzhenia politychnykh stereotypiv / O. Sherman // Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektvy rozvytku. – 2008. – Vyp. 20. – S. 150–154.

17. Abt C. C. Serious Games / C.C. Abt. – New York: The Viking Press, 1970. – 176 p.

18. Design and Evaluation of a Serious Game for Immersive Cultural Training [Electronic resource] / J. Froschauer, I. Seidel, M. Gartner, H. Berger // 16th International Conference on Virtual Systems and Multimedia, 20-23 Oct. 2010. – P. 253–260. – Mode of access : <https://ieeexplore.ieee.org/document/5665978/>

19. Developing Serious Games for Cultural Heritage: A State-of-the-Art Review / E. F. Anderson, L. McLoughlin, F. Liarakapis, C. Peters, P.s Petridis, S. de Freitas // Virtual Reality. – 2010. – Vol. 14, № 4. – P. 255–275.

20. 3DNews Daily Digital Digest [Electronic resource]. – Mode of access : <https://3dnews.ru/games/622071>

21. Ferguson C. J. Violent video games and the Supreme Court / C. J. Ferguson // American Psychologist. – 2013. – Vol 68, № 2. – P. 57–74.

22. Granic I. The Benefits of Playing Video Games / I. Granic, A. Lobel, R. C. M. E. Engels // American Psychologist. – 2014. - Vol. 69, № 1. - P. 66–78.

23. Kent S. L. The Ultimate History of Video Games: From Pong to Pokemon : The Story Behind the Craze That Touched Our Lives and Changed the World / S. L. Kent. – New York : Three Rivers Press, 2001. – 624 p.

24. Konzack L. Computer Game Criticism: A Method for Computer Game Analysis / L. Konzack // Video Games and Gaming Culture. – 2016. – Vol. II, P. 5. – P. 89–100.

25. Learning cultural heritage by serious games / M. Mortara, C. E. Catalano, F. Bellotti, G. Fiucci, M. Houry-Panchetti, P. Petridis // Journal of Cultural Heritage. – 2014. – Vol. 15, Issue 3. – P. 318–325.

26. Michael D. Serious Games: Games That Educate, Train, and Inform / D. Michael, S. Chen. – Boston : Course Technology, 2005. – 312 p.

27. Mitchell A. The use of computer and video games for learning / A. Mitchell, C. Savill-Smith. – London : Learning and Skills Development Agency, 2004. – 83 p.

28. Murray J. H. Toward a Cultural Theory of Gaming: Digital Games and the Co-Evolution of Media, Mind, and Culture / J. H. Murray // Popular communication. – 2006. – Vol. 4, Issue 3. – P. 185–202.

29. Serious Games for Immersive Cultural Training: Creating a Living World

/ M. A. Zielke, M. J. Evans, F. Dufour, T. V. Christopher, J. K. Donahue, P. Johnson, E. B. Jennings, B. S. Friedman, P. L. Ounekeo, R. Flores // IEEE Computer Graphics and Applications. – 2009. – Vol. 29, № 2. – P. 49–60.

30. Squire K. Video games and education: Designing learning systems for an interactive age / K. Squire // Educational technology. – 2008. – № 2. – P. 17–26.

31. Shaw A. What Is Video Game Culture? Cultural Studies and Game Studies / A. Shaw // Games and Culture. – 2010. – Vol. 5, Issue 4. – P. 403-424.

32. Tuite K. GWAPs: Games with a Problem [Electronic resource] / K. Tuite // Society for the Advancement of the Science of Digital Games : Proceedings of the 9th International Conference on the Foundations of Digital Games. - Mode of access. – <https://homes.cs.washington.edu/~ktuite/gwaps-tuite.pdf>

33. Violent video game effects on aggression, empathy, and prosocial behavior in Eastern and Western countries: A meta-analytic review / C. A. Anderson, A. Shibuya, N. Ihori, E. L. Swing, B. J. Bushman, A. Sakamoto, M. Saleem // Psychological Bulletin. – 2010. – Vol. 136, № 2. – P. 151–173.

34. Wilkinson Ph. A Brief History of Serious Games / P. Wilkinson // Entertainment Computing and Serious Games : International GI-Dagstuhl Seminar 15283, Dagstuhl Castle, Germany, July 5-10, 2015. – Cham : Springer International Publishing, 2016. – P. 17–41.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2018

M. Chikarkova

COMPUTER GAMES IN THE SOCIO-CULTURAL DISCOURSE

The article is devoted to the analysis of computer games from a cultural point of view. The author proceeds from the broader concept of culture, which includes religion, politics, science, education, and art, and demonstrates how video games turn into a factor of influence. Modern computer game researches usually look at their technical component or they present the history of their beginning and evolution. In terms of culture, there is usually noted the presence of various subcultures of gamers. However, electronic games are a complex phenomenon that includes all factors of culture.

The author touches on the difficult question of whether computer games can be called art and gives a number of arguments showing that they have many common fundamental features with what we usually call art artefacts.

The purpose of our research is the analysis of computer games as a phenomenon of contemporary culture. Our task is to demonstrate new opportunities, which electronic culture provides for the traditional one as well as to carry out a cultural analysis of one of the segments of video games.

The theoretical value of the work is to demonstrate the multidimensionality and the heterogeneity of the phenomenon of computer games, which can be considered with the usage of different methodologies (semiotic, imago, postmodern, etc.).

The practical value of the work lies in the fact that it gives some grounds for further exploration of computer games as a phenomenon of mass culture.

The focus of the researcher is primarily put on the specific categories of games – GWAP games and "serious" games, which are focused not so much on entertainment, but on scientific research and they help raise the educational level. Particular attention is also paid to the axiological dimension of games, which is often directly related to the sacred sphere. In the phenomenon of computer games the enormous influence of magic on the consciousness of the modern man, the philosophy of the New Age, the blurring of ethical principles get their expression.

The article demonstrates that games, as a text, represent what needs to be decrypted through a system of symbols, allusions, archetypes, etc. On the material of specific games the author demonstrates how different archetypes, religious systems, morals are manifested here. Electronic games are a vivid manifestation of postmodern consciousness, based on the principles of pluralism, deconstruction, and relativity.

Key words: *archetype, axiology, computer games, Postmodernism, sacral, text.*

УДК 783.8.071.2

В. В. Шевченко, С. А. Добронравова, О. Ю. Ноздріна

ВИКОНАВСЬКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ХОРОВОГО ДИРИГЕНТА

У статті розглядаються основні позиції, що стосуються виконавських аспектів хорового диригування. Розвідка містить дефініцію самого диригування, а також зазначає перелік якостей диригента та вимог до диригентської майстерності. Диригування, суть якого полягає в організації колективного виконання музики й забезпеченні цілісності та єдності функціонування художнього ансамблю, вважається досить складною музичною спеціальністю, оскільки вимагає цілого комплексу знань, умінь, особистісних якостей і відрізняється поліфункціональністю в структурі професійної діяльності, тому диригентській майстерності присвячена значна частина музично-педагогічних творів.

Ключові слова: *виконавська майстерність, музичне виконавство, хорове мистецтво, диригування, хорове диригування, дирижерський жест.*

Тонкощі роботи диригента залежать від поліфункціональності його ролі. Диригент в один і той же час виступає мислителем, що формує інтерпретацію музичного твору, планує конкретне звукове втілення цієї інтерпретації. Крім того, його можна охарактеризувати як своєрідного «диспетчера», який точно розподіляє час та якість звучання, а також як «контролера» якісної сторони цього звучання, який виступає для хору «майстром», що при необхідності підправляє деталі виконавської сторони музичного твору. Серед функцій диригента також «вихователь» та «актор». Без сильної виконавської волі неможливо створювати індивідуальні тлумачення та інтерпретації творів, об'єднуючи виконавців та хор у єдиний «інструмент». У контексті педагогіки важливою в цьому сенсі виявляється дисципліна «хорове диригування» у системі музично-педагогічної освіти, а саме диригування тут постає своєрідним перекладом музики на жестову й мімічну мову, на мову невербаліки взагалі, перекладом звукового образу на мову образів візуальних – зорових, а головна мета цих процесів – забезпечення колективного виконання музичного твору та управління ним (у полі даного дослідження – хорове виконавство). У методиці викладання даного предмета необхідним напрямом є розвиток глибокого й емоційного сприйняття музичного матеріалу, для чого потрібна ретельна, тривала та кропітка підготовка. Зважаючи на багатоаспектність досліджуваної теми, звертання до неї залишається актуальним.

Праці, присвячені ролі диригування у художньому світі взагалі та у світі музичному зокрема, належать Л. Т. Аміровій, Б. В. Асаф'єву (який також є автором численних робіт з музикознавства та музичної педагогіки), В. О. Васильєву,

З. О. Касаткіній, Н. О. Колесніковій, І. О. Мусіну, К. А. Ольхову, А. В. Савадєровій, О. С. Тремзіній. Ці дослідження торкаються теоретичних основ даного різновиду творчої діяльності, сучасного хорового мистецтва та питань диригентсько-хорової освіти, методик освоєння майстерності та професіоналізму у цій сфері, мови диригентського жесту та генези досліджуваного явища як виду музичного виконавства.

Дослідження подібного тематичного спрямування недостатньо висвітлюють роль взаємопов'язаності освітніх компонентів та елементів майстерності виконавства у контексті хорового диригування. Крім того, важливо звернути увагу на прошарок виконання самостійних завдань, від якого залежить ця художня діяльність. Необхідно поєднати воедино вже названі компоненти, а також схопити тонкощі формування професійних знань і навичок, що дозволяють здійснювати вокально-хорову роботу, направлену на виховання диригентського професіоналізму.

Основна ціль даного дослідження полягає у розкритті специфіки аспектів виконавської діяльності хорового диригента. Мета конкретизується завданнями прояснення особливостей його майстерності та самої професії.

«Музика живе тоді, коли її виконують та слухають <...> Диригент поставлений в особливі умови. Його «інструментом» виступає вже цілий колектив виконавців. І основна відповідальність за повноцінне відтворення музичного твору покладається на одну людину – диригента» [7, с. 11]. Можна навести таку схему:

З самого початку навчання мистецтву та техніці диригування містить в собі безліч специфічних складнощів, обумовлених, насамперед, неможливістю повсякденно спілкуватися зі своїм «інструментом» – хором. Цей процес виявляє рису умовності, яка втілюється у тому, що диригент безпосередньо відтворює виконувану музику за допомогою рухів рук, своєрідної «мови жестів». Жестам майстра присвячується навіть окремий розділ при навчанні техніці диригування. Саме тому у музичній педагогіці робиться акцент на засвоєнні «сумі прийомів, що дозволяють диригенту передавати всі його інтенції: необхідну «інформацію» про темп, ритм, метр, характер, динаміку; показ основних вступів хору; трактування твору самим диригентом» [1, с. 4]. Музиканти та дослідники музичної творчості визнають цей вид художньої діяльності особливим даруванням: можна бути блискучим музикантом, але так і не зможти опанувати мистецтво диригування, яке виявляється художньою діяльністю виконавської творчості високої складності. Ця художня діяльність існує тільки в колективному ансамблевому виконанні, координує творчість всіх учасників оркестру, хору, різних виконавських ансамблів.

Перед тим як перейти до дослідження виконавських аспектів у контексті безпосередньо хорового диригування, необхідно з'ясувати дефініцію вживаного поняття та основні специфічні риси хорового виконавства. Диригування (від франц. «diriger» – «направляти», «управляти», «керувати») є одним з різновидів музично-виконавського мистецтва. Воно виражає мистецтво керування музичним колективом

(оркестром, хором, ансамблем, оперною трупю тощо) у процесі підготовки, а також під час публічного виконання музичного твору та здійснюється диригентом, який прагне передати колективу свої художні наміри, власне тлумачення задуму композитора, забезпечує ансамблеву стрункість і технічну досконалість виконання. Дане мистецтво засноване на системі рухів рук. Воно вимагає від диригента всебічної освіченості, охоплює величезне коло завдань, функцій, включає в себе ґрунтовну музично-теоретичну підготовку, тонкий слух, хорошу пам'ять, активну волю, синтез психологічного та інформаційного начал. Саме тому при навчанні професійному диригуванню акцент робиться на тренуванні мануальної техніки, прийомів і навичок. Фізіологічний розвиток людини проходить несвідомо: через зір, дотик і т. д. Таке навчання якісно відмінне від безумовно-рефлекторного осягнення: тут за допомогою слуху реалізується зв'язок між координацією рук і слухом. Н. Колеснікова, зокрема, наголошує на значенні таких якостей професіонала цієї області:

1. музичні знання, певна ступінь обдарованості, які мають базуватися на наявності музичного слуху;
2. високий рівень загальної музичної культури;
3. фізична підготовка, психологічні вольові дані, організаторсько-педагогічні здібності та навички [5, с. 30–31].

На диригента покладається підвищена відповідальність – це пов'язано зі специфікою виконавської музичної культури в цілому. Повноцінне художнє розкриття образного змісту музичного твору – центральна проблема якраз виконавського мистецтва. Музичний твір, на відміну від інших видів мистецтв (живопису, скульптури чи літератури), не є за своєю природою самостійно функціонуючим результатом художньої творчості. Він ніби віддає свою долю в руки музиканта-виконавця та підпорядковується його розумінню, художньому смаку; без його допомоги музичний твір не може себе «оживити». Таким чином, без виконавського мистецтва музика не існує – так вважає більшість музикантів та дослідників музичної творчості. Звучання, втілення музичного образу є творінням двох індивідуальностей – композитора й виконавця. Композитор довіряє зміст музичного твору, його життя виконавцю. Виконавське мистецтво, таким чином, поряд з відносною самостійністю включає наявність творчого посередника – виконавця-інтерпретатора. Перші враження направляють його творчий пошук.

Хорове виконавство має свою специфіку. Воно, на думку Б. Асаф'єва, створює «живе відчуття музики», таким чином хоровий спів визнається дослідником ключем до розуміння музики [2, с. 4–5]. Хорове мистецтво є одним з різновидів музичного мистецтва взагалі, а хорове виконавство – різновид музичного виконавства, який характеризується наявністю зв'язку музики зі словом, особливістю «інструменту» – людського голосу, а також відрізняється колективним характером творчості й залежністю від диригента – творчого посередника між авторами (композитором, поетом) і співаками хорового колективу, які своїм виконанням теж впливають на слухачів. «Синтез музики й слова підсилює вплив на слухачів, а музиканту-виконавцю надається можливість не тільки інтонаційним шляхом підійти до розуміння сенсу змісту твору, а й через смисловий зміст поетичного тексту» [5, с. 69].

У музикознавстві утвердилося розуміння виконавства як найважливішої частини нескінченно різноманітного у своїх проявах мистецтва – форми суспільної свідомості, специфічного роду духовно-практичного освоєння світу, єдності пізнання й оцінки спілкування між людьми. Диригування є творчим процесом передачі виконавських намірів диригента колективу виконавців, воно має на меті розкриття музичних образів і містить в собі більше умовностей, ніж будь-яка інша з виконавських спеціальностей.

Історично склалися декілька типів такої творчої діяльності відносно хорового виконавства:

1. для виконання творів, призначених для хору без інструментального супроводу (вони звучали переважно в храмі та виконувалися під управлінням хормейстера);

2. для виконання хорових творів з інструментальним супроводом – у такому випадку керівництво хором під час концертного виконання забезпечував оркестровий диригент [8, с. 165].

Необхідно детальніше розписати функції диригента у даному контексті. Перша функція – тактування. У ній переважає чисто технічна задача: рухи майстра відображаються в просторі в певному темпі й умовних напрямках, ці рухи – точні й економні, тому що тільки точність і економність складають основу точного метрономування. Завданням же диригування є експресія художньої функції, а саме: втілення й розкриття внутрішнього сенсу виконуваної музики, художнього образу твору, емоційного характеру музики, ідейно-образного змісту музики. Завдання професіонала – пробудити творчу силу колективу. Він захоплює ідеєю, розкриваючи при цьому нові звукові перспективи.

Таким чином, мета тактування – це організація виконання в часі. Артистичне начало, художнє почуття диригента, вольовий вплив на виконавців за допомогою управління рухами рук – це завдання керування музичним ансамблем чи хором. Отже, техніка диригування існує як система виразності. Вона є важливим компонентом у величезному комплексі засобів і прийомів, необхідних майстрові. Цей комплекс називають основою диригентської мови жестів, за допомогою особливої техніки відбувається вплив на колектив виконавців, втілення художнього образу твору, передача всієї необхідної інформації про темп, ритм, характер, динаміку твору.

Особлива увага нерідко приділяється саме диригентському жесту: «За кожним жестом диригента завжди стоїть природна мова. Він не просто робить необхідний ауфтактний рух, а й одночасно звертається внутрішньо до оркестру або групи: «зіграйте, будь ласка...» <...> диригентська мова головним чином є мануальною альтернативою мові вербальній» [9, с. 115–116]. Техніка диригування – це сума всіх прийомів, оволодіти якою повинен кожен майстер. «Жестова мова... – це не мова глухонімих або мимів, не мова балетного мистецтва і не якась умовна сигналізація. Мова диригента, за допомогою якої він спілкується з виконавцями, впливає на їхню свідомість; він виник і розвинувся в результаті потреб ансамблевого музичного виконавства» [6, с. 7]. Для К. Ольхова цей аспект досліджуваної художньої діяльності теж виявлявся особливим. Він, зокрема, звертався до аналізу «взаємин» образної відповідності диригентських жестів і музики. К. Ольхов ставив вимогу до виконання, що стосувалася мимічних функцій. Для дослідника жест професіонала був невіддільний від миміки обличчя і, перш за все, очей [4, с. 115]. Хор – живий інструмент, він повинен не тільки виконувати вимоги диригента, але також передбачати творчі наміри керівника колективу. Причому деякі дослідники наголошують на важливості власного вкладу – самостійної роботи, тренувань – у розвиток майстерності метра [3, с. 155].

Отже, для того щоб оволодіти художньо-виразною стороною диригентської техніки, потрібно розібратися в природі жесту, в джерелах його походження, в причинах, що породжують образність. Перш за все, необхідно усвідомити, що диригентський жест – це спосіб вираження музики, які не лише взаємопов'язані, але ще й взаємозумовлюють один одного. Це пов'язано з тим, що музика потребує виразності жесту, а сам жест робить сутність, ідею виконуваної музики більш конкретною, допомагаючи у розкритті змісту музичного твору. Джерела ж виразності жестів містяться не стільки у самій музиці, скільки у музичній мові. Музика та її змістовна

наповненість – джерело певних моторики та рухових навичок, рухів, що характеризуються так званою музичною осмисленістю. Ця сторона руху необхідна в диригентській практиці. Але жест повинен не слідувати за музикою, не просто ілюструвати її, а викликати до життя те чи інше звучання, впливати на виконавців і на саме виконання. Серед засобів емоційного впливу (міміка, пантоміміка) жест є основним засобом. Решта з перерахованих інструментів залишаються додатковими. Жести для правої та лівої рук диригента – великий пласт, який потребує подальших досліджень.

Таким чном, виконавська майстерність у контексті диригування виражається у творчій задачі диригента, а саме: донесення художньо-творчого результату до слухача, який сприймає кінцевий музичний продукт. Вищесказане вкладається у художньо-інформаційну схему: «поет – композитор – диригент – хор – слухач». Диригент у цьому ланцюгу виконує найбільш відповідальну творчу роль, оскільки він, по-перше, має внутрішньо сприйняти й трансформувати художній зміст музичного твору, а по-друге, диригент інтерпретує твір та доносить результати своєї інтерпретації до хору, щоб врешті плоди спільної праці диригента й хору були сприйняті слухачем. Тому він виконує роль подвійної відповідальності: з одного боку, він є художнім керівником хору, а з іншого – диригент – це вихователь музичних смаків слухача. Результат музичного твору залежить від розуміння майстром архітектоніки виконуваного твору, темпу, артикуляції, агогіки, штрихів та нюансів, динаміки, тембру, від способів диригування та обраних підходів до другорядних частин твору та головної кульмінації, від знання законів музичної драматургії, які базуються на прийомах зіставлення, контрастності, асоціативного мислення, вміння розкривати основний конфлікт. Відповідно, для вирішення цих складних завдань диригент має опанувати не лише музичну культуру, але й засвоїти загальні художні зразки.

Список використаної літератури

1. Амирова Л. Т. Дирижирование и чтение хоровых партитур : практ. пособ. / Л. Т. Амирова. – Уфа : Изд-во БГПУ, 2011. – 60 с. ; Amirova L. T. Dirizhировanie i chtenie khorovykh partitur : prakt. posob. / L. T. Amirova. – Ufa : Izd-vo BGPU, 2011. – 60 s.
2. Асафьев Б. В. О хоровом искусстве: сб. статей / Б. В. Асафьев; сост. А. Павлова-Арбенина. – Ленинград : Музыка, 1980. – 216 с. ; Asafev B. V. O khorovom iskusstve: sb. statey / B. V. Asafev; sost. A. Pavlova-Arbenina. – Leningrad : Muzyka, 1980. – 216 s.
3. Васильев В. А. Современное хоровое искусство и вопросы совершенствования дирижерско-хорового образования / В. А. Васильев // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры. – 2013. – № 2. – С. 154–158. ; Vasilev V. A. Sovremennoe khorovoe iskusstvo i voprosy sovershenstvovaniya dirizhersko-khorovogo obrazovaniya / V. A. Vasilev // Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta kulturey. – 2013. – № 2. – S. 154–158.
4. Касаткина З. А. Теоретические аспекты дирижерской техники в творчестве К. А. Олхова / З. А. Касаткина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2007. – Т. 16, № 40. – С. 113–116 ; Kasatkina Z. A. Teoreticheskie aspekty dirizherskoy tekhniki v tvorchestve K. A. Olkhova / Z. A. Kasatkina // Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gertsena. – 2007. – T. 16, № 40. – S. 113–116.
5. Колесникова Н. А. Основы теории и методики обучения дирижированию : учеб.-метод. пособ. / Н. А. Колесникова. – Владимир : Изд-во ВлГУ, 2012. – 351 с. ; Kolesnikova N. A. Osnovy teorii i metodiki obucheniya dirizhировaniyu : ucheb.-metod.

posob. / N. A. Kolesnikova. – Vladimir: Izd-vo VIGU, 2012. – 351 s.

6. Мусин И. А. Язык дирижерского жеста / И. А. Мусин. – Москва : Музыка, 2006. – 232 с.; Musyn Y. A. Yazyk dyryzherskoho zhesta. – M.: Muzyka, 2006. – 232 s.

7. Ольхов К. А. Теоретические основы дирижерской техники / К. А. Ольхов. – Санкт-Петербург : Музыка, 1984. – 160 с. ; Olkhov K. A. Teoreticheskie osnovy dirizherskoy tekhniki / K. A. Olkhov. – Sankt-Peterburg : Muzyka, 1984. – 160 s.

8. Савадерова А. В. История развития дирижирования как вида музыкального исполнительства / А. В. Савадерова // Символ науки. – 2015. – № 7. – С. 163–167 ; Savaderova A. V. Istoriya razvitiya dirizhirovaniya kak vida muzykalnogo ispolnitelstva / A. V. Savaderova // Simvol nauki. – 2015. – № 7. – S. 163–167.

9. Тремзина О. С. Художественная функция дирижерского жеста / О. С. Тремзина // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. – 2013. – № 4. – С. 115–118 ; Tremzina O. S. Khudozhestvennaya funktsiya dirizherskogo zhesta / O. S. Tremzina // Vestnik Chelyabinskoy gosudarstvennoy akademii kultury i iskusstv. – 2013. – № 4. – S. 115–118.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2018

V. Shevchenko, S. Dobronravova, O. Nozdrina

PERFORMANCE ASPECTS OF A CHORAL CONDUCTOR

The article is devoted to the main positions concerning the performance aspects of choral conducting. The study contains the definition of conduct, as well as a list of the music conductor's qualities and requirements for conducting skills. The essence of conducting is the organization of collective music performance and it is also expressed in ensuring the integrity and unity of the artistic ensemble's functioning. At the same time conducting, in particular choral conducting, is considered as quite a complicated musical speciality, since it requires a whole range of knowledge, skills, personal qualities and it is multifunctional in the structure of professional activity. Therefore, a significant part of musical and pedagogical works is devoted to the conductor's skills. The performing skill in the context of conducting is expressed in the creative master's task, namely: the presentation of the artistic and creative result to the listener who perceives the final musical product. This can be expressed through the art and informational scheme: "poet – composer – conductor – choir – listener". The conductor, in this chain, performs the most responsible creative role because he must perceive and transform the musical art content of the work; also the conductor interprets the work and communicates the results of his interpretation to the choir. Therefore, he performs the role of double responsibility: on the one hand, the conductor is the art director of the choir, and on the other, he is the teacher of the listener's musical tastes. The musical work's result depends on the understanding by the master of the architectonics of the work performed, the tempo, articulation, agogics, strokes and nuances, dynamics, timbre, the methods of conducting and chosen approaches to the next parts of the work and the acme, from the knowledge of the laws of musical drama, based on the methods of comparison, contrast, associative thinking, ability to reveal the main conflict.

Accordingly, without strong performing liberty, it is impossible to create individual interpretations and handlings of the works, combining performers and the choir into a single "instrument". In the context of pedagogy, the discipline "choral conducting" in the system of musical and pedagogical education is important in this sense, and the conduction here appears as a kind of transfer of music into a sign and mimic language, into the language of body and language in general, the transfer of the sound image into the language of visual images – optical, and the main purpose of these processes is to ensure the collective

performance of the musical composition and to manage it (in the field of this research – choral performance). In the method of teaching this subject, the necessary direction is the development of the deep and emotional perception of musical material, which requires careful, long and hard preparation. The author gives the multidisciplinary nature of the topic under study; addressing to it remains relevant.

Key words: *conducting, conductor's gesture, choral art, choral conducting, musical performance, performing skill.*

СОЦІОЛОГІЯ

УДК 323(477.62-2Map)“2014/2018”

A. Balazs

CONFLICT AND REVIV: URBAN TRASFORMATION IN MARIUPOL AFTER 2014

The present article introduces the conceptual background and the main arguments of my PhD research about the urban transformation that has taken place in the East Ukrainian city of Mariupol following the start of the Donbas conflict in 2014. The starting hypothesis of the research is that the outbreak of war in Eastern Ukraine and the temporary occupation of Mariupol by the separatist military groups had brought about an unexpected positive change in the cultural life and urban development of the city, bringing new ideas and new sources of investment to the formerly isolated industrial town. My research builds on a one year ethnographic fieldwork in Mariupol including interviews, participant observation and archival materials, in order to explore the ongoing changes as they unfold in time. The first part of the article introduces the theoretical and historical background of the case, while the second part discusses the main factors which contributed to the aforementioned urban change.

Key words: *Ukraine; Mariupol; urban anthropology; sociology; Donbas conflict; urban transformation; culture; art; memory politics; decommunization.*

The present article introduces the conceptual background and the main arguments of my PhD research about the urban transformation that has taken place in the East Ukrainian city of Mariupol following the start of the Donbas conflict in 2014. The starting hypothesis of the research is that the outbreak of war in Eastern Ukraine and the temporary occupation of Mariupol by the separatist military groups had brought about an unexpected positive change in the cultural life and urban development of the city, bringing new ideas and new sources of investment to the formerly isolated industrial town. My research builds on a one year ethnographic fieldwork in Mariupol including interviews, participant observation and archival materials, in order to explore the ongoing changes as they unfold in time. The first part of the article introduces the theoretical and historical background of the case, while the second part discusses the main factors which contributed to the aforementioned urban change.

Mariupol is a city of half a million inhabitants on the South Eastern border of Ukraine. Situated on the coast of the Azov Sea, it had functioned as a port city since its foundation in 1778, serving as a meeting point for different nationalities and cultures, including Ukrainian, Russian, Greek, Jewish and Italian people. During the 20th century, the city became an important centre of the Donbas steel production: the Azovstal and Ilyich steel plants were among the largest steel producers in the Soviet Union, determining the urban development of Mariupol until the present day. As the majority of its urban structure originates in the Soviet times, Mariupol is a typical example of middle size Soviet industrial towns: the urban space is organized in a way to facilitate production, and the residential and public sectors are constructed according to the logic of Soviet urban planning. After the collapse of the Soviet Union and the birth of independent Ukraine in 1991, the city experienced a period of economic stagnation: while the two local steel plants managed to survive the transition, a large proportion of workers was downsized and the number of new investments decreased. In

a similar manner, construction of new buildings and renovation of public space also slowed down, resulting in the preservation of the majority of pre-independence urban structure. In order to understand the historical context that shaped the urban life in post-Soviet Mariupol, I outline the main tendencies of post-transitional Ukrainian society relevant to the question: the East-West divide within the country, the conflicting views of collective memory, and the economic situation after 1991.

Historical context. As the territory of Ukraine has been ruled by various different empires and political formations during the previous centuries, each empire had left their trace on the different geographical localities. The indefinite legacy of changing regimes what Tanya Richardson characterizes as the “afterlife of the state” (Richardson, 2008) is one of the main factors behind the contemporary fragmentation of Ukrainian society, an issue that heavily determines the national discourse about the future of the country. Most commonly, the problem is articulated as a cultural divide between West and East Ukraine. Tatiana Zhurzhenko refers to this phenomenon as the “Huntingtonization of the Ukrainian political discourse”, that leads to the interpretation of the regional differences as a clash of civilizations (Zhurzhenko, 2002). Scholars of the region repeatedly challenge this dichotomy as reductionist, proposing more nuanced category systems to comprehend the diversity within the Ukrainian nation (Portnov, 2013; Richardson, 2008).

The second tendency is related to the previous problem: different local historical experiences and identity constructions resulted in different attitudes towards the collective memory of the Ukrainian nation, making it impossible to produce a narrative that unites everyone in the country (Portnov, 2013; Yekelchik, 2015). This means the most important questions of Ukrainian memory discourse as the Holodomor, the Nazi collaboration and the Soviet past are constantly reinterpreted in the official narratives according to the current position of the country in the system of international relations (Himka, 2015; Menon & Rumer, 2015; Yekelchik, 2015). The lack of consistency on the part of political leaders does not facilitate historical reconciliation on the level of the population; moreover, identity conflicts are used to mobilize the population in the political fight of the regional elites, and recently, in Russian power politics (Zhurzhenko, 2002). After achieving independence, a significant tendency of the Ukrainian discourse was the nationalist re-writing of history, a strategy used by most of the countries of postsocialist Central Europe and the Baltic States. However, for a considerable group of society the Soviet past did not feel like an external force that can or should be disposed of, but a basic component of their memory and everyday reality. Many of the citizens in East Ukraine inhabited “a shared Soviet history, with its hopes, failures, horrors and crimes, where Ukrainians were not just victims of an imposed external power but also active agents of their own history” (Zhurzhenko, 2002). Among the nationalizing efforts of the Ukrainian state, these groups of the population experienced an additional sense of disorientation on top of the general uncertainty of the transition: “many who live in Ukraine but were socialized into Soviet culture feel themselves to be citizens of a nonexistent state, the products of a system now in free fall” (Wanner, 1998, p. 73). This tendency is also significant in Mariupol, where different parts of the population evaluate questions of the past differently. The recent decommunization law accepted in 2015 displayed this conflict on the level of urban space: Soviet street names and monuments were dismantled and replaced with Ukrainian national symbols, adding new historical interpretations to the city as a part of Ukrainian national space.

The last problem concerns the economy. Economic transition of Ukraine has been determined by the same forces as the politics of remembering: the radically different interests of the various political actors resulted in a vague and unfinished situation which bore the qualities of the previous and the new system in a fuzzy combination. “As a result, while

Eastern Europe's post-communist countries moved toward the market, Ukraine remained mired in a no man's land between a centrally planned economy that no longer worked and a market economy that did not yet exist" (Menon & Rumer, 2015, p. 26). The unfinished and contradictory character of economic transition is relevant for my analysis of postsocialist urban change, as it helps to understand the financial and managerial strategies that shaped the materiality of the city starting from the 1990s.

Discussion of the case. In the spring of 2014, after the Revolution of Dignity at the Maidan in Kiev, and the subsequent start of military actions in the Donbas region, Mariupol also became a hotbed of conflict. The city was occupied by the DNR separatist forces in 2014 May, and retaken by the Ukrainian military in June. As a consequence of these events, Mariupol faced a number of new circumstances that together served as a catalyst of a profound urban change. In the following section, I describe the different factors behind the transformation, and discuss their effect on the cultural life and urban environment in the city.

The first factor is related to the formulation of DNR and the long term occupation of Donetsk by the separatist forces. With the occupation of Donetsk, Mariupol became the administrative centre of Donetsk oblast, obtaining the government functions, institutions and the respective financial resources. This change in the official status of the city resulted in a lot of new investment from the local and national governments, as renovation of public buildings, the creation of new institutions for helping the internally displaced persons (IDPs), and investment in public transport, parks and leisure activities.

Beside administrative changes, the occupation of Donetsk and Lugansk regions led to an unforeseen level of internal migration: a large proportion of citizens from the occupied parts left in order to find a new home in government controlled territories for security reasons. Besides Kyiv and Western Ukraine, a significant part of these people resettled in Mariupol, the closest city to the occupied areas. This unexpected movement of people brought a lot of new labour power and new enterprises to the city. Many of the new cultural spaces that appeared after 2015 are initiated by refugees from Donetsk and Lugansk regions, including IZBA Café and Платформа ТЮ. The creators of these places represent an example of strong regional identity: among their motivations to work in the cultural sphere, they mention their local patriotism towards Donetsk and their firm belief in a Ukrainian cultural movement. The arrival of similar people presented a new source of creative labour in the local cultural scene, generating new places, ideas and activities in cooperation with local citizens of Mariupol.

The third factor is related to the Revolution of Dignity and the nationwide socio-cultural revival that followed as one of its consequences. The Maidan Revolution generated a new wave of self-consciousness among the citizens of Ukraine, also reflected in the growing number of new social projects and civil organizations founded with the goal to improve the country. Many of these projects addressed the problems of Eastern Ukraine as a reaction to the ongoing conflict, including financial and psychological help for the refugees, rebuilding programs in the areas destroyed by the war, and cultural exchanges. As a part of this tendency, a lot of different projects arrived to Mariupol as well, providing another source of new ideas and inspiration for locals. At the same time, the citizens of Mariupol were themselves also part of the post-Maidan national revival, and started to take initiatives on their own and in co-operation with outsiders.

The fourth factor concerns another external influence: as a consequence of the Donbas conflict, international organizations for development and humanitarian aid appeared in the East Ukrainian region, with a significant presence in Mariupol. The arrival of organizations as OSCE, USAID, UNHCR, Danish Refugee Council and International Red Cross had multiple influences on the local society: first, they provided a new form of financial investment in the form of development grants. Local citizens and organizations can apply to these grants in

order to found their own enterprise or cultural project. Practically all of the new urban spaces born after 2015 are financed by international grants at least partly. Second, the organizations themselves created a number of workplaces for an educated middle class part of local society, offering a new alternative on the local job market. Third, the staff of these organizations created a small but substantial new market for the local economy, including the housing market and the service sector. In summary, the presence of international aid organizations, however tragic the apropos be, serves as a new form of connection to the outside world and within that, Western Europe and the United States.

The fifth factor can be identified as the war itself: the military conflict in Eastern Ukraine and the resulting physical and mental damage served as a kind of turning point in the self-consciousness of the city, forcing the citizens as well as the authorities to reflect on the question of local identity and reconsider the possible future scenarios in the development of the place. The temporary occupation by the separatists, the shelling of Vostochny district in 2015 January, and the constant threat presented by the vicinity of the frontline caused a collective shock that became a catalyst of self-reflection. In this view, the tragic event of war had an unexpected positive influence on the life of Mariupol, generating new ideas, new forms of solidarity between the citizens and external actors, and new opportunities to develop.

Conclusion. The article discussed the ways how the Revolution of Dignity and the conflict in Eastern Ukraine contributed to the cultural revival and urban renewal in the city of Mariupol. The present urban revival can be understood in the context of contemporary Ukrainian history, characterised by an East-West cultural divide exploited by political interests, a lack of compromise regarding the evaluation of the Soviet period, and the complexities of economic transition from a centralized plan economy to free market. My research explores how the urban transformation of Mariupol is implemented among these conditions, providing an insight to the wider social transformation that is taking place in contemporary Ukraine.

References

1. Himka J.-P. The History behind the Regional Conflict in Ukraine / J.-P. Himka // *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*. - 2015. - Vol. 16, № 1. - P. 129–136.
2. Menon R. Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order / R. Menon, E. Rumer. - Cambridge, Mass. : MIT Press, 2015. - 220 p.
3. Portnov A. Memory Wars in Post-Soviet Ukraine (1991–2010) / A. Portnov // *Memory and Theory in Eastern Europe*. - New York : Palgrave Macmillan, 2013. – P. 233–254.
4. Richardson T. Kaleidoscopic Odessa: History and Place in Contemporary Ukraine / T. Richardson. – Toronto : University of Toronto Press, 2008. – 280 p.
5. Wanner C. Burden of dreams: history and identity in post-Soviet Ukraine / C. Wanner. - University Park, Pa. : Pennsylvania State University Press. 1998. - 255 p.
6. Yekelchik S. National Heroes for a New Ukraine: Merging the Vocabularies of the Diaspora, Revolution, and Mass Culture / S. Yekelchik // *Ab Imperio*. - 2015. -№ 3. - 97–123.
7. Zhurzhenko T. The Myth of Two Ukraines : A Commentary on Mykola Riabchuk's "Ukraine: One State, two Countries"? [Electronic resource] / T. Zhurzhenko // *Eurozine*. – 2002. – 17 September. – Mode of access : www.eurozine.com/articles/2002-09-17-zhurzhenko-en.html

Стаття надійшла до редакції 05.05.2018

А. Балаж

КОНФЛІКТ: ВІДРОДЖЕННЯ М. МАРИУПОЛЯ ПІСЛЯ 2014

У статті наводиться концептуальне обґрунтування та основні аргументи аспірантського дослідження з теми «Трансформація міської середовища, яка відбулася у місті Маріуполь на Сході України після початку конфлікту на Донбасі у 2014 р.». У дослідженні висувається гіпотеза про те, що початок війни на Сході України та тимчасова окупація Маріуполя сепаратистськими військовими групами призвело до неочікуваних позитивних змін у культурному житті та урбаністичному розвитку міста, привносячи нові ідеї та нові інвестиційні ресурси до раніше відособленого промислового міста. Стаття спирається на річне етнографічне польове дослідження у Маріуполі (включаючи інтерв'ю, спостереження учасників та архівні матеріали) націлене на вивчення поточних змін з часом. Перша частина статті презентує теоретичні та історичні основи цього питання, у другій частині обговорюються основні фактори, які зробили свій внесок до вищезазначених урбаністичних змін.

Ключові слова: Україна, Маріуполь, міська антропологія; соціологія; Донбаський конфлікт; міське перетворення; культура; мистецтво; політика пам'яті; декомунізація.

УДК 316.643.2(477)

Т. О. Петрушина, Б. В. Слющинский

ЦЕННОСТНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ И РЕАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРУДОВОЙ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

В представленной статье авторы анализируют ценностные характеристик социальных практик людей, что является неотъемлемой частью исследования институционального механизма формирования социального поведения. Принято говорить о ценностно-нормативной системе координат, в рамках которой осуществляются все социальные взаимодействия. Как утверждают авторы, само словосочетание «ценностно-нормативная» подчеркивает тесную связь между собой ценностей и норм как базовых регуляторов поведения (по происхождению, функциональному предназначению и по форме проявления). В реальной жизни человек, как правило, ориентируется на ценности и нормы одновременно, в «нераздельно-смешанной» форме. В статье проводятся сравнительные характеристики удовлетворения населения Украины, выполняемой работой, денежным вознаграждением и желанием карьерного роста.

Ключевые слова: ценностные приоритеты, трудовая жизнь, социальные практики, базовые регуляторы поведения, жизнедеятельность.

Ценности и нормы являются базовыми регуляторами поведения, но регуляторами разного рода. Норма – это правило поведения, императивно предписывающее и требующее в конкретных ситуациях действий определенного типа. Она задает некие пределы, границы допустимых вариаций, в которых социальное поведение сохраняет свои качественные характеристики и установленную упорядоченность. Ценностью является то, что обладает значимостью для субъекта, смыслоопределяющим началом его жизнедеятельности. Ценностью может быть предмет любой природы, материальной или идеальной, идея, качество какого-то объекта или субъекта и т. д. – все, что играет

важную роль в жизни человека и способно удовлетворять его соответствующие потребности.

Как регуляторы поведения ценности выступают более общим, абстрактным, генерализованным понятием, а нормы – более конкретным, конкретно-ситуативным. Можно сказать, что нормы «приземляют» ценности, конкретизируют их в соответствии с определенными условиями. Ценности тяготеют к субъективному миру представлений об окружающей жизни, а нормы – к объективно существующей социальной практике. Ценности в большей мере упорядочивают наши мысли и чувства, а нормы – поведение. Ценности структурируют наши представления, а нормы – взаимоотношения.

Ценности составляют элемент культуры и лежат в основе нравственных принципов, выступают оценочной категорией нравственности. Ценность – это символ желаемого, идеальный «высший образец», абсолютная планка цели, стремления к ней. Норма – это практическое, общепринятое правило, регулирующее поведение людей в повседневной жизни, это – конституирующий элемент социального поведения, его «реальный образец», признанный, обязательный порядок взаимодействия социальных субъектов. Можно сказать, что ценности как элемент культуры являются социокультурной характеристикой и относятся, прежде всего, к надстроечным понятиям. Нормы же, представляя институциональный «срез» культуры, являются в большей мере социоповеденческой характеристикой и относятся к базисным понятиям.

Осмысление ценностно-нормативного регулирования во взаимосвязи со структурой социального действия неизбежно приводит к выводу о том, что ценности больше тяготеют к целям, а нормы – к средствам их достижения (хотя в рамках самих ценностей различают ценности–средства и ценности–цели). И в этом состоит главное отличие их функций, точнее, их специфики при выполнении общих функций регулирования поведения. Нормы, структурируя действие (взаимодействие), выполняют функцию его упорядочивания, а ценности, направляя это действие (взаимодействие), – функцию целеполагания. В целом же функции норм и ценностей близки между собой. В качестве примера можно привести понимание функционального предназначения норм российскими социологами А. Кравченко и И. Тюриной. По их мнению, «социальные нормы выполняют в обществе весьма важные функции: регулируют общий ход процесса социализации; интегрируют индивидов в группы, а группы – в социум; контролируют отклоняющееся поведение; служат образцами, эталонами поведения» [1, с. 324]. Перечисленные функции социальных норм правомерно перенести и на социальные ценности, с указанием специфики их осуществления в зависимости от сферы происхождения и функционирования (социокультурного – для ценностей и институционально-поведенческого – для норм). Видимо, особенности генезиса социальных норм и ценностей определяют и относительные различия в механизме и характере их воспроизводства. Что касается очередности происхождения норм и ценностей, следует указать на два момента: 1. их диалектическую взаимоподкрепляемость, взаимопревращение в процессе функционирования; 2. историческую первичность формирования ценностей как основы для возникновения соответствующих норм. Обоснованием ценностей является сама жизнь, ее результаты. Ценности изначально формируются как результат оценивания нескольких вариантов, что предполагает наличие определенных правил как способов действия (взаимодействия) и возможность выбора между ними «стоящего» и «не стоящего», «хорошего» и «плохого». Как утверждает Н. Смелзер, «ценности нуждаются в обосновании, но и они сами могут служить обоснованием. Они обосновывают нормы или ожидания и стандарты, реализующиеся в ходе

взаимодействия между людьми» [2, с. 51]. Думается, можно говорить о ценностном «ядре» и «нормативной оболочке» социальной регуляции поведения.

Понимание взаимосвязи ценностей и норм объясняет проблему институциональной эффективности или неэффективности, силы или слабости социальных норм. Сильные социальные нормы должны быть основаны на мощном ценностном фундаменте.

Структура ценностей населения Украины. Мониторинговые исследования Института социологии НАН Украины позволяют в динамике оценить изменения ценностных приоритетов населения Украины. Оценка по 5-балльной шкале (где 1 балл означает «совсем не важно», 2 – «скорее не важно», 3 – «трудно сказать, важно или нет», 4 – «скорее важно», 5 – «очень важно») определенной группы ценностей выявило следующую иерархию приоритетов. К доминантным ценностям (их индексы находятся в интервале 4.5–5.0 баллов) устойчиво относятся витальные ценности, связанные со здоровьем, семьей, детьми и материальным благополучием. К субдоминантным ценностям (их индексы находятся в интервале 4.0–4.5 баллов) относятся ценности «социального комфорта»: благоприятный морально-психологический климат в обществе, создание равных возможностей для всех и др. К ценностям среднего уровня важности относятся ценности самореализации (общественное признание, интересная работа, интеллектуальное развитие, их индексы находятся в интервале 3.5–4.0 баллов) и демократии (государственная независимость страны, демократическое развитие страны, возможность предпринимательской инициативы, их индексы находятся в интервале 3.0–3.5 баллов). Периферию ценностной системы составляют маловажные ценности, к которым относится, например, ценность участия в деятельности политических партий и общественных организаций (ее индекс за период 1991–2009 гг. колебался от 1.8 до 2.7 баллов).

Ценность «интересная работа» за все годы наблюдений остается в группе приоритетных ценностей, хотя динамика ее индекса носит волнообразный характер. В 1991–1994 годах он был на уровне 3.9 баллов, к 2000 году вырос до 4,3 баллов, затем снизился в 2006 году до 4,1 балла и вновь начал расти [3, с. 205].

Ценностные приоритеты населения Украины в сфере труда. Эмпирические данные Европейского социального исследования пятой волны (ESS 2012) позволяют сравнить ценностные характеристики трудовых практик жителей Украины и других европейских стран, а также проанализировать ценности, мотивы и характеристики работы украинских граждан в разрезе возрастных групп, по тендерному, поселенческому и другим признакам.

Иерархия трудовых ценностей. Представление об иерархии трудовых ценностей дают ответы респондентов на вопрос о степени важности при выборе работы следующих пяти характеристик: возможность проявлять инициативу, надежность работы, высокий доход, возможность совмещать трудовые и семейные обязанности и хорошие возможности повышения квалификации. По 5-балльной шкале (где 1 балл означает «совсем не важно», 2 – «не важно», 3 – «насколько важно, настолько и нет», 4 – «важно», 5 – «очень важно») были рассчитаны средние значения по каждой ценности. В таблице 1 представлены средние значения этих ценностей по всем европейским странам, вошедшим в исследование, а в таблице 2 – средние значения по Украине в целом и в разных социальных группах, выделенных по возрастному, тендерному и поселенческому признакам.

Таблица 1

**Сравнительный анализ ценностей жителей стран–участниц ESS
 при выборе работы, индексы (средние)**

Страна	Ценности				
	возможность проявлять инициативу	надежность работы	высокий доход	возможность совмещать трудовые и семейные обязанности	хорошие возможности повышения квалификации
Бельгия	<u>4.0*</u>	4.3*	3.9*	4.1	3.9
Болгария	3.7	<u>4.7*</u>	4.6	4.1	3.6*
Швейцария	<u>4.1*</u>	4.3*	3.6*	4.2	3.9
Кипр	4.1	4.6	4.6	4.3	3.9
Чехия	3.7	4.1*	4.0*	3.8*	3.2*
Германия	<u>4.1*</u>	<u>4.5*</u>	3.9*	<u>4.2*</u>	4.0
Дания	<u>4.1*</u>	3.9*	3.4*	3.9*	3.6*
Эстония	3.8	4.5	4.3	4.1	3.9
Испания	<u>4.1*</u>	<u>4.7*</u>	4.3*	<u>4.3*</u>	<u>4.1*</u>
Финляндия	<u>4.1*</u>	4.3*	3.7*	3.8*	3.8*
Франция	<u>4.0*</u>	4.3*	3.9*	4.2	3.9*
Англия	<u>4.1*</u>	4.3*	3.8*	4.1	3.9
Греция	<u>4.2*</u>	<u>4.6*</u>	4.5	<u>4.3*</u>	4.1
Хорватия	3.7	4.5	4.2*	4.2	4.0
Венгрия	3.7	4.6	4.3*	<u>4.3*</u>	3.8*
Ирландия	<u>4.1*</u>	4.3	3.9*	4.1	4.1
Израиль	<u>4.1*</u>	4.4	4.4	4.2	4.1
Нидерланды	<u>4.0*</u>	4.0*	3.5*	4.0	3.6*
Норвегия	<u>4.0*</u>	4.3	4.1*	4.1	3.9
Польша	<u>4.1*</u>	<u>4.5*</u>	4.4*	4.2	4.0
Португалия	<u>3.9*</u>	4.4	4.2*	4.2	4.0
Россия	3.5*	4.3*	4.5	4.1	3.6*
Швеция	<u>4.2*</u>	4.2*	3.7*	4.1	3.7*
Словения	<u>4.0*</u>	4.3	4.0*	4.2	3.9
Словакия	3.0*	4.2*	4.1*	4.0	4.0
Украина	3.6	4.4	4.5	4.1	4.0
Всего	3.9	4.4	4.2	4.2	3.9

Примечание: * – в этой и других таблицах различие средних значимостей на уровне 0.5. Значимость различий средних установлена при помощи процедуры One-Way ANOVA, Post Hoc Multiple Comparisons, Tamhane's Test.

Индексы всех ценностей населения Украины отличаются между собой на 0.5 уровне значимости. Наиболее значимой ценностью для украинских граждан при выборе работы является высокий доход (заработная плата). На втором месте находится ценность надежности работы. Далее по степени важности идут ценности «возможность совмещать трудовые и семейные обязанности» и «хорошие возможности повышения квалификации». Наименее важной ценностью при выборе работы является «возможность проявления инициативы». В большинстве обследованных европейских стран эта ценность выражена в большей мере (подчеркнутые значения индексов со звездочкой). Ценность «хорошие возможности повышения квалификации» имеет большую значимость по сравнению с Украиной только в Испании, в девяти европейских странах – она менее значима (значения индексов со звездочкой без подчеркивания), в остальных – примерно на том же уровне. Возможность совмещать

трудоые и семейные обязанности – важная ценность, выраженная среди украинского населения приблизительно так же, как и в большинстве других стран. Более высокую значимость она имеет для жителей Венгрии, Греции, Испании и Германии. Менее важна эта ценность для населения Дании, Финляндии и Чехии.

Надежность работы² является важной ценностью и находится на уровне средней значимости среди обследованных стран. Только в пяти странах (Болгарии, Германии, Испании, Греции и Польше) жители придают надежности работы еще большее значение, чем в Украине. В 11 странах эта ценность несколько менее значима (значения индексов со звездочкой без подчеркивания). Главной ценностью украинских граждан при выборе работы является высокий доход, что, естественно, обусловлено низким уровнем благосостояния большинства населения страны и отсутствием для этого большинства других существенных источников дохода. В большинстве стран–участниц ESS эта важная для всех людей ценность выражена несколько слабее.

Наиболее значима ценность высокого дохода среди украинской молодежи. Следует отметить, что практически все ценности, за исключением «возможности совмещать трудовые и семейные обязанности» среди молодежной группы выражены сильнее, чем среди населения среднего и старшего возраста. Эта ценность значимо важнее для женской половины населения (по другим ценностям отличий между мужчинами и женщинами нет). Что касается особенностей места проживания, то главные ценности при выборе работы – высокий доход, надежность работы, а также ценность возможности совмещения трудовых и семейных обязанностей, выражены среди жителей больших, небольших городов и сел примерно одинаково. Значимые различия зафиксированы только по двум позициям. Для жителей небольших городов ценность хороших возможностей повышения квалификации имеет большую значимость, чем для жителей сел. У сельских жителей также в меньшей степени по сравнению с горожанами проявляется ценность «возможность проявления инициативы».

Ценность труда и удовлетворенность работой. Отношение к труду следует оценивать по нескольким параметрам – характеру мотивации и характеру восприятия труда как ценности. Восприятие труда как ценности–цели или ценности–средства изучалось в рамках экспертного опроса, проведенного отделом экономической социологии Института социологии НАН Украины в 2005 году (N=623) по проблемам экономической культуры населения Украины. Оценки экспертов распределились практически поровну – 45,4% ответили, что, по мнению граждан, работа сама по себе не является ценностью, она может быть лишь способом достижения иных целей человека; 48,8% полагали, что люди воспринимают работу как одну из главных целей человека [4, с. 216]. Такая социокультурная характеристика восприятия труда как ценности отражает укорененное в ментальных пластах экономической культуры отношение людей к труду³.

² Следует отметить некоторую неточность перевода англоязычного варианта анкеты на русский язык: «secure job» имеет два смысловых перевода – надежная работа и безопасная работа, что создает определенные трудности для адекватной интерпретации данных.

³ В украинских пословицах можно найти всю палитру и позитивного, и негативного отношения к труду и его результатам. В них зафиксирована человекотворческая функция труда, его необходимость и самооценочность для формирования человеческой личности (“Птиця створена для літання, а чоловік — до праці”, “Сталь гартується в огні, а людина — у труді”, “Праця чоловіка годує, а лінь марнує”), утверждается высокая нравственная ценность любого вида честного труда человека (“Всякий труд почесний”, “Якщо добре працювати, скрізь успіхи будеш мати”). С другой стороны, подчеркивается несоответствие труда и его результатов (“Шилом моря не нагрієш — від тяжкої роботи не розбагатієш”, “Від трудів праведних не наживеш палат каменних”), дихотомичность в оценках труда

В рамках ESS респонденти відповідали на два питання: отримували б вони задоволення від їхньої поточної роботи, навіть якщо б у них не було потреби в грошах (цінність поточної роботи) і працювали б вони з задоволенням на оплачуваній роботі, навіть якщо б не потребували грошей (цінність оплачуваної роботи). В таблицях 3 і 4 представлені індекси цінностей поточної і оплачуваної роботи, а також показники задоволеності роботою і співвідношенням часу, витраченого на роботу і інші сторони життя, в порівняльному контексті з іншими європейськими країнами і в розрізі деяких соціальних груп населення України.

Таблиця 2

Сравнительный анализ ценностей жителей Украины при выборе работы по возрастному, гендерному и поселенческому признакам, индексы (средние)

Ценности	В целом по Украине	Возраст			Пол		Населенный пункт		
		18-29	30-54	55 и старше	муж	жен	большой город	небольшой город	село
высокий доход	4.5	<u>4.7*</u>	4.5	4.4	4.5	4.5	4.5	4.5	4.4
надежность работы	4.4	<u>4.6*</u>	4.4	4.4	4.5	4.4	4.4	4.5	4.4
возможность совмещать трудовые и семейные обязанности	4.1	4.2	4.1	4.2	4.0	<u>4.2*</u>	4.1	4.2	4.1
хорошие возможности повышения квалификации	4.0	<u>4.3*</u>	3.9	4.0	4.0	4.0	4.0	<u>4.1*</u>	3.8
возможность проявления инициативы	3.6	<u>3.9*</u>	3.5	3.4	3.6	3.5	<u>3.6*</u>	<u>3.6*</u>	3.3

Ценность и нынешней, и оплачиваемой работы в Украине выражена слабее, чем в большинстве обследованных стран. Если ценность текущей работы оценивается украинскими гражданами, как и гражданами, например, России на самом низком среди европейских стран уровне, то ценность оплачиваемой работы, т.е. ценность общественно необходимой и признаваемой обществом работы, хотя и выражена среди населения Украины на ценностно-нейтральном уровне, но вместе с тем проявляется сильнее, чем среди населения России и Чехии. В целом ценность абстрактной оплачиваемой работы среди украинских граждан младше 70 лет имеет несколько большую значимость, чем ценность конкретной работы, которую в настоящее время имеют наемные работники. Что касается удовлетворенности работой и соотношением времени, затрачиваемого на работу и другие стороны жизни, то эти показатели в

как источника средств существования (“Як дбаєш, так і маєш”, “Трудова копійка годує довіку” — “Не кожен, хто дбає, той і має”, “Та допіру робота: ціле життя роби, а на старість милостиньку проси”. С давніх часів підмічалась і різна мотивація праці — ціннісно-содержательна (“Коли є до чого жагота, то кипить в руках робота”, “Без охоти нема роботи”) і матеріально-прагматическа (“Тирлю-тирлю коло плота: яка заплата, така й робота”).

Украине – самые низкие среди всех стран–участниц ESS. При этом индекс удовлетворенности основной работой несколько выше индекса удовлетворенности соотношением времени.

Таблица 3

Сравнительный анализ ценностей нынешней и оплачиваемой работы, удовлетворенности работой и соотношением времени, затрачиваемого на работу и другие стороны жизни у жителей стран–участниц ESS, индексы (средние)⁴

Страна	Ценность нынешней работы	Ценность оплачиваемой работы	Удовлетворенность основной работой	Удовлетворенность соотношением времени, затрачиваемого на работу и другие стороны жизни
Бельгия	2.7*	2.4*	<u>7.8*</u>	<u>6.7*</u>
Болгария	2.8*	2.4*	6.9	6.3
Швейцария	2.5*	2.4*	<u>8.0*</u>	<u>7.0*</u>
Кипр	2.8	2.5	7.7	<u>7.3*</u>
Чехия	3.4	<u>3.4*</u>	6.8	5.7
Германия	2.6*	2.4*	<u>7.5*</u>	<u>6.3*</u>
Дания	2.3*	2.3*	<u>8.3*</u>	<u>7.3*</u>
Эстония	3.3	2.9	7.2	6.2
Испания	3.0*	2.8*	<u>7.5*</u>	<u>6.3*</u>
Финляндия	3.0	2.8	<u>7.8*</u>	<u>6.9*</u>
Франция	3.1*	2.7*	<u>7.5*</u>	<u>6.4*</u>
Англия	2.8*	2.6*	<u>7.3*</u>	<u>6.4*</u>
Греция	3.0*	2.7*	6.6	6.0
Хорватия	3.0	2.6*	6.7	6.3
Венгрия	2.8*	2.6*	<u>7.2*</u>	6.0
Ирландия	2.7*	2.6*	7.2	<u>6.6*</u>
Израиль	2.6*	2.2*	<u>7.6*</u>	<u>6.9*</u>
Нидерланды	2.4*	2.3*	<u>7.7*</u>	<u>7.0*</u>
Норвегия	2.4*	2.2*	<u>7.9*</u>	<u>6.8*</u>
Польша	2.9*	2.8*	<u>7.3*</u>	6.1
Португалия	3.2	2.9	6.8	6.1
Россия	3.3	<u>3.2*</u>	6.7	5.8
Швеция	2.7*	2.6*	<u>7.7*</u>	<u>6.4*</u>
Словения	3.0	3.1	7.4	6.5
Словакия	2.9*	2.7*	7.0	6.2
Украина	3.3	3.0	6.6	5.8
Всего	3.0	2.8	7.2	6.2

⁴ Индексы ценностей нынешней и оплачиваемой работы рассчитаны как средние баллы по 5-балльной шкале, где 1 балл означает «полностью согласен», 2 – «согласен», 3 – «насколько согласен, настолько и не согласен», 4 – «не согласен», 5 – «совершенно не согласен». Индексы удовлетворенности работой и соотношением времени рассчитаны как средние баллы по 11-балльной шкале, где 1 балл означает «совершенно не удовлетворен», а 10 – «полностью удовлетворен».

Таблица 4

**Сравнительный анализ ценностей работы, удовлетворенности работой и удовлетворенности соотношением времени, затрачиваемого на работу, и другие стороны жизни среди жителей Украины по возрастному, тендерному и поселенческому признакам
 индексы (средние)**

Показатели	В целом по Украине	Возраст			Пол		Населенный пункт		
		18-29	30-54	55 и старше	муж.	жен.	большой город	небольшой город	село
Ценность нынешней работы	3.3	3.4	3.3	3.2	3.3	3.3	3.4*	3.2	3.1
Ценность оплачиваемой работы	3.0	2.9	3.0	3.0	3.0	3.0	3.1*	2.9	2.9
Удовлетворенность основной работой	6.6	6.6	6.6	6.3	6.2	6.8*	6.3*	7.0	6.7
Удовлетворенность соотношением времени, затрачиваемого на работу и другие стороны жизни	5.8	5.8	5.8	6.2	5.7	5.9	5.6	6.0	5.8

Мотивы труда. Оценка мотивации в отличие от ценностного восприятия труда отражает реальную картину поведения людей в экономической сфере. Как показал экспертный опрос по проблемам экономической культуры, прагматическая мотивация, материальный интерес существенно превышает социальные мотивы людей, отражающие потребность в интересном содержании работы. Так, 64,5% экспертов считают, что среди украинских граждан распространено мнение, согласно которому лучше все время повышать уровень благосостояния своей семьи, чем, обеспечив его должным образом, заниматься интересной работой. Значительно меньше, 24,9% опрошенных полагают, что в массовом сознании преобладает точка зрения, согласно которой лучше заниматься интересной работой, чем, обеспечив своей семье необходимый уровень благосостояния, продолжать его повышать, занимаясь непривлекательной работой [4, с. 215–216].

Анализ в рамках ESS непосредственных причин того, почему люди прикладывают усилия на работе, выявил следующие мотивы трудовых усилий:

- получение большей зарплаты или продвижение по службе – 26,3%;
- желание удержаться на рабочем месте – 22,3%;
- получение удовлетворения от того, что делаю⁵ – 16,8%;
- ответственное отношение к работе (всегда выполнять свою работу наилучшим образом – обязанность каждого) – 13,5%;
- полезность работы для других людей – 11,9%;

⁵ Следует отметить очередную неточность перевода англоязычного варианта анкеты на русский язык. «Be satisfied with what I accomplish» в русской анкете переведено как «получение удовлетворения от того, что делаю» (что по смыслу близко к варианту ответа «интересная работа»). Более адекватным является перевод «удовлетворение от результатов работы».

– интересная работа – 4,4%;

Сравнение трудовых мотивов граждан разных стран показало, что мотив получения большей заработной платы является основной причиной трудовых усилий людей на их рабочем месте, кроме Украины, еще только в России (32,4%), что лишь подтверждает схожесть наших социально-экономических ситуаций и проблем. Для населения большинства европейских стран главным в мотивации трудовых усилий является либо сохранение работы, либо получение удовлетворения от выполняемой работы. На мотив сохранения работы указало большинство населения Болгарии (36,3%), Кипра (36,0%), Чехии (42,9%), Греции (47,5%), Хорватии (38,8%), Венгрии (32,9%), Израиля (34,7%), Португалии (42,4%), Словакии (33,1%). Получение удовлетворения от выполняемой работы как основной мотив трудовых усилий выбрало большинство граждан Бельгии (31,5%), Швейцарии (38,9%), Германии (41,2%), Дании (51,7%), Финляндии (48,6%), Франции (30,4%), Великобритании (47,1%), Ирландии (38,7%), Нидерланд (30,2%), Норвегии (37,1%), Швеции (56,9%) и Словении (43,5%).

Акцент украинских граждан на инструментальной ценности труда, зафиксированный и в ценностной иерархии при выборе работы, и в мотивации трудовых усилий респондентов, свидетельствует об определенном сдвиге в мотивации населения Украины в сторону прагматизма по сравнению с социальной мотивацией трудовой деятельности. Для сравнения: более четверти населения четырех европейских стран (Швейцарии, Франции, Нидерланд и Норвегии) указали, что главным мотивом их трудовых усилий является то, что они имеют интересную работу (соответственно 26,4, 28,4, 26,2 и 26,7% опрошенных). Получение большей зарплаты или продвижение по службе является главным трудовым мотивом не только для наемных работников в Украине в целом, но и почти для всех социальных групп, выделенных по возрастному, тендерному и поселенческому признакам. Исключение составляет мотивация сельских тружеников: для каждого третьего из них главным мотивом трудовых усилий является желание сохранить свое рабочее место. Определенную специфику имеет и мотивация труда женщин, для которых сохранение работы также важно, как и получение большей зарплаты.

Таблица 5

**Сводная таблица мотивов трудовых усилий украинских граждан,
 в т.ч. по возрастному, тендерному и поселенческому признакам (%)**

Мотивы трудовых усилий	В целом по Украине	Возраст			Пол		Населенный пункт		
		18-29	30-54	55 и старше	муж.	жен.	большой город	небольшой город	село
Получение большей зарплаты или продвижение по службе	26,3	26,1	26,2	28,4	31,8	22,6	29,2	23,0	21,7
Желание удержаться на рабочем месте	22,3	21,8	23,4	17,6	20,7	23,5	21,2	20,6	33,7
Получение удовлетворения от того, что делаю	16,8	14,1	16,4	21,6	15,9	17,4	16,3	19,9	9,6
Ответственное отношение к работе	13,5	9,9	15,1	10,8	14,0	13,3	10,7	18,1	12,0
Полезность работы для других людей	11,9	16,2	11,1	9,8	8,0	14,6	11,9	12,4	9,6
Интересная работа	4,4	6,3	4,3	2,0	5,1	3,9	5,4	2,1	7,2

Характеристики реальных трудовых практик населения Украины. Анкета ESS содержала ряд вопросов, позволяющих оценить многие аспекты реальных трудовых практик украинских граждан. Таблицы 6 и 7 позволяют сравнить основные характеристики трудовой деятельности жителей Украины и других стран–участниц ESS.

Таблица 6

Сравнительный анализ основных характеристик трудовой деятельности наемных работников стран–участниц ESS, индексы (средние)⁶

Страна	Характеристики работы						
	В работе много разнообразия	Потребность в постоянном освоении нового	Зарботная плата зависит от объема вкладываемых в работу усилий	Помощь и поддержка со стороны коллег при необходимости	Работа связана с риском для здоровья или безопасности	Самостоятельность в определении времени начала и окончания работы	Надежность работы
Бельгия	3.1*	2.7	1.5*	3.1	1.7*	1.9	3.1*
Болгария	2.4	2.4*	2.2	2.9*	1.8*	1.5*	2.3*
Швейцария	3.3*	3.0*	2.0*	3.3	1.7*	2.3*	3.4*
Кипр	2.8	2.9	1.9	2.9	1.7	1.4	2.4
Чехия	2.7	2.6	2.6	2.8*	1.9*	1.7*	2.1*
Германия	3.1*	2.7	1.6*	3.2	1.7*	1.9	3.0*
Дания	3.3*	2.8	1.8*	3.4	1.5*	2.0	2.9
Эстония	3.0	2.9	2.1	3.2	1.9	1.8	3.5*
Испания	2.5*	2.6	1.5*	3.0*	1.6*	1.6*	2.9*
Финляндия	3.2*	2.8	1.5*	3.3	1.7*	2.1	3.1*
Франция	3.1*	2.8*	1.6*	3.1*	2.0*	2.0*	2.7
Англия	3.0*	3.0*	1.7*	3.3*	1.7*	1.8	2.8
Греция	2.5	2.7	1.9*	3.0	1.9*	1.4*	2.1*
Хорватия	2.6	2.6	1.9*	3.0	2.1	1.6	2.4
Венгрия	2.7	2.5	1.9*	3.1	1.8*	1.4*	2.4*
Ирландия	2.8	2.7	1.6*	3.1	1.6*	1.5*	2.6
Израиль	2.8	2.8	2.2	2.9	1.9	2.1	3.0
Нидерланды	3.2*	2.7	1.5*	3.3	1.5*	1.9	2.9
Норвегия	3.3*	3.4*	1.7*	3.5*	1.5*	2.0	3.3*
Польша	2.8	2.9*	2.0*	3.0*	2.0*	1.7*	2.8
Португалия	2.1*	2.2*	1.7*	2.5*	1.5*	1.3*	2.4*
Россия	2.4*	2.5*	2.3*	2.9*	2.1	1.8*	2.6*
Швеция	3.1*	3.2*	2.0*	3.4*	1.8*	2.1	3.1*
Словения	3.3*	3.1	1.8*	3.1	2.0	1.7	2.9
Словакия	2.8	2.9	2.7	2.9*	2.1	1.8	1.8*
Украина	2.7	2.7	2.5	3.2	2.2	1.9	2.7
Всего	2.8	2.7	1.9	3.1	1.9	1.8	2.8

Среди семи перечисленных в таблице 7 характеристик работы нейтральную оценку получила зависимость заработной платы от трудовых усилий. Такие характеристики как самостоятельность в определении временных рамок работы и опасность работы для здоровья украинские респонденты оценили как не верные,

⁶ Индексы данных характеристик трудовой деятельности рассчитаны как средние баллы по 4-балльной шкале, где 1 балл означает «совершенно не верно», 2 – «достаточно не верно», 3 – «достаточно верно», 4 – «совершенно верно».

особенно «самостоятельность». Реальным трудовым практикам украинских граждан присущи, пусть и в небольшой степени, такие характеристики как разнообразие в работе, потребность в постоянном освоении нового, надежность работы. Наиболее характерной для трудовой деятельности жителей Украины является взаимопомощь со стороны коллег по работе. Коллективная взаимопомощь проявляется в большей, чем в Украине, степени только в трех европейских странах – Швеции, Норвегии и Англии. В других странах она находится на таком же или на более низком уровне.

Таблица 7

Сравнительный анализ некоторых характеристик трудовой деятельности наемных работников стран-участниц ESS, индексы (средние)⁷

Страна	Характеристики работы		
	На работе приходится много и усердно трудиться	Времени никогда не хватает, чтобы сделать на работе все, что необходимо	Хорошие возможности для продвижения
Бельгия	2.5*	2.8*	2.8*
Болгария	2.1*	3.3	3.3
Швейцария	2.5*	2.9	2.9*
Кипр	2.4	2.9	2.9
Чехия	2.5*	3.3	3.6*
Германия	2.3*	2.9*	3.3*
Дания	2.6*	2.8	3.4
Эстония	2.4*	3.2	2.6
Испания	2.1*	2.9	3.1
Финляндия	2.2*	2.9	3.2
Франция	2.6*	2.7*	3.6*
Англия	1.8*	2.7*	2.9*
Греция	2.3*	3.2	3.0
Хорватия	2.3*	2.9	3.0
Венгрия	2.1*	3.2	3.7*
Ирландия	1.9	3.0	3.0
Израиль	2.5*	3.1	3.0
Нидерланды	2.3*	3.0	2.7*
Норвегия	2.4*	2.8	3.2
Польша	2.2*	3.5*	3.3
Португалия	2.1*	2.4*	3.2
Россия	2.3*	3.2*	3.3*
Швеция	2.3*	2.7*	3.0
Словения	2.1*	2.8	3.3
Словакия	1.9	2.8*	3.4
Украина	1.7	3.1	3.1
Всего	2.2	3.0	3.2

В современных условиях украинские граждане много и усердно трудятся, больше, чем жители большинства других европейских стран. Возможности продвижения среди украинских работников неоднозначные, с некоторым сдвигом в сторону больше отсутствия, чем наличия этих возможностей. Такая же неоднозначная оценка и в отношении суждения «времени никогда не хватает, чтобы сделать на работе все, что необходимо». Следует отметить, что возможности для продвижения в Украине примерно такие же, как и в большинстве стран-участниц ESS. Жители Англии,

⁷ Индексы данных характеристик трудовой деятельности рассчитаны как средние баллы по 5-балльной шкале, где 1 балл означает «полностью согласен», 2 – «согласен», 3 – «насколько согласен, настолько и нет», 4 – «не согласен», 5 – «совершенно не согласен».

Нидерланд, Швейцарии и Бельгии их оценивают выше, чем жители Украины, а жители России, Венгрии, Франции, Дании, Чехии и Германии – ниже.

Таким образом, проанализировав ценностные приоритеты и реальные характеристики трудовой жизни населения Украины можно сделать следующие выводы:

– наиболее значимыми ценностями для украинских граждан при выборе работы являются высокий доход (зароботная плата) и надежность работы. Наименее важной ценностью является «возможность проявления инициативы»;

– ценность высокого дохода наиболее значима среди украинской молодежи. Среди молодежной группы практически все ценности, за исключением «возможности совмещать трудовые и семейные обязанности» выражены сильнее, чем среди населения среднего и старшего возраста;

– ценности и нынешней, и оплачиваемой работы в Украине выражены слабее, чем в большинстве обследованных европейских стран. При этом ценность абстрактной оплачиваемой работы среди украинских граждан младше 70 лет имеет несколько большую значимость, чем ценность конкретной работы, которую в настоящее время имеют наемные работники;

– показатели удовлетворенности работой и удовлетворенности соотношением времени, затрачиваемого на работу и другие стороны жизни, в Украине – самые низкие среди всех стран-участниц ESS. Индекс удовлетворенности основной работой несколько выше индекса удовлетворенности соотношением времени (6.6 и 5.8 по 11-балльной шкале);

– в целом в мотивации населения Украины наблюдается определенный сдвиг в сторону прагматизма по сравнению с социальной мотивацией трудовой деятельности;

– к реальным характеристикам трудовых практик украинских граждан относятся разнообразие в работе, потребность в постоянном освоении нового, надежность работы (выражены в небольшой степени) и взаимопомощь со стороны коллег (выражена в наибольшей степени). Жители Украины трудятся много и усердно, больше, чем жители большинства других европейских стран. Возможности для продвижения украинских работников неоднозначные, с некоторым сдвигом в сторону больше отсутствия, чем наличия этих возможностей;

– сравнение сопоставимых между собой трудовых ценностей (при выборе работы) и реальных характеристик существующей работы показывают наличие явного дисбаланса между высокой значимостью ценностей дохода, надежности работы и недостаточным уровнем их воплощения в реальных трудовых практиках населения.

Список используемой литературы

1. Кравченко А. И. Социология управления : фундамент. курс : учеб. пособ. / А. И. Кравченко, И. О. Тюрина. – Москва : Академический проект, 2005. – 1136 с. ; Kravchenko A. I. Sotsiologiya upravleniya : fundament. kurs : ucheb. posob. / A. I. Kravchenko, I. O. Tyurina. – Moskva : Akademicheskii proekt, 2005. – 1136 s.

2. Смелзер Н. Социология : учеб. пособ. / Н. Смелзер. – Москва : Феникс, 1994. – 688 с. ; Smelzer N. Sotsiologiya : ucheb. posob. / N. Smelzer. – Moskva : Feniks, 1994. – 688 s.

3. Ручка А. Ціннісні пріоритети населення України за умов суспільних трансформацій / А.Ручка // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг. У 2-х т. / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – Київ : Інститут соціології НАН України, 2011. – Т. 1 : Аналітичні матеріали. - С. 201–215 ; Ruchka A. Tsinnisni priorytety naseleння Ukrainy za umov suspilnykh transformatsii / A.Ruchka // Ukrainske suspilstvo. Dvadsyat rokiv nezalezhnosti. Sotsiologichnyi monitorynh. U 2-kh t.

/ za red. V. Vorony, M. Shulhy. – Kyiv : Instytut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2011. – Т. 1 : Analitychni materialy. - S. 201–215

4. Петрушина Т. О. Социально-экономическое поведение населения Украины в условиях институциональных перемен / Т. Петрушина. – Киев : Институт социологии НАН Украины, 2008. – 544 с. ; Petrushina T. O. Sotsialno-ekonomicheskoe povedenie naseleniya Ukrainy v usloviyakh institutsionalnykh peremen / T. Petrushina. – Kiev : Institut sotsiologhii NAN Ukrainy, 2008. – 544 s.

Статья поступила в редакцию 08.01.2018

Т. О. Петрушина, Б. В. Слющинський

ЦІННІСНІ ПРІОРИТЕТИ ТА РЕАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРУДОВОГО ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У даній статті автори аналізують ціннісні характеристики соціальних практик людей, що є невід'ємною частиною досліджування інституціонального механізму формування соціальної поведінки. Прийнято говорити про ціннісно-нормативні системи координат, у рамках яких здійснюються всі соціальні взаємодії. Як стверджують автори, саме слово з'єднання «ціннісно-нормативне» підкреслює тісний зв'язок між собою цінностей і норм як базових регуляторів поведінки (за походженням, функціональним призначенням і за формою прояву). В реальному житті людина, як правило, орієнтується на цінності та норми одночасно, у «нероздільно-змішаній» формі. У статті проводяться порівняльні характеристики задоволення населення України, виконуваною роботою, грошовим винагородженням та бажанням кар'єрного росту.

У результаті дослідження автор доходить висновку:

- найбільш вагомими цінностями для українських громадян під час вибору роботи є високий прибуток (заробітна плата) і надійність роботи. Найменш важливою цінністю є «можливість прояву ініціативи»;
- цінності і сьогоднішньої, і оплачуваної роботи в Україні виражені слабше, ніж у більшості досліджуваних європейських країн. При цьому цінність абстрактної оплачуваної роботи серед українських громадян молодше 70 років має децю більшу значущість, ніж цінність конкретної роботи, яку сьогодні мають наймані робітники;
- показники задоволеності роботою і задоволенні співвідношенням часу, витраченого на роботу та інші сторони життя, в Україні – найнижчі серед всіх країн-учасниць ESS. Індекс задоволеності основною роботою децю вище індексу задоволеності співвідношенням часу (6.6 і 5.8 зі 11-бальною шкалою);
- в цілому в мотивації населення України спостерігається певний зсув в бік прагматизму у порівнянні з соціальною мотивацією трудової діяльності;
- до реальних характеристик трудових практик українських громадян відносяться різноманітність в роботі, потреба у постійному освоєнні нового, надійність роботи і взаємодопомога з боку колег. Жителі України трудяться багато в старанно, більше, ніж жителі більшості інших європейських країн.

Ключові слова: ціннісні пріоритети, трудове життя, соціальні практики, базові регулятори поведінки, життєдіяльність.

T. Petrushyna, B. Slyushchynskiy

**VALUED PRIORITIES AND REAL CHARACTERISTICS OF LABOUR LIFE
OF THE POPULATION OF UKRAINE**

In this article the authors analyze the valued descriptions of social practices of people that are inalienable part of the research of the institutional mechanism of forming social behaviour. It is accepted to talk about the valued-normative systems of coordinates; all social co-operations come true within the framework of that. As authors assert, the word connection "valued-normative" underlines close connection of values and norms as the base regulators of behaviour (originally, a functional setting and a form a display). In real life man, as a rule, is oriented on values and norms simultaneously, in the "divisibly mixed" form. Comparative descriptions of satisfaction of population of Ukraine are conducted in the article, by executable work, money rewards and the desire of career advancement.

As a result of the research the authors determine the following:

- the most important values for the Ukrainian citizens during the choice of work are a high income (salary) and reliability of work. The least important value is "the possibility of initiative display";

- the values of today's and the pay for work are expressed more poorly in Ukraine than in most European countries. Thus the value of an abstract pay for work among the Ukrainian citizens under 70 has some greater meaningfulness than the value of concrete work;

- indexes of satisfaction by work and pleasure correlating to the time expended in work and other parts of life in Ukraine. The index of satisfaction by basic work is higher than the index of satisfaction in correlations of time (6.6 and 5.8 with an 11-point scale);

- on the whole, in motivation of population of Ukraine there is certain side-shifting pragmatism in comparing to social motivation of labour activity;

- real descriptions of labour practices.

Key words: *base regulators of behaviour, labour life, social practices, valued priorities, vital functions.*

УДК 316.752:314.1(477)

Б. В. Слющинський

**РОЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТА ЕТНОКОНФЕСІЙНИХ ЧИННИКІВ У
ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО
ПРИАЗОВ'Я**

У статті проаналізована роль етнокультурних та етноконфесійних чинників у формуванні ціннісних орієнтацій населення сучасного українського Приазов'я. Розглянуті етнонаціональні угруповання регіону, історичні, економічні та політичні обставини, що сприяли їх створенню і формуванню сучасно норм поведінки та ціннісних орієнтацій, тобто сучасного рівня культури спільноти. Автор, на підставі проведених досліджень, приходять висновку, що: соціальні перетворення, які сьогодні відбуваються у світі в цілому, і в Україні зокрема, викликають неоднозначні відносини у різних регіонах України, які залежать від етнонаціонального складу населення, їхніх ціннісних орієнтацій та настанов.

Ключові слова: *етнокультура, етноконфесії, ціннісні орієнтації, норми поведінки, соціальні перетворення, глобалізація.*

Розглядаючи ціннісні орієнтації та настанови спільнот, не можна не враховувати етнокультуру і етноконфесійні впливи. У досліджуваному регіоні, а саме українському Приазов'ї, крім православ'я, католицизму, ісламу та ін., значну роль відіграли старообрядці (є вони і сьогодні). На території Донецької обл. старообрядцями з Курської, Могильовської та Воронізької губерній було засновано поселення Ольховатка (1720 р.). За даними Всеросійського перепису 1897 р. у Слов'яносербському, Маріупольському та Бахмутському повітах налічувалося 7370 душ старообрядців [1, с. 287–288]. На початок ХХ ст. із 3 тис. населення Ольховки 2614 осіб було старовірами. Крім того, на території Катеринославської губернії дисперсно проживали представники інших старообрядницьких течій та течій православного толку – безпопівці (у 2-х селищах Маріупольського повіту їх мешкало 28), духовні християни (духобори, молокани, новоізраїльтяни) [2, с. 213–239]. Враховуючи й те, що регіон українського Приазов'я ще й багатонаціональний, що також впливає на формування ціннісних орієнтацій та настанов, то порушена проблематика є досить актуальною. Адже, поєднання етнокультур та етноконфесій створює особливі ціннісні орієнтації та настанови спільноти, які регулюють соціальні відносини у суспільстві, визначаючи їх загальну спрямованість та поведінку.

Отже, мета – дослідження чинників, що вплинули на формування ціннісних орієнтацій та настанов населення сучасного українського Приазов'я. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити наступні завдання:

1. дослідити етнонаціональний та етноконфесійний склад населення українського Приазов'я в історичному аспекті;

2. виявити зразки взаємодії людей різних національностей та віросповідань у сучасному українському Приазов'ї, що впливають на формування ціннісних орієнтацій та настанов населення регіону.

Слід зазначити, що дану проблему досліджувало багато відомих вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних. Серед них М. Араджіоні, Д. Багалеї, Ю. Габермас, А. Гедьо, А. Дингес, Ю. Іванова, Р. Інглехарт, Г. Клепалова, В. Наумко, М. Наумова, І. Пономарьова, А. Ручка, Я. Шашкевич, та ін. Вони вивчали як історію заселення регіону, так і специфіку формування етнонаціональних та етноконфесійних відносин, доводячи, що даний регіон формує досить складний соціокультурний простір, що відбивається на всьому: від буттєвісних відносин до професійної орієнтації, від ціннісних орієнтацій і настанов та соціокультурних практик до управлінської культури.

Досліджуючи історію регіону, потрібно зазначити, що з ХVІІІ ст. цей край почав досить активно заселятись. На південному заході Маріупольського повіту поряд з грецькими селами з'явилися болгарські. Всього до Приазов'я з Буджаку переселилося до 30 тис. болгар, якими тут було засновано 38 поселень [3, с. 21–23]. У Приазов'ї поселилися грузини, які розмовляли татарською мовою [4, с. 29]. Вони заснували в Маріупольському повіті с. Георгіївку (Гнатівна). Компактні поселення мали албанці (вихідці з с. Каракурт (Жовтневе) у Південній Бессарабії) [5, с. 36]. Дисперсно були розселені в регіоні чехи, білоруси, цигани, поляки. Серед іноземних колоністів були і євреї. Характерним для єврейської громади було збереження релігійних традицій та приписів, спроби організувати національну освіту, аматорські мистецькі центри, будівництво культових споруд тощо.

Стосовно німців, то в Маріупольському повіті було 17 німецьких колоній. У релігійному плані німецькі переселенці неоднорідні: серед них були лютерани (на 1897 р. в Маріупольському повіті з 19104 осіб, що говорили німецькою мовою, 11720 були лютерани [6, с. 77], а також католики, кальвіністи, меноніти (сьогодні менонітів

немає)). Однак, слід зауважити, що не всі меноніти були етнічними німцями: серед них були й фланманці, й фризи, й нижні саксонці. Також слід зауважити, що у 50–60-х рр. XIX ст. у німецьких колоніях поміж менонітських, кальвіністських, лютеранських громад під впливом європейського пієтизму виникають так звані братства штундер, які сприяли виникненню українського штундизму. У 60-х рр. XIX ст. під впливом проповідей західних місіонерів серед менонітів й штундистів, а також серед представників інших конфесій починає поширюватися баптизм. У 60–70-х рр. баптистський рух виходить за межі німецьких поселень, починає формуватися українсько-російський баптизм. Крім цього, німецькі поселення стали базою для поширення на південноукраїнських землях наприкінці 80-х рр. XIX ст. адвентизму [7, с. 240–262].

Численну групу населення українського Приазов'я склали татари кримські та поволзькі. Більшість татар належало до мусульманського віросповідання. Відомо, що на Донеччині на початку XX ст. існувало дві мечеті (у Макіївці та у Луганську) і кілька молитовних будинків у робітничих селах. Кількість мусульман за даними Довідкової книги Катеринославської єпархії [8], мешкало 1272 мусульманина.

З відміною кріпацтва у 1861 р. відбувається черговий етап землеробської колонізації українського Приазов'я вихідцями як з українських, так і з російських губерній. Слід відмітити масовий прилив населення з російських регіонів, викликаний індустріалізацією Приазов'я, що значною мірою змінило етнокультурну картину регіону. Крім того, масове переселення стало початком ліквідації побутової ізоляції окремих етнічних груп (мовної, психологічної, конфесійної, соціально-економічної), що прискорило процеси міжкультурного обміну, вплинуло на зміни у ціннісних орієнтаціях та настановах. Ці процеси ще більше посилювалися у радянську добу, коли внаслідок так званих оргнаборів у промислові центри індустріального Приазов'я, переселялися представники різних народів, перш за все, росіяни. Це можна вважати початком періоду асиміляції та гібридизації.

Характерно, що «індустріальні» переселенці із самого початку селилися розпорошено, що в умовах форсованої індустріалізації, швидкого зростання кількості робітників та міського способу життя прискорювало їхню асиміляцію та гібридизацію, а значить – втрату національних ознак. У ряді випадків єдиним, що сприяло збереженню національної самосвідомості, була релігія, аматорські колективи, певні періодичні видання, але процеси атеїзації населення, ліквідація періодичних видань, що виходили національною мовою (арешт і розстріл редакторів), закриття, напр., грецького театру та арешт його учасників, що відбувалися у радянські часи, негативно вплинули й на цей фактор. Все це позначалося на формуванні ціннісних орієнтацій та настанов населення українського Приазов'я, бо в них вселявся з одного боку переляк, а з іншого – утруднений пошук своєї ідентичності. Адже відразу ж після отримання Україною незалежності, почався процес повернення своєї національності (греки, євреї) і масове створення етнонаціональних об'єднань. Як показали результати глибинного інтерв'ю, на перше місце вони ставили збереження своєї національної культури.

Звичайно, економічні, соціальні та політичні процеси формували «нову» людину з її сучасними ціннісними орієнтаціями та настановами. Відбувається деяка втрата духовності. Релігія відходить на другий план, хоча кількість культових споруд збільшується. Сьогоднішнє молоде покоління найголовнішим вважає матеріальне. Відбувається, так би мовити «матеріалізація» у розумінні матеріального забезпечення.

Сучасні студенти у своїх анкетах виносять питання щодо матеріального забезпечення на перший план. Планування дітей у своїх існуючих чи майбутніх сім'ях ставлять у залежність від матеріального забезпечення. Дійсно покоління від покоління

відрізняється ціннісними орієнтаціями та настановами. А ще, вимоги часу виховують нове, дещо замкнене буття. Кожна група прагне самостійності, починаючи від маленького колективу, сім'ї і закінчуючи більш великими угрупованнями. Але тут є суттєва відмінність «*наших*» мешканців від «*їхніх*» (західноєвропейських). Свідомість «*наших*» мешканців, у першу чергу спрямована на задоволення своїх матеріальних благ, а «*їхніх*» – на якість цих благ. Як стверджує американський політолог і соціолог Р. Інглехарт, у суспільній свідомості населення розвинених західних країн відбуваються повільні (але незворотні) зсуви в системі цінностей від пріоритетів, які віддані традиції, повазі до влади і матеріальному добробуту в бік цінностей незалежності й емансипації особистості, особистого задоволення, самоствердження. Це відбувається завдяки певній привабливості, престижу, авторитету конкретних особистісних взірців культурного споживання [9, с. 16–17]. На думку вченого, у суспільстві змінюються ціннісні пріоритети, відбувається перехід від пріоритету цінностей «*матеріалізму*» до пріоритету цінностей «*постматеріалізму*». Під цінностями «матеріалізму» він має на увазі преференції стосовно фізичної і психологічної безпеки та добробуту, а під цінностями «постматеріалізму» – вияскравлення незалежності до групи, самовияву та якості життя. Якщо ж із цієї позиції подивитись на сучасне життя пересічного громадянина нашої держави, то можна побачити, що у переважаючій більшості, саме зараз спільнота підійшла до «матеріалістичного» циклу, хоча повністю відкидати «постматеріалістичний» не можна, бо вже молодь віддає перевагу не тільки матеріальному забезпеченню, але й якості життя. Саме у молоді настав період радикальної зміни цінностей та настанов. Це викликано процесами глобалізації, і перш за все, – культурної. Відбувається, так би мовити, поява нової «глобалізаційної соціалізації», яка поєднує «свої» взірці культурного споживання з «їхніми». Як показують дані дослідження, сьогодні створюється нова когорта населення, яка досить в короткий проміжок часу змінилася і змінила свої ціннісні пріоритети. Вона «відірвалася» від ціннісних орієнтацій та настанов своїх батьків, але ще не «примкнула» до «постматеріалістських», і знаходиться десь у «дорозі». Тут буде доречно використати результати аксіомоніторингу, проведеного фірмою «Соціс» спільно з відділом соціології культури та масової комунікації Інституту соціології НАН України у 1994, 1997 і 2000 рр., результати якого дали підстави для висновків щодо найпоширеніших типів серед громадян сучасного українського суспільства. Адже, під впливом соціетальних умов населення України стає дедалі матеріалістичнішим у своїх засадових соціальних установах. Це протилежне тим культурним зсувам, які відбуваються у західних суспільствах [10, с. 188–189]. Кількість громадян, зорієнтованих суто матеріалістично, збільшилася з 92% у 1994 р. до 95% – 2000 р. (Розподіл відповідних ціннісних типів у 1994–2000 рр. серед населення України див. у табл. 1).

Таблиця 1

Зростання матеріалістичних установок (%)

Ціннісні типи	1994 р.	1997 р.	2000 р.
Чистий матеріалістичний	79	68	76
Змішаний матеріалістичний	24	13	19
Змішаний постматеріалістичний	6	7	4
Чистий постматеріалістичний	1	1	1

Як свідчать дані табл. 1, для населення України першочерговою проблемою є проблема елементарного виживання.

Зробимо порівняльний аналіз аналогічних досліджень, проведених у Донецьку. Отримані дані дозволяють констатувати, що сьогодні з різних причин для більшості населення міста більш-менш чітко виражена орієнтація на матеріалістичні цінності,

тобто на умови і можливості елементарного виживання. Це співпадає з даними по Україні. Опитування в Маріуполі показують ідентичні результати. У цьому плані населення Донецька та Приазов'я суттєво відрізняються від населення країн Західної Європи та США, в аксіологічній свідомості яких орієнтація на матеріалістичні цінності зустрічаються набагато рідше. У той же час, при порівнянні аксіологічних характеристик мешканців Донецької області з аналогічними показниками населення України в цілому [10, с. 189], ціннісна свідомість перших виглядає більш креативною, оскільки в ній спостерігається менш виражена орієнтація на цінності постматеріалістичні.

Слід відзначити й те, що емоційно-оцінювальні ставлення носіїв постматеріалістичних орієнтацій до системи соціальних умов, яка склалася і до свого місця в них, характеризувалась більш високими позитивними оцінками, ніж у носіїв матеріалістичних орієнтацій. Як показують результати дослідження, у чистих постматеріалістів рівень соціального самопочуття дещо вищий, ніж у чистих матеріалістів. Ці відмінності у рівні соціального самопочуття визначались в основному, за рахунок того, що постматеріалісти в цілому демонстрували більш високі оцінки заможності у таких сферах соціального життя як професійно-трудова, рекреаційно-культурна і особистісна (табл. 1). У той же час, в них чітко проглядається і більш критичне ставлення до деяких органів влади і суспільних інститутів. Напр., їм у більшій мірі, ніж матеріалістично орієнтованій частині населення, притаманна недовіра до Кабінету Міністрів (відповідно, 52% проти 38%), до Верховної Ради (70% проти 51%), до суду (61% проти 48%), до газет (33% проти 20%) і до телебачення (34% проти 19%).

Проаналізуємо відмінності індексів заможності в окремих сферах соціального життя мешканців Донеччини (див. табл. 2).

Таблиця 2

Відмінності індексів заможності в окремих сферах соціального життя у дончан з різними ціннісними орієнтаціями

Сфери соціального життя	Постматеріалістичні типи			Матеріалістичні типи			Рівень значущості відмінностей середніх
	Людина	Середній бал за шкалою 1-3 бала	Стандартне відхилення	Людина	Середній бал за шкалою 1-3 бала	Стандартне відхилення	
Професійно-трудова	82	2,09	0,56	491	1,96	0,55	0,047
Рекреаційно-культурна	82	1,76	0,55	491	1,59	0,49	0,007
Особистісні якості	82	2,18	0,63	491	2,01	0,59	0,014

Щоб деталізувати специфіку окремих типів ціннісних орієнтацій дончан, у даному дослідженні вони розглядаються через призму розгорнутої батареї цінностей. Попередньо слід відзначити, що в системі аксіологічних преференцій населення Донецька в цілому домінують вітальні цінності, характерні для кризового і нестабільного суспільства: міцне фізичне і психічне здоров'я (середній бал за шкалою 0-6 балів – 4,91), благополуччя дітей (4,89), міцна сім'я (4,82), матеріальна забезпеченість (4,73) і загальний хороший стан в країні (4,60). Периферія цієї системи утворена такими демократичними цінностями, як можливість критики владних структур (3,48), політичний суверенітет республіки (3,39), прагнення до того, щоб ідеали демократії стали важливішими ніж гроші (3,34) і участь в громадсько-

політичних об'єднаннях, партіях і організаціях (2,23). На периферії виявилась і можливість підприємницької ініціативи (3,46). Таким чином, виявлена за цією методикою система ціннісних орієнтацій дончан практично не відрізняється від системи ціннісних орієнтацій України в цілому.

Отже, використання цієї методики дає можливість більш детально дослідити ціннісні орієнтації в окремо взятому регіоні. Якщо отримані дані порівняти із всіма проведеними раніше дослідженнями, то побачимо, що все підтверджується і з впевненістю можна говорити, що сьогодні відбувається певна зміна ціннісних орієнтацій і настанов, а це впливає на зразки взаємодії людей у даному регіоні. Зразки взаємодії відповідають відповідним культурним епохам, які їх і породжують. Тобто, вони мають соціокультурний характер.

На думку українського соціолога А. Ручки [11, с. 196], кожна доба має свої домінуючі особистісні взірці, яким так чи інакше наслідують люди. Проте існують також особистісні взірці, котрі притаманні окремим соціокультурним середовищам, субкультурам, соціальним групам і верствам, а також етнонаціональним утворенням: міським, сільським, елітним, професійним, регіональним, маргінальним тощо, саме вони впливають на формування ціннісних орієнтацій та настанов спільноти. Привабливість чи престиж певних особистісних орієнтацій та настанов може згодом змінюватись під впливом різноманітних чинників: кардинальної зміни умов економічного життя, еміграції, контактів з новими людьми, подорожей і т. ін. У нашому випадку під новими людьми слід розуміти різні етнонаціональні групи, їхню постійну змінність. Звичайно, слід сюди додати й те, що у молоді ціннісні орієнтації та настанови одні, у дорослих – інші, а у людей похилого віку – ще інші. Крім цього, потрібно зважити й на те, що ціннісні орієнтації та настанови у більш похилому віці – це перегуки із своєю молодістю, – вони ніби загальмовують деякий поступальний рух, який виникає у суспільстві. Звичайно, на них впливає ціла низка інститутів виховання та освіти, і на першому місці – інститут сім'ї, де закладається фундамент для вироблення особистісних ціннісних орієнтацій та настанов. Весь процес соціалізації людини – це постійна їх зміна. Слід зазначити, що структура населення, переважання тих чи інших видів виробництва, наявність навчальних закладів різних ступенів акредитації, рельєф, густота населення, географічне оточення і т. ін. впливає на формування ціннісних орієнтацій та настанови людини.

Підсумовуючи, можна сказати, що:

- ціннісні орієнтації та настанови мають свою специфіку;
- сучасні глобалізаційні процеси з одного боку, породжують риси однорідності, а з іншого, – вони не тільки не позбавляють спільноту різноманітних умов життя, що склалися в регіоні, а й призводять до артикуляції специфічних рис локально-регіональних спільностей, до зростання значення культурних відмінностей, до плюралізації культурних форм і сегментації соціальних структур, до появи нових політичних, етнічних і організаційних розмежувань;

- соціальні перетворення, які сьогодні відбуваються у світі в цілому, і в Україні зокрема, викликають неоднозначні відносини у різних регіонах України, які залежать від етнонаціонального складу населення, їхніх ціннісних орієнтацій та настанов. Одні з них розглядають соціальні зміни як загрозу для свого соціального «виживання» у даній чіткості, інші, навпроти, вбачають у суспільних перемінах шанси укріплення своїх соціальних позицій чи набуття нового, більш високого статусу. Звідси соціальна ідентичність сама стає цінністю індивіда і спільностей, що відкриває нові можливості для розуміння і пояснення їхньої поведінки і дій. Це означає, що певні моральні, естетичні, релігійні, пізнавальні, прагматичні та інші цінності можуть виступати

генералізованою основою легітимної поведінки людей і в демократичному суспільстві без урахування цього неможливо здійснювати ефективне управління. Все це пов'язане із процесом сучасної структуризації масової свідомості, яка відбувається зараз у суспільстві.

Список використаної літератури

1. Клепалова Г. Ю. З історії старообрядництва в Донбасі / Г. Ю. Клепалова, І. Г. Луковенко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст. – Київ-Донецьк, 2001. – Вип. 18. – С. 286–289 ; Klepalova H. Yu. Z istorii staroobriadnytstva v Donbasi / H. Yu. Klepalova, I. H. Lukovenko // Istoriiia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty : zb. st. – Kyiv-Donetsk, 2001. – Vyp. 18. – S. 286–289.
2. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 г. – Екатеринослав, 1914. – 488 с. ; Spravochnaya kniga Yekaterinoslavskoy eparkhii za 1913 g. – Yekaterinoslav, 1914. – 488 s.
3. Наулко В. Формування сучасного етнічного складу населення України / В. Наулко // Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / ред. В. І. Наулко. - Київ : Головна спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – С. 13-45 с. ; Naulko V. Formuvannia suchasnoho etnichnoho skladu naseleння Ukrainy / V. Naulko // Etnonatsionalni protsesy v Ukraini: istoriia ta suchasnist / red. V. I. Naulko. - Kyiv : Holovna spetsializ. red. lit. movamy nats. menshyn Ukrainy, 2001. – S. 13-45 s.
4. Калоеров С. А. Заселение Приазовья греками / С. А. Калоеров // Межэтнические культурные связи в Донбассе: история, этнография, культура : зб. науч. тр. – Донецк, 2000. – С. 14–36 ; Kaloerov S. A. Zaselenie Priazovya grekami / S. A. Kaloerov // Mezhetnicheskie kulturnye svyazi v Donbasse: istoriya, etnografiya, kultura : zb. nauch. tr. – Donetsk, 2000. – S. 14–36.
5. Культура і побут населення України / авт. В. І. Наумко (кер.) та ін. – Київ : Либідь, 1991. – 230 с. ; Kultura i pobut naseleння Ukrainy / avt. V. I. Naumko (ker.) ta in. – Kyiv : Lybid, 1991. – 230 s.
6. Иванова Ю. В. Особенности формирования хозяйственного комплекса многонационального района Приазовья / Ю. В. Иванова // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. – Москва : Наука, 1979. – С. 74–91 ; Ivanova Yu. V. Osobennosti formirovaniya khozyaystvennogo kompleksa mnogonatsionalnogo rayona Priazovya / Yu. V. Ivanova // Kulturno-bytovye protsessy na yuge Ukrainy. – Moskva : Nauka, 1979. – S. 74–91.
7. Дынгес А. А. Римско-католическая церковь в Приазовье в начале XX в. / А. А. Дынгес // Летопись Донбасса : краеведч. сб. – Донецк, 1994. – Вып. 2. – С. 107–111 ; Dynges A. A. Rimsko-katolicheskaya tserkov v Priazove v nachale XX v. / A. A. Dynges // Letopis Donbassa : kraevedch. sb. – Donetsk, 1994. – Vyp. 2. – S. 107–111.
8. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 г. – Екатеринослав, 1914. – 488 с. ; Spravochnaya kniga Yekaterinoslavskoy eparkhii za 1913 g. – Yekaterinoslav, 1914. – 488 s.
9. Инглехарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности в изменяющемся обществе / Р. Инглехарт // Полис. - 1997. – № 4. – С. 6-32 ; Inglekhart R. Postmodern: menyuayushchiesya tsennosti v izmenyayushchemsya obshchestve / R. Inglekhart // Polis. - 1997. – № 4. – S. 6-32
10. Наумова М. «Матеріалізм» і «постматеріалізм» як типи ціннісних преференцій населення України / М. Наумова // Соціокультурні ідентичності та практики / за ред. А. Ручки. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 185–195 ; Naumova M. «Materializm» i «postmaterializm» yak tyпу tsinnisnykh preferentsii naseleння Ukrainy / M. Naumova // Sotsiokulturni identychnosti ta praktyky / za red. A. Ruchky. – Kyiv : In-t

sotsiologii NAN Ukrainy, 2002. – S. 185–195.

11. Ручка А. Динаміка ціннісних відданостей населення України: 1991–2000 роки / А. Ручка // Соціокультурні ідентичності та практики / за ред. А. Ручки. – Київ : Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 181–185 ; Ruchka A. Dynamika tsinnisnykh viddanostei naseleння Ukrainy: 1991–2000 roky / A. Ruchka // Sotsiokulturni identychnosti ta praktyku / za red. A. Ruchky. – Kyiv : In-t sotsiologii NAN Ukrainy, 2002. – S. 181–185.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2018

B. Sliushchinskiy

THE ROLE OF ETHNO - CULTURAL AND ETHNO – CONFESSIONAL FACTORS IN THE FORMATION OF THE VALUED ORIENTATIONS OF THE POPULATION OF UKRAINIAN AZOV REGION

In the article the author analyzes the role of ethno - cultural and ethno - confessional factors in forming the valued orientations of the population of modern Ukrainian Azov region. The author considers the ethnos of national group mends of the region, historical, economic and political circumstances that assisted their creation and forming of modern codes of conduct and allied orientations, modern level of culture of association.

From the point of view of the author, economic, social and political processes formed a "new" man with his modern valued orientations and discipline. Some loss of spirituality took place in the total. Religion stepped back to the second plan, though the number of cult buildings increased. The article considers today's young generation as the most important. There is "materialization" in understanding: in the questionnaires modern students take away a question in relation to the material of the first plan. A generation differs from a generation in the valued orientations and discipline. Yet, the requirements of time bring up a new, something there served existence. Every group wants independence, beginning from a little group, a family and ending with greater group mends. However, here, the author considers, is a substantial difference of "our" habitants from "theirs" (West-European). Consciousness of "our" habitants, in the first turn, sends to satisfaction of the material welfares, and "theirs" – to the quality of this blessing. As the American political scientist and sociologist R. Inglehart asserts, in public consciousness of the population of the developed western countries slow (but irreversible) changes in the system of values from priorities take place; that concerns traditions, respect to power and material welfare towards the values of independence and emancipation of personality, personal pleasure, and self-affirmation. It takes place due to certain attractiveness, prestige, authority of concrete personality standards of cultural consumption. The valued priorities change in society; the transition originates from the priority of values of "materialism" to the priority of values of "post-materialism". Under the values of "materialism», he means the preferences in relation to physical and psychological safety and welfare and under the values of "post-materialism" there are independences to the group, and quality of life. The period of the radical change of values and discipline came exactly for young people. It is caused by the processes of globalization, and first of all, by cultural processes. There is, so to say, the appearance of new "socialization of globalization", that combines the standards of cultural consumption with "theirs". As the researches show, the new cohort of population that changed sufficiently in the short interval of time and changed the valued priorities is created today. It appeared from the valued orientations and discipline of the parents, but did not yet "join" the "postmodern", and is somewhere on the "way".

The author, on the basis of undertaken studies, comes to the conclusion, that social transformations that take place in the world on the whole today and in Ukraine in particular, cause ambiguous relations in different regions of Ukraine; they depend on ethnos of national

composition of the population, their valued orientations and discipline.

Key words: *codes of conduct, ethnoconfession, ethnoculture, social transformations and globalization, valued orientations.*

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

УДК 069.15:004.774

О. А. Барма, А. Ю. Голубович

ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ И ПРОДВИЖЕНИЕ ПРОДУКТОВ И УСЛУГ РЕГИОНАЛЬНЫХ МУЗЕЕВ ПОСРЕДСТВОМ WEB-САЙТОВ

В рамках теоретического анализа рассматриваются музейные интернет-проекты и web-сайты музеев как один из способов продвижения культурных продуктов и услуг в сетевой среде с целью формирования политики спроса на результаты своей деятельности. В качестве примера рассматривается деятельность учреждения культуры «Свислочский историко-краеведческий музей» по реализации технологий позиционирования и продвижения музейных продуктов и услуг с помощью web-сайта собственной генерации и интернет-проектов «Музеи Беларуси» и «Музеи Беларуси вместе с БЕЛКАРТ».

Ключевые слова: музеи, культурные продукты, услуги музейных учреждений, Паблик Рилейшнз, музейные интернет-проекты, web-сайты музеев, музейные экспозиции, рекламные технологии в культуре.

На сегодняшний день основным коммуникационным пространством, как в социальной, так и в профессиональной сфере, удовлетворяющим потребности общества в высокой технологичности и мобильности, является Всемирная сеть, отличающаяся от традиционных средств передачи информации интерактивностью и мультимедийностью. Интернет-технологии позволяют аккумулировать информационные потоки, создающиеся в процессе деятельности субъектов, инновационный потенциал которых может быть реализован при разработке и применении конкурентоспособных технологий в маркетинговой, рекламной деятельности, а также в Паблик Рилейшнз.

Информационные технологии и Глобальная сеть являются неотъемлемой частью музейного маркетинга, что стимулирует сотрудников музейных учреждений к активной интеграции своих ресурсов в интернет-пространство и тем самым к более активному продвижению продуктов и услуг – результатов интеллектуальной деятельности персонала музея.

Обращаясь к научным работам представителей отечественного и зарубежного музееведения, отражающим проблемное поле музейного маркетинга, можно отметить совпадение мнений, касающихся политики использования информационных технологий в практико-ориентированной деятельности музеев. По оценке О. Н. Шелегиной, информационные технологии позволяют музеям, с одной стороны, демонстрировать свой ресурсный потенциал, с другой – позиционировать себя как полноправного члена рыночных отношений [13].

Одним из первых исследователей новых тенденций в реализации концепции музейного маркетинга в контексте компьютеризации, был Н. А. Никишин [8]. Сетевые технологии, по мнению исследователя, открывают новые, хотя и не безграничные возможности для решения многих актуальных проблем музейного дела, начиная от разработки стратегии продвижения культурных продуктов и услуг в виртуальном пространстве и заканчивая формированием профессиональных компетенций. Последнее, на наш взгляд, способствует росту квалификации специалистов, способных

мыслить рыночными категориями, выявлять и анализировать инновационные идеи, применять их в практической деятельности с учетом специфики своей сферы.

Всемирная глобальная сеть предоставляет музеям огромные возможности для информирования реальных и, что важно, потенциальных потребителей о своих продуктах и услугах путем создания информационных материалов и их представления на web-сайтах. Интернет-технологии позволяют, с одной стороны, обмениваться профессиональной информацией (например, музейные on-line-конференции/webinar), позволяющей определить свой ресурсный потенциал по сравнению с аналогичными учреждениями, с другой стороны, используя функциональные характеристики программного обеспечения продавать свою продукцию в on-line магазинах. Музеи с мировым именем на собственных web-сайтах активно используют интерактивные формы взаимодействия со своими посетителями. Для более объемного представления музейных объектов и экспонатов используются архитектурные развертки, интерактивные планы этажей, трехмерная графика, «виртуальные экскурсии»⁸.

Организации и учреждения сферы культуры, являясь полноправными членами рынка культурных благ, нередко сталкиваются с различными трудностями (нехватка финансовых и кадровых ресурсов, смена потребительских предпочтений и т.д.) определяющими реализацию их маркетинговой политики. В борьбе за свое выживание, увеличение конкурентоспособности и расширение рынка сбыта руководители учреждений культуры активно используют современные маркетинговые технологии, адаптированные к специфике своей сферы.

Проблема позиционирования и продвижения музейных продуктов и услуг довольно актуальна как в Республике Беларусь, так и за рубежом. Это связано с недостаточным изучением теоретико-методических аспектов музейного маркетинга, что приводит к выбору неконкурентоспособных стратегий продвижения музейных товаров и услуг; к разработке упрощенной, не отвечающей времени концепции интерфейса web-сайта и, как следствие, недостаточной эффективности продвижения собственных культурных продуктов и/или услуг.

Теоретические и практические аспекты маркетинга рассматривали многие исследователи как в контексте американского/европейского (в первую очередь Ф. Котлер [4] и Ф. Колбер), так и отечественного научного дискурса. Маркетинговой деятельности музейных учреждений посвящены работы Т. А. Джумантаевой, Н. А. Никишина [8], Л. Н. Силиванова [11], Н. В. Карелиной [2] и других исследователей, которые раскрывают проблемное поле данного явления в практической деятельности музейных учреждений на постсоветском пространстве.

Автор книги «Основы маркетинга» Ф. Котлер впервые дает определение понятию маркетинга, которое может рассматриваться как вид человеческой деятельности, направленной на удовлетворение нужд и потребностей посредством обмена [4, с. 14].

Музеи, как и большинство учреждений сферы культуры, являются некоммерческими организациями. Но, несмотря на свой статус, маркетинг и реклама с каждым днём все прочнее входят в музейную практику с целью максимального удовлетворения культурно-досуговых потребностей посетителя, с одной стороны, и увеличение экономического потенциала музея, с другой стороны⁹.

⁸ Интерес в данном аспекте вызывают исследования европейских ученых, предметом которых является изучение культурных потребностей виртуальных пользователей музейных web-сайтов, которые, в контексте потребительской политики общества, не ставят перед собой цель посещения музея в реальности, а удовлетворяются той информацией и теми услугами, которые носят статус on-line.

⁹ Исследовательский интерес в данном аспекте представляет статья: Смаргович И. Л. Индустрия досуга как сфера предпринимательской деятельности // Макарова Е. А., Мойсейчук С. Б., Смаргович И. Л.

Существует два самостоятельных направления маркетинга: классический (или коммерческий) и социальный. Главной целью коммерческого маркетинга является продвижение и продажа товара на потребительском рынке, в результате чего организация или лицо получает прибыль, покрывающую затраты на производство и продажу самого товара. Социальный маркетинг преследует цель удовлетворения культурно-досуговых потребностей населения с помощью предоставления культурных продуктов и услуг, тем самым повышая уровень жизни конкретного общества.

В музейной деятельности используется маркетинг социальной направленности. Впервые исследования феномена социального маркетинга (в современном понимании) было изучено в 1971 году Ф. Котлером. По мнению исследователя, «концепция социально-этичного маркетинга утверждает, что задачей организации является установление нужд, потребностей и интересов целевых рынков и обеспечение желаемой удовлетворенности более эффективными и более продуктивными (чем у конкурентов) способами с одновременным сохранением или укреплением благополучия потребителя и общества в целом» [4, с. 63].

Социальный маркетинг является одним из инструментов, при помощи которого можно определить, спрогнозировать и удовлетворить желания покупателей и потребителей культурных продуктов и услуг. Результатом правильной социальной маркетинговой стратегии является положительный социальный эффект. Понятие социального эффекта характеризует себя степенью удовлетворения желаний и запросов потребителей, результатом чего является повышение жизненного уровня (на чем мы акцентировали внимание выше). Успешное освоение музеями концепции социального маркетинга предоставляет возможность максимально полно реализовать свою миссию, функции и задачи.

Продвижение и продажа культурных продуктов и услуг является одной из задач музейного маркетинга. В качестве таковых в музее могут быть предложены экспозиции и выставки, книги и каталоги, буклеты и сувенирная продукция, различные формы культурно-познавательной и образовательной деятельности и т.д.

Термин «культурный продукт» становится предметом научного анализа в конце XX века с появлением культурных индустрий. Проанализировав различные интернет-источники, содержащие формулировки данного термина, наиболее приемлемым мы считаем следующее определение: «культурный продукт – результат творческой работы, который несет на себе персональную/авторскую печать как часть производимого продукта», предложенного в учреждениях сферы культуры [9].

Услуга, оказываемая учреждениями сферы культуры, носит развивающий, образовательный и, что очень важно, творческий характер. Качество музейных продуктов и услуг, предлагаемых посетителю, напрямую зависит от ожиданий и отношения последнего к предложенным продуктам и услугам (можно отметить идею потребления чего-то как своеобразного стиля жизни, без акцентирования внимания на качестве потребляемого продукта).

Для успешного позиционирования историко-культурного наследия региона и продвижения музейных продуктов и услуг необходимо активное взаимодействие с общественностью и теми учреждениями социально-культурной сферы, которые способствуют формированию общественного мнения (Паблик Рилейшнз – связь с общественностью) о качестве предлагаемых продуктов и услуг и их значимости в системе ценностных ориентиров общества.

Для музейных учреждений «Паблик Рилейшнз» – это искусство взаимоотношений

между государственными (управленческими), общественными структурами (средства публицити, мерчандайзинг, маркетинг) и гражданами в интересах всего общества, которые реализуются ими, прежде всего через средства массовой информации, отмечает Н. А. Никишин [8, с. 130].

По оценке Н. В. Карелиной адаптация теоретического комплекса маркетинга к практической музейной деятельности позволит построить эффективную маркетинговую стратегию с учетом специфики элементов комплекса музейного маркетинга, «...а продвижение культурного продукта и услуги должно проходить системно, с активным взаимодействием всех элементов системы маркетинговой коммуникации» [2, с. 186].

Одной из задач Паблик Рилейшнз, реализуемых в музейном учреждении, является привлечение спонсоров, меценатов и благотворительных организаций. Правильно сконструированный маркетинговый план позволит найти способы оптимального воздействия на целевую аудиторию, взаимодействия с различными партнерами, спонсорами и инвесторами, международными организациями и, что немаловажно, с сотрудниками самого музея и музейными учреждениями, функционирующими в социокультурном пространстве региона.

Как было нами отмечено выше, существенным фактором, влияющим на популяризацию музейных продуктов и услуг, а также формирование имиджа, становится использование глобального информационного пространства, а именно: веб-сайтов собственной генерации и различных интернет-проектов, с помощью которых музеи имеют возможность успешно позиционировать и рекламировать собственное учреждение, продвигать результаты своей деятельности.

В Республике Беларусь попытку объединения в один ресурс информации о музейных учреждениях предприняли разработчики проекта «Музеи Беларуси» (museum.by)¹⁰[6]. Портал, по утверждению разработчиков, «единственный ресурс в интернете, который содержит информацию о всех музеях Беларуси» [6]. Целью данного проекта является «пропаганда и популяризация культурного наследия Беларуси и институтов хранения и изучения культурного наследия» [6].

На сайте проекта представлен каталог музейных учреждений. Выбрав из каталога определенный музей, вы автоматически знакомитесь с новостной лентой, постоянной экспозицией и афишей мероприятий, а также графиком работы музея. Здесь же указаны контактные данные: ссылка на веб-сайт (при наличии), почтовый адрес, номера телефонов и данные об электронной почте. Информацию, опубликованную на данном сайте, можно просматривать на белорусском, русском и английском языках. Разработан раздел «Библиотека», в котором размещается информация по вопросам правового обеспечения профессиональной деятельности работников музейных учреждений, профессиональная информация, а также каталог ссылок на различные интернет-ресурсы, отражающие деятельность международных, республиканских организаций и ведомств по музееведению.

Необходимо отметить, что наличие данного сайта позволяет говорить о формировании имиджа, как отдельного музея, так и всей музейной сферы Республики Беларусь, а в отдельных случаях можно рассматривать вопрос о брендинге страны как единого музейного пространства. Если рассматривать экономический аспект, вытекающий из вышеизложенного, то можно отметить, что сайт является своего рода путеводителем для туристов по территории Республики Беларусь. Можно выделить и

¹⁰ Портал «Музеи Беларуси» является проектом Национального Полоцкого историко-культурного музея-заповедника. Разработан сотрудниками научно-информационного отдела Национального Полоцкого историко-культурного музея-заповедника [6].

региональный аспект, позволяющий говорить о деятельности отдельного музея в рамках данного сайта по рекламе своих товаров и услуг (наименование музея (краеведческий, художественный) можно рассматривать как социальный маркер в сознании потребителя).

В контексте реализации политики продвижения культурных продуктов и услуг музейных учреждений необходимо обратиться еще к одному проекту – «Музеи Беларуси вместе с БЕЛКАРТ» (museums.by) [7].

Проект стал еще одной попыткой объединения ресурсного потенциала музейных учреждений Республики Беларусь в Интернет-пространстве. Проект, как отмечают организаторы, «создан с целью популяризации музейного дела Республики Беларусь. Главной задачей проекта является информирование общественности о культурном наследии страны» [7].

Волонтеры, задействованные в реализации проекта, предоставляют фоторепортажи из самых различных музеев страны. Уже опубликовано более 130 фоторепортажей, но в планах создателей проекта рассказать о каждом музее Беларуси через историю тех артефактов, которые составляют основу музейного фонда. Информация структурирована по разделам, каждый из которых подробно освещает тот или иной материал. Так в разделе «МУЗЕИ БЕЛАРУСИ», предлагается потенциальному пользователю выбрать конкретную область и просмотреть информацию о музеях которые уже стали объектами внимания со стороны волонтеров проекта. Информация о музее представлена в виде краткой историей самого музея с данными про музейные экспозиции и/или отдельные артефакты, представляющие особый интерес, персональными контактными данными. Интерес представляет и информация, полученная из личной беседы волонтеров с сотрудниками музея, которая нацелена на привлечения внимания и побуждение потенциально посетителя к определенным действиям (психология рекламы). В разделе «ЭКСКУРСИОННЫЕ МАРШРУТЫ» представлена информация о уже разработанных экскурсионных маршрутах и тех объектах, которые предлагается посетить. Новостной раздел информирует об акциях и/или о событиях, связанных как с конкретным музеем, так и со всей музейной сферой Республики Беларусь [7].

Пользователь данного сайта может оставить заявку на размещение собственного фоторепортажа. Это помогает достигнуть более полного взаимопонимания и успешного взаимодействия между профессионалами музейного дела и посетителями данного сайта – активными потребителями музейных продуктов и услуг.

Для дальнейшего развития музейных интернет-проектов интерес представляет работа Н. В. Карелиной «Использование Интернет-пространства в музейном маркетинге», в которой автор аргументирует необходимость кооперации ресурсного потенциала белорусских музейных учреждений с возможностями профильных организаций республики и других стран по созданию проектов мирового масштаба. Посетитель данного виртуального пространства сможет составить представление о какой-либо исторической эпохе или известной личности на основании собранных здесь экспонатов из коллекций различных музеев. Для Республики Беларусь это особенно важно, поскольку большинство наших культурных артефактов находятся в музейных фондах России, Польши, Литвы и других стран Европы [2, с. 185].

Такого рода проект даст возможность создать эффективные коммуникационные механизмы между специалистами музейных учреждений. Налаженная взаимосвязь позволила бы корректировать замыслы с учётом общей ситуации и уже существующей структуры музейной сети.

Инновационной формой представления и продвижения историко-культурного

наследия страны, в общем, и региона в частности является создание виртуальных музеев. Создание такого музея даст возможность музеям переосмыслить миссию собственного учреждения в рамках идеи формирования единого глобального музейного пространства. Виртуальный музей может стать функциональной частью реально существующего музея, которая поможет реализовать часть музейных программ (например, образовательных). Главной задачей виртуального музея является концепция новой идеи, интересного проекта или желание показать существующую музейную экспозицию с новой, неведомой ранее зрителю стороны. Данная технология виртуального проектирования поможет решить актуальные проблемы в музейной сфере: репродукция различных коллекций, сложность процесса извлечения или воссоздания контекста и прочее.

Автор концепции переосмысления сущности виртуального музея Н. Л. Селиванов утверждает: «Электронная интерпретация музея – это возможность целостной репрезентации всего музейного содержания, где в единой среде могут сосуществовать как объекты из музейной коллекции, так и реконструкции представлений об утраченных вещах и формах» [11, с. 142].

Опыт работы по данному направлению в Республики Беларусь рассмотрен в статье Е. Г. Астрейко «Прадстаўніцтва беларускіх музеяў у віртуальнай прасторы» [1].

Одним из действенных способом позиционирования музейного учреждения, продвижения его продуктов и услуг является генерирование собственного web-сайта. Правильно выбранная концепция разработки электронной интерпретации позволит максимально наладить связь с коммуникационным пространством региона и привлечь к себе внимание со стороны потенциальных пользователей. Именно благодаря web-сайту, музей может рекламировать свою продукцию и формировать положительный имидж в глазах общественности¹¹. Необходимо, чтобы посетитель web-сайта составил ясное представление о специфике деятельности конкретного музейного учреждения, о тех формах и методах, с помощью которых осуществляется трансляция историко-культурного наследия, отраженного в музейных экспозициях.

Благодаря сайту собственной генерации виртуальным пользователям предоставляется возможность ознакомиться с различной информацией: историей музейного учреждения и его штатным составом, графиком работы, историко-культурным наследием данного региона, текущими и перспективными направлениями деятельности (как в рамках региональной, так и в контексте национальной культурной политики), анонсами предстоящих мероприятий (как на базе музея, так и в социокультурном пространстве данного региона), а также получить информацию о наличии персональных страничек музеев в социальных сетях и многое другое.

Для нашего исследования интерес представляет официальный web-сайт государственного учреждения культуры «Свислочский историко-краеведческий музей» (<http://svisloch-museum.by>) [10], отражающий результат культурной деятельности по сохранению и популяризации историко-культурного наследия Свислочского района Гродненской области Республики Беларусь.

Сегодня учреждение культуры «Свислочский историко-краеведческий музей» выступает одновременно социально-культурным институтом, научно-

¹¹ Важным аспектом является и тот факт, что с помощью информации (описания миссии, социально-культурных направлений деятельности, а также констатация социально-экономического эффекта, получаемого от потребления продуктов и услуг создаваемых в музейном пространстве) размещаемой на web-сайте собственной генерации формируется отношение не только пользователей к данному учреждению, но и отношение со стороны управленческих органов, которые фиксируют экономический потенциал музея и возможность его дальнейшего использования в реализации региональной (национальной) культурной политики.

исследовательским и культурно-образовательным центром.

Структура web-сайта музея представлена следующими разделами: «О музее», «Экспозиции», «Историко-культурное наследие», «Новости», «Анонсы мероприятий», «Запись на экскурсию», «Услуги и цены», «Музей вчера и сегодня», «Отзывы», «График приема», «Достижения учреждения», «Важные события 2015 года», «Важные события 2016 года», «Мероприятия к году культуры», «Контакты», «Виртуальная Доска Почета».

Администрация музея принимает во внимание тот факт, что электронные публикации, представленные в разделах, должны привлекать внимания широкой аудитории, поэтому должны быть содержательны и информативны. Но в то же время они не должны создавать у читателя ощущение загруженности датами, фактами и не содержать информацию, которая не является существенной для потребителя культурных товаров и услуг музея. Особое внимание должно уделяться синтезу текста и изображений, где последние выполняют роль дополнительного материала.

В первую очередь, web-сайт музея предлагает посетителю пройти электронную регистрацию. Эта процедура необходима для оперативного оповещения пользователя о предстоящих мероприятиях; возможности оставить отзыв или комментарий на понравившуюся новость; сохранения интересной и важной для себя электронной публикации.

Необходимо отметить, что все разделы web-сайта можно разделить на 2 группы: организационно-административные и информационно-рекламные.

К первой группе можно отнести разделы «Контакты», «График приема», «Услуги и цены»: представлена информация о географическом месторасположении музея в пространстве города и возможных видах связи; графике работы и графике приема граждан администрацией музея; услугах, оказываемых в данном музейном учреждении, и прейскуранте. Для организации экскурсионной деятельности в разделе «Запись на экскурсию» предоставлена форма-заявка на осуществление группового посещения данного учреждения.

Представленные разделы несложны в проектировании, но для наиболее успешного восприятия данной информации, которая является ключевой при выборе пользователем услуг данного учреждения как предпочтительных по отношению к аналогичным, необходимо текстовую информацию дополнить соответствующими изображениями (изображение фасада здания, интерактивная карта (схема) проезда к музею, наличие автостоянки и т.д.).

Интерес представляют разделы «Отзывы» и «Достижения учреждения», позволяющие пользователям (в первую очередь реальным) оставлять отзывы о сервисном уровне музея и формировать имидж музея (тем самым формировать интерес к музею у потенциальных посетителей); демонстрировать свои достижения в области качества предоставляемых услуг. Данные разделы могут формировать интерес не только и не столько к самому музею, сколько к конкретной экспозиции или мероприятию.

Ко второй группе относятся разделы, непосредственно оказывающие влияние на потребительский выбор посетителя посредством детального описания функциональных характеристик услуг и продуктов, а также их потребительских свойств.

В разделах «О музее» и «Музей вчера и сегодня» представлена информация об истории становления и развития данного учреждения, основных направлениях деятельности и характеристика самого музейного фонда. Для позиционирования культурного потенциала региона, а также для реализации маркетинговой политики продвижения культурных продуктов и услуг музея, отражающих культурную

специфику данного региона, формирование у представителей общественности представлений о роли и месте музея в осуществлении региональной культурной политики, администрация музея представила вниманию посетителей видеобзор «Свіслач да 1939 года». Последний играет роль рекламы самого музея и демонстрирует результаты интеллектуальной деятельности его персонала.

Следующий важный раздел, определяющий лицо музейного учреждения (имидж) – презентация постоянной экспозиции. Специалисты, создающие сайт музея, принимают во внимание, что презентация музейной экспозиции – важная составляющая музейного маркетинга в борьбе за внимание потребителя. Фотографии и электронные публикации данного раздела должны отражать (транслировать) историко-культурное наследие региона через представленные музейные экспозиции. Насыщенность информационным материалом, а также фото-, видеодокументами создают у пользователя ощущение физического присутствия в культурном пространстве музея. К сожалению, на web-сайте рассматриваемого нами музея, в разделе «Экспозиции» опубликована краткая текстовая информация о самих экспозициях, а количество изображений не позволяет посетителю более подробно ознакомиться с его ресурсным потенциалом. Это напрямую влияет на продуктивность деятельности музея и популяризацию собственных продуктов и услуг. Но в то же время, информация, представленная в разделе «Историко-культурное наследие», отражает данные о историко-культурных объектах Свислочского района (текстовая информация, дополненная фотографиями), внесенных в «Государственный список историко-культурных ценностей Республики Беларусь» представленных в музейном фонде.

Музейное учреждение и его web-сайт посещают, как было отмечено нами, в первую очередь для выбора места проведения своего досуга и, следовательно, правило «просвещай, играя» становится еще более актуальным. Разработчики должны использовать все доступные интерактивные возможности компьютерных программ, на основе которых проектируются web-сайты. Одним из инновационных способов сделать посещение web-сайта музея познавательным и интересным является путешествие по залам музея в виде виртуальной экскурсии или же создание виртуального музея.

Для успешного позиционирования и продвижения продуктов и услуг, предоставляемых в данном музейном учреждении, на сайте разработаны разделы «Новости» и «Анонсы мероприятий». Здесь виртуальный пользователь может ознакомиться с различными мероприятиями, проводимыми в данном учреждении культуры и социокультурном пространстве региона: акциями, выставками, фотосессиями, событиями и многим другим.

Необходимо отметить, что в соответствии со статьей № 8 Кодекса Республики Беларусь о культуре одним из направлений государственной политики в сфере культуры является «фарміраванне і развіццё канкурэнтнага культурнага асяроддзя» [3]. Данное направление оказывает прямое влияние на реализацию музейного маркетинга в музее, так как уровень спроса и предложения на музейные товары и услуги влияют на формирование конкурентоспособности учреждения на региональном рынке товаров и услуг.

В силу этого интерес представляют разделы «Важные события ... года». Пользователю web-сайта предлагают ознакомиться с ретроспективным анализом культурной деятельности музея в социокультурном пространстве региона. Демонстрация ресурсного потенциала музея через творческие достижения своих сотрудников является лучшей рекламой и способом повышения имиджа учреждения на потребительском рынке.

Важно отметить интерактивность сайта музея, где активно используется обратная связь. Любой виртуальный пользователь, зарегистрированный на сайте, имеет возможность оставлять отзывы и комментарии, публиковать понравившуюся ему информацию на страничках социальных сетей. Благодаря данной маркетинговой технологии, специалисты музейного дела и разработчики web-сайта имеют возможность постоянно совершенствовать сайт.

А. А. Степанец, ссылаясь на работы Ф. Вирина, уделяет пристальное внимание понятию «вирусного маркетинга», которое имеет полное право претендовать на один из инструментов маркетинговой деятельности: «вирусный маркетинг – это маркетинговая техника, использующая существующие социальные сети для повышения осведомленности о бренде/товаре/услуге» [12]. Именно распространение информации о ресурсном потенциале музея через персональные странички в Facebook, Twitter, Google+ (и не только) позволяет привлечь внимание представителей молодежной среды, так как именно данная социальная группа является активным потребителем информационного контента, распространяемого в социальных сетях.

Нельзя обойти стороной вопросы навигации и дизайна. Для удобства поиска необходимой информации на данном web-сайте разработана простая в использовании навигация. А оформление соответствует музейной тематике и привлекает к себе внимание с точки зрения эстетического учета цветовой гаммы.

Проанализировав структуру web-сайта государственного учреждения культуры «Свислочский историко-краеведческий музей», можно сделать вывод о том, что позиционирование и популяризация деятельности музея и, соответственно, историко-культурного наследия региона через продукты и услуги, создающиеся в рамках творческой деятельности персонала, находятся на высоком уровне и осуществляется различными способами и методами. Важно отметить, что с информацией, касающейся ресурсного потенциала данного музейного учреждения, можно ознакомиться на web-сайте «Музеи Беларуси» (museum.by). На страницах проекта дается краткая характеристика музейного фонда, а также расписаны тематические направленности музейных экспозиций [6]

Но для успешного функционирования музейного маркетинга web-сайт собственной генерации и странички музейных интернет-проектов необходимо постоянно обновлять и модернизировать в соответствии с актуальностью публикуемой информации и появлением новых информационных технологий. А для увеличения конкурентоспособности и повышения уровня привлекательности товаров и услуг администрации УК «Свислочский историко-краеведческий музей» необходимо учитывать мировые тенденции, оказывающие влияние на поведение потребителя и формирование его вкусов.

Специалисты и представители музейных учреждений стран СНГ при оценке web-сайтов музеев отдают предпочтение не качеству и разнообразию предоставляемой информации, а профессионализму команды разработчиков. Они в первую очередь обращают внимание на информативность и объем данного ресурса, дизайн представления информации и удобство навигации, и прочее. А специалисты в области музееведения стран Европы, а также США оценивают именно потребительские качества продукта: материалы для преподавателей, учащихся и студентов учебных заведений; информацию для исследователей музейных дисциплин и дисциплин социогуманитарного блока, связанных с тематической направленностью музеев; наличие различного рода мультимедиа, виртуальных экскурсий, on-line магазинов и многое другое.

Для обмена опытом создания сайтов собственной генерации важно наладить

коммуникационные связи между сотрудниками различных музейных представительств, что, несомненно, повысит востребованность музея и его web-сайта как источника информации. От этого зависит успех учреждения культуры на региональном и республиканском уровне.

Языковое единообразие web-сайтов музеев, особенно функционирующих в условиях региона (что, в то же время является и преимуществом), является главной причиной изоляции музейного учреждения от мирового сообщества, что существенно влияет на продвижение и позиционирование их ресурсного потенциала. К сожалению, в нашем случае, разработчики ориентируются в первую очередь на жителей Республики Беларусь. Основной причиной, по нашему мнению, является нехватка специалистов, владеющих на профессиональном уровне иностранными языками, в первую очередь английским – самым популярным языком общения в Интернет-пространстве.

Внедрение современных информационных технологий в виртуальный музейный маркетинг несомненно приведет к повышению уровня и качества обслуживания виртуальных пользователей. Ведь IT – это возможность позиционирования продуктов и услуг с раскрытием их функциональных характеристик и использование музейной продукции в образовательной, рекреационной деятельности общества в целом и его социальными институтами в частности.

В идеале, посетитель web-сайта музея должен иметь возможность через детально проработанные планы выйти в интересующий его раздел экспозиции, ознакомиться с общим видом зала и воспользоваться технологией Surround Video, позволяющей «осмотреться вокруг» и «подойти» к заинтересовавшему его объекту. Использование Surround Video является продуманным маркетинговым ходом: изображение, опубликованное на сайте, как правило, имеет низкое разрешение (и, соответственно, плохое качество), что является рекламой музейного продукта.

Параллельно с web-сайтом музейного учреждения можно спроектировать виртуальный музей, который будет способствовать переосмыслению деятельности реального музейного учреждения. Позиционирование в форме виртуального музея даст возможность лучше понять содержание экспозиции музейного учреждения и шире взглянуть на её историко-культурный контекст. Запустив виртуальную выставку на тему будущей выставки, её создатели смогут не только отточить собственный замысел, но и получают некую реакцию виртуальных посетителей.

Мобильные технологии на сегодняшний день являются одним из главных инструментов распространения информации в Интернет-пространстве. Разработчикам музейных web-сайта необходимо сделать шаг на пути освоения мобильной версии электронной интерпретации своего учреждения. А использование QR-кода (от английского quick response – «быстрый отклик» – матричный код) повысит оперативность получения необходимой информации.

Немаловажным, на наш взгляд, является и создание виртуальных магазинов, позволяющих рекламировать сувенирную продукцию музеев, тем самым увеличивать экономический потенциал учреждения.

Пользователю глобальной сети Интернет предлагается огромное количество информации, поэтому необходимо постоянно напоминать потребителю о себе и своих предложениях, иначе он воспользуется продуктами и услугами конкурентов. Для продуктивной деятельности маркетинговой службы музея следует учитывать мировые тенденции, оказывающие влияние на поведение потребителя через формирование его вкусов по отношению к культурным товарам и услугам, предлагаемых музеями, в частности УК «Свислочский историко-краеведческий музей».

Сегодня количество виртуальных пользователей различных музейных сайтов не уступает числу реальных посетителей музейных учреждений. Но, Интернет никогда не заменит непосредственного прикосновения к музейной реликвии, а лишь может поспособствовать желанию посетить данное учреждение культуры.

Вышеизложенный экспресс-анализ деятельности музейных учреждений по реализации политики продвижения своих культурных товаров и услуг, позволяет сделать следующие выводы: деятельность музеев Республики Беларусь по вышеобозначенному нами направлению зависит от степени интеграции их ресурсов во всемирную глобальную сеть, что позволяет им максимально поддерживать (формировать) свой имидж и, используя современные маркетинговые технологии, рекламировать результаты своей деятельности, отражающие культурный потенциал региона. Процесс продвижения музейных товаров и услуг протекает с учетом взаимодействия всех элементов комплекса маркетинга, рекламы и Паблик Рилейшн, поэтому внимание сотрудниками музейных учреждений в общем и учреждения культуры «Свислочский историко-краеведческий музей» уделяется качественным и количественным характеристикам информации об своих услугах и продуктах, размещаемых как на web-сайтах собственной генерации, так и в рамках создания интернет-проектов, которые, в свою очередь, способствуют привлечению внимания со стороны общественности (потенциальных клиентов) к деятельности музея и ее ресурсам.

Список использованной литературы

1. Астрэйка А. Г. Прадстаўніцтва беларускіх музеяў у віртуальнай прасторы / А. Г. Астрэйка // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў. – 2015. – № 1 (23). – С. 157–164.; Astrəika A. H. Pradstaŭnitstva belaruskikh muzeiaŭ u virtualnai prastory // Vesnik Belaruskaha dziarzhajnaŭna ŭniversiteta kultury i mastatstvaŭ. – 2015. – № 1 (23). – S. 157–164.

2. Карелина Н. В. Использование интернет-пространства в музейном маркетинге / Н. В. Карелина // Менеджмент и маркетинг: опыт и проблемы : сб. науч. тр. / под общ. ред. И. А. Акулича. – Минск: Мэджик, 2011. – С. 184–187 ; Karelina N. V. Ispolzovanie internet-prostranstva v muzeynom marketinge / N. V. Karelina // Menedzhment i marketing: opyt i problemy : sb. nauch. tr. / pod obshch. red. I. A. Akulicha. – Minsk: Medzhik, 2011. – S. 184–187.

3. Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры [Электронны ресурс] : 20 ліпеня 2016 г., № 413-3 ; прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрвеня 2016 г. : адобр. Саветам Рэсп. 30 чэрвеня 2016 г. // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=12551&p0=Hk1600413&p1=1&p5=0> ; Kodeks Respubliki Belarus ab kultury [Elektronnyy resurs] : 20 lipenya 2016 g., № 413-3 ; prynyaty Palatay pradstaŭnikoŭ 24 chervenya 2016 g. : adobr. Savetam Resp. 30 chervenya 2016 g. // Natsionalnyy pravovoy Internet-portal Respubliki Belarus. – Rezhim dostupa : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=12551&p0=Hk1600413&p1=1&p5=0>

4. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер. – Москва : Прогресс, 1991. – 733 с. ; Kotler F. Osnovy marketinga / F. Kotler. – Moskva : Progress, 1991. – 733 s.

5. Лебедев А. В. Музейные представительства в Интернет. Российский и зарубежный опыт / А. В. Лебедев // Музеи и новые технологии: сб. науч. ст. / сост. и науч. ред. Н. А. Никишин. – Москва : Прогресс-Традиция, 1999. – С. 73-87. – (Сер. : На пути к музею XXI века) ; Lebedev A. V. Muzeynye predstavitelstva v Internet. Rossiyskiy i zarubezhnyy opyt / A. V. Lebedev // Muzei i novye tekhnologii: sb. nauch. st. / sost. i nauch.

red. N. A. Nikishin. – Moskva : Progress-Traditsiya, 1999. – S. 73-87. – (Ser. : Na puti k muzeyu XXI veka)

6. Музеи Беларуси [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://museum.by> ; Muzei Belarusi [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://museum.by>

7. Музеи Беларуси вместе с БЕЛКАРТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://museums.by> ; Muzei Belarusi vmeste s BYeLKART [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://museums.by>

8. Никишин Н. А. Музей в глобальных сетях электронных телекоммуникаций / Н. А. Никишин // Музей и новые технологии / сост. и науч. ред. Н. А. Никишин. – Москва : Прогресс-Традиция, 1999. – С. 125–138. – (Сер. : На пути к музею XXI века) ; Nikishin N. A. Muzey v globalnykh setyakh elektronnykh telekommunikatsiy / N. A. Nikishin // Muzey i novye tekhnologii / sost. i nauch. red. N. A. Nikishin. – Moskva : Progress-Traditsiya, 1999. – S. 125–138. – (Ser. : Na puti k muzeyu XXI veka)

9. Предпринимательство в культуре [Электронный ресурс] // Фонд знаний "Ломоносов". – Режим доступа : <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:01296:article> ; Predprinimatelstvo v kulture [Elektronnyy resurs] // Fond znaniy "Lomonosov". – Rezhim dostupa : <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:01296:article>

10. Свислочский историко-краеведческий музей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://svisloch-museum.by> ; Svislochskiy istoriko-kraevedcheskiy muzey [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://svisloch-museum.by>

11. Селиванов Н. Л. Субъективный взгляд на музей из виртуальной реальности / Н. Л. Селиванов // Музеи и новые технологии: сб. науч. ст. / сост. и науч. ред. Н. А. Никишин. – Москва : Прогресс-Традиция, 1999. – С. 139–143. – (Серия : На пути к музею XXI века) ; Selivanov N. L. Subektivnyy vzglyad na muzey iz virtualnoy realnosti / N. L. Selivanov // Muzei i novye tekhnologii: sb. nauch. st. / sost. i nauch. red. N. A. Nikishin. – Moskva : Progress-Traditsiya, 1999. – S. 139–143. – (Seriya : Na puti k muzeyu XXI veka)

12. Степанец А. А. Вирусный маркетинг как инновационный способ продвижения культурного продукта [Электронный ресурс] / А. А. Степанец // Сучасны культурны працэс: праблемы, перспектывы, метады даследавання : даклады, прачытаныя на XXXVII выніковай навук. канф. студэнтаў і магістрантаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, Мінск, 18-19 красавіка 2012 г. – Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў, 2012. – С. 708-713. – Режим доступа : <http://repository.buk.by/handle/123456789/4247?show=full> ; Stepanets A. A. Virusnyy marketing kak innovatsionnyy sposob prodvizheniya kulturnogo produkta [Elektronnyy resurs] / A. A. Stepanets // Suchasny kulturny pratses: prablemy, perspektyvy, metady dasledavannya : daklady, prachytanyya na XXXVII vynikovay navuk. kanf. studentaў i magistrantaў Belaruskaga dzyarzhajnaга ўniversiteta kulturey i mastatstvaў, Minsk, 18-19 krasavika 2012 g. – Minsk : Belaruskі dzyarzhajny ўniversitet kulturey i mastatstvaў, 2012. – S. 708-713. – Rezhim dostupa : <http://repository.buk.by/handle/123456789/4247?show=full>

13. Шелегина О. Н. Коммуникационное пространство региональных музеев [Электронный ресурс] / О. Н. Шелегина // Культурологический журнал. – 2012. – № 4 (10). – Режим доступа : http://www.cr-journal.ru/rus/journals/171.html&j_id=12 ; Shelegina O. N. Kommunikatsionnoe prostranstvo regionalnykh muzeev [Elektronnyy resurs] / O. N. Shelegina // Kulturologicheskiy zhurnal. – 2012. – № 4 (10). – Rezhim dostupa : http://www.cr-journal.ru/rus/journals/171.html&j_id=12

Статья поступила в редакцию 03.05.2018

О. А. Барма, А. Ю. Голубович

**ПОЗИЦІОНУВАННЯ І ПРОСУВАННЯ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ
РЕГІОНАЛЬНИХ МУЗЕЙІВ У ВИГЛЯДІ WEB-САЙТІВ**

В рамках теоретичного аналізу розглядаються музейні інтернет-проекти і web-сайти музеїв як один із способів просування культурних продуктів і послуг в мережевому середовищі з метою формування політики попиту на результати своєї діяльності. Як приклад розглядається діяльність установи культури «Свислоцьку історико-краєзнавчий музей» по реалізації технологій позиціонування і просування музейних продуктів і послуг за допомогою web-сайту власної генерації і інтернет-проектів «Музеї Білорусі» і «Музеї Білорусі разом з Белкарт».

Ключові слова: музеї, культурні продукти, послуги музейних установ, Паблік Рілейшнз, музейні інтернет-проекти, web-сайти музеїв, музейні експозиції, рекламні технології в культурі.

O. Barma, A. Halubovich

**POSITIONING AND PROMOTION OF REGIONAL MUSEUMS PRODUCTS
AND SERVICES THROUGH WEB-SITES**

Museum Internet projects and web-sites are considered by the author as one of the ways of promoting cultural products and services through Internet, in the framework of theoretical analysis, in order to create the demand for policy results of its activities. As a practical example, we consider the activities of the cultural establishment “Svisloch historical museum” through the realization of advertising technologies regarding the positioning and promotion of museum products and services through the web-site of self-generation, and the museum Internet project: “The Museums of Belarus” and “The Museum of Belarus together with BELKART”.

Key words: advertising technologies in culture, cultural products, museums, museum exhibitions, museum Internet projects, museum web-sites, public relations, services of museum establishments.

УДК 316.74:33

О. А. Барма, М. И. Маскевич

**СТИМУЛИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ВЫПУСКНИКОВ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СФЕРЫ
КУЛЬТУРЫ**

Статья посвящена проблемам стимулирования профессиональной деятельности молодого специалиста. Автором отмечается, что стимулирование как процесс целенаправленного воздействия общества на индивида начинается задолго до вхождения выпускника учреждений высшего образования в профессиональную сферу. Стимулирование проявляется на стадии выбора профессии, получения последним профессиональных знаний, умений и навыков, а также в выборе будущего места работы и в решении конфликтных ситуаций. Подчеркивается, что применение руководством организации сферы культуры организационно-экономических и социально-психологических методов стимулирования деятельности молодого специалиста позволяет выявить скрытый творческий потенциал молодого специалиста и использовать его как интеллектуальный ресурс организации.

***Ключевые слова:** молодой специалист, профессиональная адаптация, учреждения высшего образования сферы культуры, стимулирование профессиональной деятельности, конфликт.*

Профессиональная деятельность во многом определяет судьбу человека. Основными факторами, оказывающими влияние на профессиональное самоопределение современных выпускников учреждений общего среднего образования, являются: престижность профессии и ее ценностные ориентации; влияние родителей или наличие устойчивой семейной традиции в профессиональной ориентации подрастающего поколения (семейные династии); наличие природных способностей, которые формируются в талант в контексте целенаправленного педагогического воздействия образовательной системы на индивида.

Первый фактор способствует росту количества специалистов по одной специальности (группе специальностей). Трудоустройство по «популярной» профессии становится весьма проблематичным, поскольку рынок труда фиксирует избыток кадров при их постоянном увеличении за счет выпусков молодых специалистов (далее – МС) из учреждений среднего специального образования, учреждений высшего образования (далее – УВО), что введет к снижению заинтересованности у работодателей в данных специалистах, формированию политики по выработке новых критериев для отбора МС (совмещение профессиональных квалификаций, например, реклама и связи с общественностью в коммерческих структурах или менеджмент в области культуры и коммуникаций). В силу чего, со временем престижность самой профессии становится неравносильна ее востребованности на рынке труда.

В некоторых случаях специальность выбирается абитуриентами не самостоятельно, а под влиянием и/или четким контролем родителей. Воздействие на абитуриентов родительского влияния формируется на основе анализа последними рынка труда и политики набора выпускников школ на специальности в университеты. Не маловажным фактором становится продолжение молодым человеком профессиональных семейных традиций.

Талант, рассматриваемый нами как «выдающиеся способности, которые открываются с приобретением опыта, формируя навык» [12], возникает под воздействием образовательной среды, в большинстве своем, в рамках деятельности кружков и объединений по интересам при учреждениях дополнительного образования. С возрастом человек нацелен на профессиональную самореализацию с учетом реализации своего таланта (креативного потенциала) в рамках сложившихся в обществе профессиональных отношений. Особенно ярко это проявляется в гуманитарной сфере.

Сфера культуры представлена совокупностью специальностей, включающих в себя направления по созданию, возрождению, сохранению, развитию, трансляции и популяризации культурных ценностей в контексте историко-культурного развития социума. Анализ подготовки кадров для сферы культуры, представленный в работах Л. Е. Романенко [7], А. И. Степанцова [10] позволяет нам утверждать, что система воспитания и обучения новых поколений творческих работников, т.е. профессиональная реализация творческой молодежи, является особым значимым элементом сферы культуры и требует тщательного отбора абитуриентов, которые в своей будущей трудовой деятельности станут ретрансляторами государственной культурной политики. Как отмечает Л. Е. Романенко, профессиональная деятельность специалистов сферы культуры «...связана со своеобразием ее процессов, с особенностью художественной информации, спецификой художественной деятельности и художественной коммуникации» [7, с. 14]. По оценке А. И. Степанцова

при профессиональной подготовке в сфере культуры необходимо «формирование специалиста широкой социально-гуманитарной компетентности, способного выполнять ролевые функции создателя, интерпретатора и организатора потребления (восприятия) идей и ценностей культуры» [10, с. 54]. В этой связи необходимо подчеркнуть значимость социогуманитарной, эстетической направленности соответствующего образования.

Поступая в учреждения УВО сферы культуры, абитуриент, как правило, уверен в своих способностях и в полной реализации своего таланта. В дальнейшем под воздействием впечатлений от образовательного процесса, окружающей творческой обстановки у студента формируются интересы, выходящие за пределы профессиональной системы знаний, очерченных программами дисциплин, и нацеленные на творческие изыскания. Студенты проявляют свою активность во всех сферах жизни УВО и ориентированы на реализацию своих творческих способностей. Участие студентов в проектной деятельности направлено на формирование у них не только профессиональной компетенции, но и своего видения выбранной профессии и ее основных функций. Примером такой деятельности являются проекты студентов учреждения образования «Белорусский государственный университет культуры и искусств» «Территория танца», Центр молодежных проектов и креативных решений «Конструктор», «БГУКИ TV» и т.д.¹²

Как утверждает С.Д. Смирнов, многое в процессе обучения зависит от того, какое место способности занимают в структуре личности конкретного студента, в системе его жизненных ценностей и как они сказываются на развитии других личностных качеств. В структуре способностей, по оценке исследователя, следует выделить «общий интеллект, социальный интеллект, специальные способности и креативность (творчество). Однозначно можно сказать о положительной связи с успешностью обучения только относительно специальных способностей. К ним относятся сенсорные способности (звуковысотный для музыканта, цветоразличительная чувствительность для художника и т. п.); моторные способности (пластика и тонкая координация движений для хореографов, артистов цирка и т. п.); профессиональные способности (пространственное мышление, математическое и т. п.)» [8]. Низкий уровень развития специальных способностей, определяющих будущую профессиональную деятельность студента, могут стать причиной неуспеваемости по выбранному профилю образования, и наоборот, успешное обучение в ВУЗе фактически совпадает с процессом формирования специальных профессиональных способностей [8]. Студенты первых курсов имеют высокую самооценку, обладают уверенностью в реализации своих возможностей, что, с одной стороны, формируют их индивидуальную картину мира, с другой стороны, рассматривается педагогикой как положительный фактор успешности обучения в УВО.

По окончанию высшего учебного заведения МС реализует свои профессиональные амбиции через процесс трудоустройства. Подготовка специалистов в УВО осуществляется по трем категориям: на условиях целевой подготовки; за счет средств республиканского бюджета; на платной основе, т. е. за счет средств юридических лиц или собственных средств. Выпускники, имеющие целевые направления, распределяются в организации, которые заключили с УВО договор о целевой подготовке квалифицированных рабочих (служащих) и специалистов. Распределение молодых специалистов, получивших образование за счет средств республиканского бюджета осуществляется УВО совместно с отраслевыми

¹² Информация о данных проектах представлена на официальном сайте УО «Белорусский государственный университет культуры и искусств» www.buk.by.

министерствами и ведомствами (например, Министерство культуры Республики Беларусь, Министерство образования Республики Беларусь). Выпускники УВО, обучавшиеся за счет собственных средств, могут быть распределены по собственному желанию, или занимаются трудоустройством самостоятельно.

В большинстве случаев распределение выпускников, получивших образование на платной основе, приводит МС на должность не связанную с присвоенной ему квалификацией. Данный процесс вызван не только вопросами престижности полученной специальности, но и материально-техническим состоянием рабочих мест, наличием перспектив карьерного роста, которые являются первостепенными условиями для трудоустройства рассматриваемой нами категории специалистов. Оканчивая УВО, проанализировав рынок труда, а именно разнообразие вакансий, уровень заработной платы, график работы МС выбирают работу по своим предпочтениям и, к сожалению, в качестве фактора выбора, соответствие специальности по диплому об образовании не является приоритетным.

Одной из главных проблем выпускника является отсутствие практического опыта. Как отмечает Е. А. Спирина «молодой специалист – это, в первую очередь, человек с определенным багажом теоретических знаний, только что получивший диплом и, к сожалению, в большинстве случаев не имеющий практического опыта» [9, с. 46]. Принятие в штат организации МС в большинстве случаев расценивается работодателем как приток новых интеллектуальных сил, новой творческой энергии, способной оказать влияние на улучшение деятельности как самой организации, так и ее сотрудников. Примером может служить передача МС определенных функций коллег, что подразумевает не только и не столько улучшение качества работы структурного отдела или организации в целом, сколько вовлечение его в организационную культуру. Не смотря на то, что при трудоустройстве работодатель заключает с МС трудовое соглашение, в котором оговариваются права и обязанности сторон, часто наблюдаются случаи эксплуатации идей и энтузиазма последнего. Однако, как показывает практика, существуют организации, руководствующиеся в работе уже сложившимися механизмами и схемами: «основными типами труда «старых» институций, – отмечает М. Кулева, – становятся организационная работы по производству культурного продукта, в особенности оказавшееся в тесной связи с ним делопроизводство» [3, с. 341].

Порою, руководство организации, не рассматривает творческий потенциал МС, относясь к ним, как к трудовым ресурсам, а не как к генераторам новых идей. Объясняется такое отношение так же и тем, что МС не сразу становится частью трудового коллектива и не имеет полного представления о путях воплощения своих творческих идей. Это не свидетельствует о безответственности МС, так как первое время он руководствуется моделями поведения, сформированными во время прохождения учебных и производственных практик. В данном аспекте необходимо отметить, что для сферы культуры характерен другой вариант: МС сразу вовлекается в деятельность организации, коллектива (танцевального, например) но в контексте определенного шаблона, который принимается всеми как данность.

Для подобного типа организаций характерны конфликты, основанные на наличии возрастного, профессионально разрыва между вчерашними выпускниками УВО и опытными сотрудниками. За счет найма МС происходит омоложение кадрового состава организации, и коллектив, испытывая психологический дискомфорт, вызванный сменой кадрового состава, уходом «проверенных» и «надежных» людей – «своих», в первое время может демонстрировать неприязнь к новому сотруднику. Нередко это перерастает в открытое пренебрежение, которое проявляется в сомнениях в

професійних знаннях, умениях і навичках (далі – ЗУН) МС. Попитки МС реалізувати себе як професіонала, заслуживаючого уваження со сторони колег, можуть восприниматься, як проба превзойти других и вызывать негативное отношение со стороны коллег. Иногда подобное поведение расценивается как зависть к возможностям предоставляемым МС, их креативному подходу, ведь именно такой подход к работе присущ данной категории, а для опытных сотрудников характерны некоторая монотонность и шаблонность выполнения работы. Новые подходы МС могут воспринять и с настороженностью, исходя из логики: если его идею поддержит вышестоящее руководство, то всем придется работать. Большинство менеджеров по работе с кадрами фиксируют применение к МС со стороны его коллег политики моббинга, т. е. осознанного психологического давления. МС уязвим для психологического давления в силу своей неопытности, а порою в наличии сомнения в своих силах.

Необходимо отметить, что на профессиональную деятельность МС влияет и процесс адаптации. Большинство МС в процессе адаптации испытывают давление со стороны руководства, применение к ним повышенных требований. Возможно, давление со стороны руководства на МС осознанно и целенаправленно реализуется с целью скорейшего усвоения последним профессиональной информации и вовлечением его в работу коллектива. Конфликты (мы рассматриваем в первую очередь мягкий конфликт), с одной стороны, способствуют соблюдению внутреннего «профессионального» ритма заданного в коллективе, формированию у МС понятия «организационного порядка» установленного администрацией в рамках управленческой деятельности, с другой стороны, вырабатывают у вчерашнего студента личностные профессиональные взгляды и ценности, культивируемые им в качестве приоритетных. Часто именно в акцентировании внимания руководства на незначительных нарушениях, совершенных МС, подчиненные видят хорошее средство для сохранения порядка в организации. В сфере культуры этот процесс может быть рассмотрен в контексте реализации профессиональных амбиций, творческого «Я» и стремления к доминированию (реализация своих идей в рамках коллективной деятельности).

Более всего к сфере культуры в рамках рассматриваемой проблемы применимо понятие Г. Крайга и Д. Бокума «потрясение, вызванное реальностью» [2, с. 634], так как данная сфера является сферой творческой деятельности, представители которой имеют свои взгляды на работу и для сохранения специалиста необходимо прибегать к всевозможным методам стимулирования. Студенты УВО, как было нами отмечено выше, часто имеют высокие ожидания относительно того, каким будет их профессиональный путь, как они будут справляться со своими обязанностями и как их старание будет оценено руководством. После окончания учебного заведения и начала трудовой деятельности МС сталкиваются с тем, что определенная часть их ожиданий не может быть реализована, так как их обучение не вполне соответствует предоставленной им работе (проблема соотношения теории и практики очень часто подчеркивается в работах ученых по данной теме, или игнорирование творческого потенциала МС). Многие работодатели считают, что выпускник УВО – это категория работников, которых еще многому нужно научить. Работа МС может оказаться не творческой, а механической, окружающие люди бывают недоброжелательными; кроме того, может оказаться, что сойтись с коллегами по работе – большая проблема, из-за несхожести профессиональных взглядов, целей. Истинные цели работы могут затеряться в лабиринте бюрократических процедур или трансформироваться под воздействием приказов начальников. Реальность может вызвать потрясение,

результатом которого становятся фрустрация, напряжение и гнев, переживаемые молодым работником на этапе приспособления к новой ситуации. Исходя из этого, можно добавить, что не все МС могут приспособиться к новой ситуации и покидают организацию сразу после окончания срока распределения или в первый год после самостоятельного трудоустройства. Текучесть кадров плохо отражается на работе организации, формирует ее отрицательный имидж на рынке труда. При поиске работы выпускники обращаются ко всевозможным форумам, таким как pravda-sotrudnikov.ru или otrude.net, и читают отзывы бывших сотрудников организаций. Негативные отзывы, способствуют тому, что МС не решится отправлять свое резюме, не смотря на то, что отзывы могут писать недовольные сотрудники или недоброжелатели, но это, как показывает практика и формирует представление об имидже организации в глазах МС.

Проблемы мотивации и стимулирования деятельности МС в сфере культуры рассматривают в своих работах М. А. Стримова [11], Н. Г. Федотова [13], Л. Е. Востряков [1]. Анализируя данную проблему, Л. Е. Востряков отмечает, что «...карьерная мотивация в области культуры определяется несколько иными факторами, нежели в иных сферах административного руководства» [1, с. 90].

Сфера культуры финансируется за счет средств выделяемых государством, но, в то время, нуждается в дополнительном финансировании. «Финансирование из местных бюджетов позволяет лишь в какой-то мере сохранить существующую <...> сеть, – отмечает М. А. Стримова, – тогда как необходим опережающий рост объемов финансирования, обеспечивающий их развитие и повышение качества услуг» [11, с. 436]. Не всегда учреждение культуры в состоянии привлечь внимание спонсоров и/или меценатов, что отражается на материальном благосостоянии сотрудников. МС сферы культуры на психологическом уровне может воспринять свой низкий уровень заработной платы как недооцененность со стороны руководства, поэтому имеет смысл разработка альтернативных методов стимулирования, которые будут способствовать созданию организационно-экономических и социально-психологических условий для самореализации МС, и в большей степени их адаптации. Как справедливо отмечает Н. Г. Федотова «ситуация осложняется и проблемами финансирования, пересмотра управленческих рычагов в сфере культуры, налаживания законодательной базы» [13, с. 18], что также оказывает влияние на работу МС.

Рассматривая материальное стимулирование МС можно отметить следующие его методы:

- заключение контрактов с оговоренными дополнительными мерами по материальному стимулированию труда: повышение тарифного оклада и предоставление оплачиваемых дополнительных дней к трудовому отпуску;
- выплаты молодым специалистам в соответствии с п. 25, п. 26 главы 4 Положения о порядке распределения, перераспределения, направления на работу, последующего направления на работу выпускников, получивших послевузовское, высшее, среднее специальное или профессионально-техническое образование, утвержденного постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 22 июня 2011 г. № 821 [5].

В соответствии с Законом Республики Беларусь «Об основах государственной молодежной политики», для стимулирования трудовой активности МС и раскрытия их творческого потенциала, в государственных и иных организациях вводятся должности специалиста по работе с молодежью [6]. Одним из главных направлений деятельности данных специалистов является преодоление МС психологического дискомфорта, выявление его профессиональных качеств, а также творческого потенциала в рамках организационно-управленческой политики организации.

Нематериальное стимулирование персонала применяется в рамках реализации социально-психологических групп методов. Это может быть стимулирование как самой профессиональной деятельности, например, конкурс среди МС по выявлению их креативного подхода к выполнению своих профессиональных обязанностей, так и проведению всевозможных мероприятий по адаптации новых сотрудников к трудовому коллективу.

Для включения МС в работу организации часто используются методы стимулирования, описанные Е. О. Шалашовой и И. М. Марковской:

1. систематическое информирование персонала: собрания трудового коллектива, презентации успешных проектов, организованный внутренний пиар, целенаправленная идеологическая работа; локальные корпоративные СМИ (газета, журнал, сайт, локальная информационная сеть), фирменный стиль (деловые принадлежности с фирменной символикой, фирменная одежда) и т. д.;

2. организация корпоративных мероприятий. Профессиональные конкурсы; мастер-классы; трудовые соревнования, корпоративные праздники, событийные мероприятия, мероприятия тимбилдинга и т. д.;

3. регулирование взаимоотношений в коллективе, способствующих выработке у членов коллектива навыков эффективного взаимопонимания и взаимодействия и т. д. [14].

Интерес в данном аспекте вызывает метод «творческого конфликта», получивший распространение в практической деятельности менеджеров по работе с кадрами в Европе и США, в том числе и в организациях сферы культуры. Творческий конфликт подразумевает под собой выявление творческого потенциала работников посредством организации межгрупповой работы коллектива направленной на решение той или иной (всегда реальной) проблемы. МС в свою очередь старается использовать технологические, социальные, маркетинговые инновации, которые могут быть применены к решению проблемы. Необходимо отметить, что этические моменты в данном аспекте регулируются нормами и правилами организационной культуры.

Таким образом, процесс стимулирования профессиональной деятельности МС начинается задолго до окончания им обучения в учреждениях высшего образования. Стимулирование осуществляется уже на стадии формирования интереса ребенка к определенному виду профессиональной деятельности под влиянием общества в целом и близких людей, родителей, в частности. Стимулом выступает и сам процесс обучения в УВО, получения суммы профессиональных ЗУНов которые студент рассматривает как способ формирования своих профессиональных компетенций в процессе освоения образовательных программ. Вхождение МС в профессиональную среду (коллектив) и реализация по отношению к нему норм и правил организационной культуры со стороны руководства, также рассматривается как стимул к реализации полученных МС ЗУНов, а также выработка им личностных профессиональных взглядов и ценностей. Использование руководством организационно-экономических и социально-психологических методов стимулирования позволяет активизировать деятельность МС, выявить его скрытый творческий (креативный) потенциал, который можно использовать для организации в виде ресурса. Именно поэтому, по оценке О. Н. Лихачевой, «работа с кадровым потенциалом должна стать ключевым аспектом в модернизации культурной отрасли» [4, с. 16], так как учреждения культуры рассматривают МС в первую очередь как интеллектуальный ресурс, способствующий поддержанию конкурентоспособности организации на рынке культурных товаров и услуг.

Список использованной литературы

1. Востряков Л. Е. Рыночные реформы и региональные администраторы сферы культуры: социальный профиль / Л. Е. Востряков // *Общественные науки и современность*. – 2004. – № 4. – С. 87–96 ; Vostryakov L. Ye. Rynochnye reformy i regionalnye administratory sfery kultury: sotsialnyy profil / L. Ye. Vostryakov // *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*. – 2004. – № 4. – S. 87–96.
2. Крайг Г. Психология развития : учеб. пособие / Г. Крайг, Д. Бокум. – 9-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2005. – 940 с. ; Krayg G. Psikhologiya razvitiya : ucheb. posobie / G. Krayg, D. Bokum. – 9-e izd. – Sankt-Peterburg : Piter, 2005. – 940 s.
3. Кулева М. «Надеть на себя ошейник с электрическим током»: молодые сотрудники «новых» и «старых» культурных институций на рабочем месте / М. Кулева // *Журнал исследований социальной политики*. – 2015. – Т. 13, № 2. – С. 337–344 ; Kuleva M. «Nadet na sebya osheynik s elektricheskim tokom»: molodye sotrudniki «novykh» i «starykh» kulturnykh institutsiy na rabochem meste / M. Kuleva // *Zhurnal issledovaniy sotsialnoy politiki*. – 2015. – Т. 13, № 2. – S. 337–344.
4. Лихачева О. Н. Культура как сфера профессиональной реализации молодых специалистов в Республике Беларусь / О. Н. Лихачева // *Социально-гуманитарный вестник Прикаспия*. – 2015. – № 2(3). – С. 9–16 ; Likhacheva O. N. Kultura kak sfera professionalnoy realizatsii molodykh spetsialistov v Respublike Belarus / O. N. Likhacheva // *Sotsialno-gumanitarnyy vestnik Prikaspiya*. – 2015. – № 2(3). – S. 9–16.
5. 821 О некоторых вопросах распределения, перераспределения, направления на работу, последующего направления на работу выпускников, возмещения затраченных государством средств на их подготовку и целевой подготовки специалистов, рабочих, служащих [Электронный ресурс] : Постановление Совета министров Республики Беларусь от 22 июня 2011 г. № 821. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=C21100821> ; О некотorykh voprosakh raspredeleniya, pereraspredeleniya, napravleniya na rabotu, posleduyushchego napravleniya na rabotu vypusknikov, vozmeshcheniya zatrachennykh gosudarstvom sredstv na ikh podgotovku i tselevooy podgotovki spetsialistov, rabochikh, sluzhashchikh [Elektronnyy resurs] : Postanovlenie Soveta ministrov Respubliki Belarus ot 22 iyunya 2011 g. № 821. – Rezhim dostupa : <http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=C21100821>
6. Реализация государственной молодежной политики в Республике Беларусь [Электронный ресурс] // Минский городской исполнительный комитет. – Режим доступа : http://minsk.gov.by/ru/actual/view/209/2015/inf_material_2015_01.shtml ; Realizatsiya gosudarstvennoy molodezhnoy politiki v Respublike Belarus [Elektronnyy resurs] // Minskiy gorodskoy ispolnitelnyy komitet. – Rezhim dostupa : http://minsk.gov.by/ru/actual/view/209/2015/inf_material_2015_01.shtml
7. Романенко Л. Е. Арт-менеджмент в сфере социально-культурной деятельности / Л. Е. Романенко // *Арт-менеджмент как вид управленческой деятельности* : сб. ст. / под ред. С. Б. Мойсейчук, А. И. Степанцова. – Минск : Белорус. гос. ун-т культуры и искусств, 2011. – С. 5–16 ; Romanenko L. Ye. Art-menedzhment v sfere sotsialno-kulturnoy deyatelnosti / L. Ye. Romanenko // *Art-menedzhment kak vid upravlencheskoy deyatelnosti* : sb. st. / pod red. S. B. Moyseychuk, A. I. Stepantsova. – Minsk : Belarus. gos. un-t kultury i iskusstv, 2011. – S. 5–16.
8. Смирнов С. Д. Психологические факторы успешной учебы студентов вуза [Электронный ресурс] // Факультет психологии Московского государственного университета им. М. В. Ломоносов. – Режим доступа : <http://www.psy.msu.ru/science/public/smirnov/students.html> ; Smirnov S. D. Psikhologicheskie faktory uspeshnoy ucheby studentov vuza [Elektronnyy resurs] // Fakultet

psikhologii Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta im. M. V. Lomonosov. – Rezhim dostupa : <http://www.psy.msu.ru/science/public/smirnov/students.html>

9. Спирина Е. А. Стратегия позиционирования молодого специалиста сферы культуры на рынке труда Беларуси / Е. А. Спирина // Вести Института современных знаний. – 2014. – № 1. – С. 44–48 ; Spirina Ye. A. Strategiya pozitsionirovaniya molodogo spetsialista sfery kultury na rynke truda Belarusi / Ye. A. Spirina // Vesti Instituta sovremennykh znaniy. – 2014. – № 1. – S. 44–48.

10. Степанцов А. И. Социокультурное профессиональное образование как компонент культурной политики / А. И. Степанцов // Культура Беларуси і сусвет: агульнае і асаблівае : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 13-14 ліст. 2008 г. / Мінск : Беларус. дзярж.ун-т культуры і мастацтваў, 2010. – С. 54–61 ; Stepantsov A. I. Sotsiokulturnoe professionalnoe obrazovanie kak komponent kulturnoy politiki / A. I. Stepantsov // Kultura Belarusi i susvet: agulnae i asablivae : materyyaly Mizhnar. navuk. kanf., Minsk, 13-14 list. 2008 g. / Minsk : Belarus. dzyarzh.un-t kultury i mastatstvaў, 2010. – S. 54–61.

11. Стримова М. А. Характерные особенности разработки региональной политики в области культуры / М. А. Стримова // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2008. – № 8. – С. 433–437 ; Stromova M. A. Kharakternye osobennosti razrabotki regionalnoy politiki v oblasti kultury / M. A. Stromova // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki. – 2008. – № 8. – S. 433–437.

12. Талант [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Талант> ; Talant [Elektronnyy resurs]. - Rezhim dostupa : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Talant>

13. Федотова Н. Г. Сфера культуры как стратегический ресурс региона / Н. Г. Федотова // Вестник Новгородского государственного университета им. Ярослава Мудрого. – 2011. – № 63. – С. 17–21 ; Fedotova N. G. Sfera kultury kak strategicheskiy resurs regiona / N. G. Fedotova // Vestnik Novgorodskogo gosudarstvennogo universiteta im. Yaroslava Mudrogo. – 2011. – № 63. – S. 17–21.

14. Шалашова Е. О. Психологические аспекты мотивации персонала [Электронный ресурс] : учеб. пособ. / Е. О. Шалашова, И. М. Марковская. – Режим доступа : <http://myakushkin.ru/ru/partnery/psixologicheskie-osnovy-motivaczii-personalauchebnoe-posobie-> ; Shalashova Ye. O. Psikhologicheskie aspekty motivatsii personala [Elektronnyy resurs] : учеб. пособ. / Ye. O. Shalashova, I. M. Markovskaya. – Rezhim dostupa : <http://myakushkin.ru/ru/partnery/psixologicheskie-osnovy-motivaczii-personalauchebnoe-posobie->

Статья поступила в редакцию 03.05.2018

О. А. Барма, М. І. Маскевіч

СТИМУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИПУСКНИКІВ УСТАНОВ ВИЩОЇ ОСВІТИ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена проблемам стимулювання професійної діяльності молодого фахівця. Автором відзначається, що стимулювання як процес цілеспрямованого впливу суспільства на індивіда починається задовго до входження випускника установ вищої освіти в професійну сферу. Стимулювання проявляється на стадії вибору професії, отримання останнім професійних знань, умінь і навичок, а також у виборі майбутнього місця роботи і у вирішенні конфліктних ситуацій. Підкреслюється, що застосування керівництвом організації сфери культури організаційно-економічних і соціально-психологічних методів стимулювання діяльності молодого фахівця дозволяє виявити прихований творчий потенціал молодого фахівця і використовувати його як

інтелектуальний ресурс організації.

Ключові слова: *молодий спеціаліст, професійна адаптація, установи вищої освіти сфери культури, стимулювання професійної діяльності, конфлікт.*

O. Varma, M. Maskevich

STIMULATION OF PROFESSIONAL ACTIVITIES OF UNIVERSITY GRADUATES IN THE SPHERE OF CULTURE

The article is devoted to the problems of the motivation in the activity of young specialists. It notes that the motivation is a targeting process of society's influence on the individual. The motivation begins before the graduate of higher education institutions enters the professional activity. The motivation comes out at the level of the professional orientation of the individual, in obtaining professional knowledge and skills as well as in the choice of a future work place and in resolving conflicts. The identification of hidden creative potential of a young specialist and using it as an intellectual resource of the organization are possible when the company management in the sphere of culture uses the organizational-economic and social-psychological methods of motivation of a young specialist's activity.

Key words: *conflict, institutions of higher education in the sphere of culture, motivation of professional activities, professional adaptation, young professional.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАБУШКА ЛАРИСА ДМИТРІВНА – кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри теорії та історії культури Національної музичної академії України ім. П. Чайковського.

BABUSHKA LARISA – doctoral student of history and theory of culture chair of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Ph D (Candidate of Philosophical Sciences), Associate Professor.

BALAZS ANNA – University of Manchester, PhD in Social Anthropology.

БАРМА ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ – магістр педагогічних наук, старший викладач кафедри менеджменту соціально-культурної діяльності ЗО «Білоруський державний університет культури та мистецтва» (м. Мінск, Білорусь).

BARMA OLEG – Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Management of Social and Cultural Activities of the educational establishment “Belarusian State University of Culture and Arts” (Minsk, Belarus).

БІЛИК АННА АНАТОЛІЇВНА – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри дизайну Херсонського національного технічного університету.

BILYK ANNA – PhD in Arts, Associate Professor of Design Chair of Kherson National Technical University.

ГОЛУБОВИЧ АНАСТАСІЯ ЮРЬІВНА – студентка V курсу першого ступеня вищої освіти факультету заочної форми навчання відділення культурології і соціокультурної діяльності, ЗО «Білоруський державний університет культури та мистецтва» (м. Мінск, Білорусь).

HALUBOVICH ANASTASIJA YURYEVNA – student of the 5th year of the first stage of higher education of the faculty of correspondence education of the Department of Cultural Studies and Socio-Cultural Activities of the educational establishment “Belarusian State University of Culture and Arts” (Minsk, Belarus).

ДОБРОНРАВОВА СВІТЛАНА АЛЬБЕРТІВНА – старший викладач кафедри народнохорового мистецтва та фольклору Київського Національного університету культури і мистецтв.

DOBRONRAVOVA SVITLANA – Senior Lecturer of Folk-Choral Singing and Folklore Department of Kyiv National University of Culture and Arts.

ІЛЬНИЦЬКА АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА – студентка I курсу гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету.

ILNITSKAYA ANASTASIA – the I-st year student of the Faculty of Humanities of Odessa National Polytechnic University.

КИСЛЮК КОСТЯНТИН ВОЛОДИМИРОВИЧ – доктор культурології, кандидат філософських наук, професор кафедри культурології Харківської державної академії культури.

KYSLIUK KONSTIANTYN – Doctor of Sciences (Culturology), Candidate of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Cultural Studies of Kharkiv State Academy of Culture.

КРИВОЦЮК ЛІДІЯ ІВАНІВНА – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету.

KRIVOTSYUK LYDIA – Associate Professor of the Department of Culturology, Arts and Philosophy of Culture of Odessa National Polytechnic University, Ph.D, Candidate of Philosophical Sciences.

КУЛЄШОВА КАТЕРИНА ОЛЕКСІЇВНА – студентка I курсу гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету.

KULESHOVA KATERINA – the I-st year student of the Faculty of Humanities of Odessa National Polytechnic University.

МАНЯКІНА ОЛЕНА САЛАВАТІВНА – кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

MANYAKINA OLENA – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Culture Studies and Information Activities Chair of Mariupol State University.

МАСКЕВІЧ МАРІЯ ЙОСИПІВНА – лаборант кафедри міжкультурних комунікацій, ЗО «Білоруський державний університет культури та мистецтва» (м. Мінск, Білорусь).

MASKEVICH MARIYA – laboratory assistant of the Department of Intercultural Communications of the Department of Cultural Studies and Socio-Cultural Activities of the educational establishment “Belarusian State University of Culture and Arts” (Minsk, Belarus).

МИРОШНИК ВІКТОРІЯ ІГОРІВНА – студентка IV курсу ОС «Бакалавр», спеціальності «Документознавство та інформаційна діяльність», Маріупольський державний університет.

MIROSHNIK VIKTORIA – the IV-th year student of Bachelor degree, specialty “Documentation and information activities”, Mariupol State University.

НОЗДРІНА ОЛЕНА ЮРІЇВНА – провідний концертмейстер кафедри народно-хорового мистецтва та фольклору Київського Національного Університету Культури і Мистецтв.

NOZDRINA OLENA – Leading Concertmaster of the Department of Folk-choir Art and Folklore Culture of Kyiv National University of Culture and Arts.

ПЕТРУШИНА ТЕТЯНА ОЛЕГІВНА – доктор соціологічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу економічної соціології Інституту соціології НАНУ.

PETRUSHINA TETYANA – Doctor of Sociological Sciences, Senior Scientific Fellow, Head of the Department of Economic Policy of the Institute of Social Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine.

САБАДАШ ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА – доктор культурології, професор кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

SABADASH YULIA – Doctor of Culture Studies, Professor of Culture Studies and Information Activities Chair of Mariupol State University.

САУХ ПЕТРО ЮРІЙОВИЧ – академік-секретар Відділення вищої освіти

Національної академії педагогічних наук України, член-кореспондент НАПН України, доктор філософських наук, професор.

SAUKH PETRO – Academician-Secretary of Department of Higher Education of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor.

СИВАК ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

SIVAK OKSANA – Ph D (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor of Culture Studies and Information Activities Chair of Mariupol State University.

СЛЮЩИНСЬКИЙ БОГДАН ВАСИЛЬОВИЧ – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету.

SLYUSHINSKIY BOGDAN – Doctor of Sociological Sciences, Professor, Head of Philosophy and Sociology Chair of Mariupol State University.

ФЕДОРЕНКО ВІКТОРІЯ ПАВЛІВНА – викладач кафедри тележурналістики та майстерності актора Київського Національного університету культури і мистецтв.

FEDORENKO VICTORIA – lecturer of the Department of Television Journalism and Mastery of Actor of Kiev National University of Culture and Arts.

ТКАЧЕНКО РУСЛАНА ВАСИЛІВНА – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету.

TKACHENKO RUSLANA – Associate Professor of the Department of Culturology, Arts and Philosophy of Culture of Odessa National Polytechnic University, Ph.D., Associate Professor.

ЧІКАРЬКОВА МАРІЯ ЮРІЇВНА – доктор філософських наук, професор кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

CHIKARKOVA MARIYA – Professor of the Department of Culturology, Religious Studies and Theology, Doctor of Philosophical Sciences of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University.

ШЕВЧЕНКО ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА – заслужений працівник культури України, доцент кафедри народно-хорового мистецтва та фольклору Київського національного університету культури і мистецтв.

SHEVCHENKO VICTORIA – Honoured Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor of the Department of Folk-choir Art and Folklore of Kyiv National University of Culture and Arts.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbuv.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Keywords: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 6 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт TimesNewRoman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилянь нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У 1991–2010 РР.

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1. Патlachук В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachук // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29-34; Patlachuk V. N. Rolstarshynskykhrad u kadroviipolitytsiHetmanshchyny / V. N. Patlachuk // VisnykMariupolskohoderzhavnohouniversytetu. Seriiia : Pravo.– 2015. – Vyp. 5. – S. 29-34

2.

3.

Стаття надійшла до редакції __.__.20__

В. Prishchepa

MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Патlachук Віталій Володимирович, доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
<i>Російською мовою</i>	Патlachук Виталий Владимирович, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
<i>Англійською мовою</i>	<i>(Вказати відомості англійською мовою)</i>
<i>Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б.

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

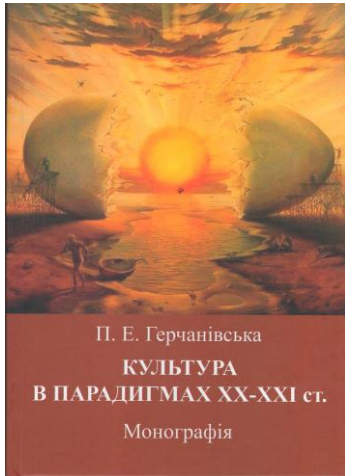
(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

«_____» _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

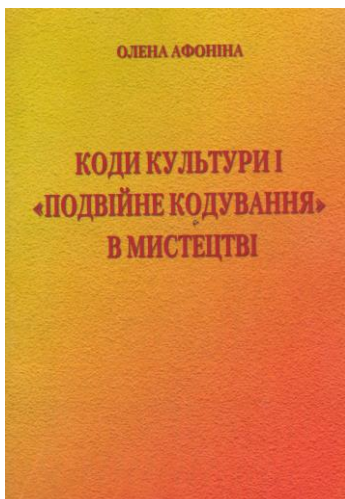
КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Герчанівська П. Е. Культура в парадигмах ХХ–ХХІ ст. : монографія / П. Е. Герчанівська. – К. : НАКККіМ, 2017. – 378 с.

Монографія відображає магістральні напрямки сучасної культурології. Розглянуто дослідницькі стратегії, дана дескрипція інваріантів культури, розкрита проблематика культурного розмаїття та місця людини в соціокультурному просторі. Особливий розділ присвячений дослідженню народного мистецтва в полі української культури.

Книга адресована викладачам, докторантам, аспірантам, студентам, які спеціалізуються в галузі культурології, і всім, кого цікавлять проблеми розвитку культури.

Афоніна О. С. Коди культури і «подвійне кодування» в мистецтві. Київ : НАКККіМ, 2017. – 314 с.

У монографії розкриваються проблеми кодів та феномена «подвійного кодування» в мистецтві. Значну увагу приділено вивченню відомих міфокодів, фольккодів, сакральних кодів як в історії культури, так і в сучасному музичному, хореографічному, образотворчому мистецтві з конотаціями і контамінаціями, лабіринтами, у пастіші та грі тощо. Методологію роботи відрізняє зв'язок теорії і практики сучасного мистецтва.

Книга адресована мистецтвознавцям, культурологам, хореографам, художникам, студентам та всім шанувальникам сучасного мистецтва.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОСОФІЯ, КУЛЬТУРОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ
ВИПУСК 15

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.наук., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш

Заступник відповідального редактора – к.мист., доц. Г. І. Батичко

Відповідальний секретар – к.і.н., доц. С. Є. Орехова

Засновник Маріупольський державний університет
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників 129а
тел: (0629)58-75-66, e-mail: visnyk-culturology@mdu.in.ua
Web-page: www.visnyk-culturology.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
(Серія КВ №17804-6654Р від 24.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення №469.2

Видавничий центр МДУ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №4930 від 07.07.2015

© МДУ, 2018